

PARI PASSU

Pocta k životnému jubileu
Eduarda Báránya

VEDA
vydavateľstvo
Slovenskej
akadémie
vied

Editorka:

Mgr. Lucia Berdisová, PhD., LL.M.

Recenzenti:

prof. JUDr. Karel Beran, PhD.

prof. JUDr. Bc. Miriam Laclavíková, PhD.

PARI PASSU

**Pocta k životnému jubileu
Eduarda Báránya**

VEDA

vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2025

Vzor citácie:

Berdisová, L. (ed.): *Pari passu. Pocta k životnému jubileu Eduarda Bárányu*. Bratislava : VEDA, 2025. 128 s.
ISBN 978-80-224-2150-8

Obálka: Mgr. Marek Petržalka
Zalomenie: Jana Janíková

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Centrum spoločných činností SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava,
v roku 2025 ako svoju 4 832. publikáciu.

www.veda.sav.sk

Všetky práva vyhradené.

Zborník neprešiel jazykovou úpravou.
Za obsah príspevkov zodpovedajú autori a autorky.

© Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied, v. v. i., 2025
© VEDA, vydavateľstvo SAV, 2025
© autori, 2025

ISBN 978-80-224-2150-8

OBSAH

Úvod	6
Amicus Edo Bárány	
Aleš Gerloch	7
Listovanie v čase	
Peter Colotka	9
Emanuel Chalupný – moderní právní vědec a právní sociolog	
Miloš Večeřa	11
Bedrna ako Macbeth v maske Hamleta	
Ján Svák	21
Ústavy štátov strednej Európy ako východisko pre pestovanie ústavného patriotizmu?	
Ivan Halász	42
Je koncept evropského „ústavního státu“ již evropskou fungující realitou?	
Karel Klíma	54
K regulácii a samoregulácii v spoločnosti a k záujmovej samospráve	
Martina Gajdošová	75
Disrupcia konverzačnej spolupráce v dialógoch o práve: náčrt problému	
Marek Káčer	88
Pomalá akadémia	
Lucia Berdisová	97
Výber z publikačnej činnosti Eduarda Bárány	
.....	110
Jesenná škola práva: prehľad tém podujatia	127

ÚVOD

Latinská právnická estetika sa z dobrých dôvodov spája s knižnými poctami pri príležitosti jubilea právnika alebo právničky. Listy od priateľov, ktoré sa stihli dopísať a zhrnúť do tlače, sa označia spoločným názvom, ktorý má vystihnúť pôsobenie jubilanta. Je to vždy ťažká úloha. Výber pre doktora Bárányma dostáva názov *Pari passu*, rovnakým krokom, rovnocenne, spoločne. Kto jubilanta viac pozná, nepotrebuje špeciálne vysvetlenia – sám alebo sama si vybaví nejaký zážitok. Od toho, ako sa pri rozprávaní s dieťaťom zohýna, aby boli na jednej úrovni, cez jeho porozumenie stále nerovnomerne rozloženému bremenu medzi mužmi a ženami (aj) v akademickom priestore, až po množstvo jeho energie venovanej budovaniu komunity okolo Jesennej školy práva, ktorá v roku 2025 oslávila už tridsať rokov a zosieťovala stovky ľudí najmä v slovensko-česko-poľsko-maďarskom priestore. Nič z toho nie je samozrejmosťou.

Iste, samozrejmosťou nie je ani vedecká tvorba doktora Bárányma, ktorá má v istom zmysle protiprúdové nastavenie. V pozadí akcentuje lokálne a na konkrétnu spoločnosť v konkrétnej situácii naviazané štýly myslenia a funkcie práva, a tak napriek tomu, že silne ťaží aj z anglofónnej právno-filozofickej literatúry odporuje trendu oceňovania predovšetkým toho, čo je medzinárodné, teda po anglicky písané a naviazané na schémy a teórie globálneho severu. Z tohto pohľadu je vedecká produkcia doktora Bárányma v tom najlepšom zmysle stredoeurópska.

Archivárska povaha by na tomto mieste spomenula vyše dvesto akademických výstupov doktora a takmer šesťsto citácií jeho prác, o čísla však, samozrejme, v skutočnosti nejde. Počty a akademické súťaženie idú v protismere jeho vnímania úlohy vedeckých pracovníkov. Veda potrebuje viac solidarity a vzájomnej podpory, než šprintérskych pretekov. Viac ciest vlakom, než lietadlom, povedal by hádam doktor. A aj to je dôvod, prečo sú jeho texty a akademické vzťahy iné.

Zjavné je to aj z gratulácií, ktoré túto knižku otvárajú a po ktorých nasledujú klasickejšie akademické formáty písania. Nenapísaná časť tejto pocty – tak ako nenapísaná časť Wittgensteinovho *Traktátu* – je však tiež veľmi dôležitá. Je to časť, ktorú priložia gratulanti, ktorým osobná situácia neumožnila prispieť textom. Prispejú inak. Pridlho sme hovorili, nechajme prehovoriť iných.

Lucia Berdisová, editorka

AMICUS EDO BÁRÁNY

Aleš Gerloch

Může být přátelství (tak říkajíc) na dálku? V současnosti určitě ano, nabízí se několik možností průběžné komunikace, od telefonu, přes SMS, emaily až po WhatsApp a Facebook. Dopisy, pohledy a korespondenční lístky se používají zřídka, telegraf byl zrušen a poštovní holubi běžně rozšířenou formou spojení byli jen výjimečně.

Ostatně pravidelný kontakt ještě nevytváří přátelský vztah, může být čistě služební, a naopak i absence virtuálních či reálných setkání po dlouhé měsíce a někdy i roky nemusí vést k odcizení.

Podstatné je určité myšlenkové souznění, názorová blízkost a obdobné vnímání světa. To plně platí pro náš vzájemný vztah s oslavencem. Známe se „odjakživa“, od dob studií a začátků vědecké aktivity. Nebyli jsme spolužáci, už proto, že Edo se sice narodil ve stejném roce jako já, ale až v prosinci, a zejména proto, že já jsem žil v Praze a on v Bratislavě. Nicméně v jednom státě.

Začátkem osmdesátých let 20. století jsem vedle Právnické fakulty Univerzity Karlovy působil také v Ústavu státu a práva ČSAV. Eduard ve stejnojmenném vědeckém ústavu SAV, ve stejném oboru, teorie státu a práva.

Shoda v odborných zájmech se postupně přetvářela ve vzájemné porozumění ve vědeckých přístupech, společenských otázkách a jejich zodpovídání, ale i v porozumění lidské. Stali jsme se vskutku (a stále jsme) blízkými přáteli, byť se osobně vidíme čas od času, řadu let již nejen sami, ale i s našimi partnery.

Tento osobní vztah však jistě sám o sobě nemůže být důvodem *Laudatia* v Poctě vydané u příležitosti jeho významného životního jubilea. Je jím skutečnost, že JUDr. Eduard Bárány, DrSc., je významnou osobností slovenské právní vědy, zejména v oborech obecné teorie práva, státovědy, ale i ústavního práva. Publikoval několik monografií, které vždy po zveřejnění vyvolaly živý ohlas. Uvádím namátkou knihy *Stát a společnost* z roku 1989 a *Moc a právo*, která vyšla v roce 1997. Je autorem řady odborných statí, posudků a expertiz.

Pravidelně již desítky let vystupuje s fundovanými příspěvky na vědeckých konferencích, kde se často setkáváme, vždy předem precizně připravenými.

Trvalý vklad do vědeckého života ve střední Evropě představují konference k aktuálním i trvalým tématům právní teorie, jakož i státoprávní praxe, pořádané jím původně v Nových Vozokanech, a brzy poté a již natrvalo v Piešťanech.

Z mně ne zcela jasných důvodů Eduard nechtěl systematicky působit v akademické oblasti na právnické fakultě. Kompenzoval to již proslulými podzimními školami, určenými prvořadě každý rok doktorandům – právníkům ze Slovenska, Česka, Polska a Maďarska. Letos se konal již 30. ročník. Je otázkou, jestli obě tyto chvályhodné aktivity by se uskutečňovaly bez organizačního úsilí jeho životní partnerky Daniely Lengyelové. Výčet jeho aktivit zdaleka není úplný: byl poslancem Národní rady, místopředsedou Ústavního soudu, ředitelem Ústavu státu a práva, předsedou Státní komise pro volby a dohled nad financováním politických stran etc. Ochutnal i advokátní „chlebiček“ se zaměřením na ústavní právo.

Z mnoha společných příhod bych chtěl vzpomenout na tři.

Jubilant již před delším časem obhajoval disertační práci, tzv. velký doktorát (DrSc.), na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Předsedou komise byl slovatný profesor Jiří Boguszak. Obhajoba měla standartní průběh – vystoupení doktoranda, oponentů, rozprava – až na to, že předseda komise poměrně rázně vytkl jednomu z oponentů jeho připomínky k předložené práci, kterou označil za výbornou. V posledku se role obrátily a oponent musel pracně své názory před předsedou komise sám obhajovat.

Někdy v roce 1990 na jednom z konferenčních setkání jsme si říkali: „To snad není možné, nakonec budeme vzájemně publikovat a citovat se v zahraničí, jestli se rozdělíme“. Jako nikoliv poprvé a nejspíše nikoliv naposledy „nemožné se stalo skutkem“.

A do třetice bych vzpomněl na náš nedávný rozhovor právě v Piešťanech, myslím před dvěma roky. Řešili jsme důležitý problém: žijeme ještě v době moderní, anebo již postmoderní? Uzavřel jsem kategorickým tvrzením: stále ještě je doba pozdně moderní, protože éra postmoderny se pozná podle toho, že proces de(kon)strukce postoupí natolik, že se již nejen my dva osobně nesejdeme...

Ad multos annos, Edo, a pokud možno v dobrém zdraví!

Ať ještě dlouho trvá doba moderní!

LISTOVANIE V ČASE

Peter Colotka

Neviem, aká budúcnosť sa dnes rysuje pred niekým, kto nemá ešte 10 rokov, no čo sme o nej vedeli voľakedy my?

Ak sa na dačo polozabudnuté rozpomínam, tak sú to útržky čias, pre ktoré digitalizácia bola neznámou.

Asi tak pred polstoročím, v časoch, keď sme sa s neskorším doktorom práv, doktorom vied a uznávaným akademickým a ústavným činiteľom zoznámili, by asi požiadavka na právo na analógovú komunikáciu vyznievala ako útržok z katalógu k polstoročiu surrealizmu. Vlani už ale prebehla séria výstav k storočnici surrealizmu. A hoci sa aj vie, že sa časy menia, voľačo i pretrvá. Trvá aj tvorba, s ktorou prišiel René Magritte, a tiež to, že v nej trochu inak, ale ešte vždy pokračovala ďalšia generácia. Nešlo pravda o kópiu kópie kópií.

Bolo to hádam tak, že Eda ktorého sprevádzala povest' mládežníckeho aktivistu som asi po prvýkrát stretol na angličtine. Bolo to v skupine mladých ľudí, ktorí hovorili viac ako jedným, či dvomi svetovými jazykmi. Išlo im o to, aby sa aj cez literatúru pohli v angličtine.

Výučba, ktorá sa vtedy nazývala trochu inak, prebiehala v skorých ranných hodinách, a takmer všetkých, ktorí sme sa tam stretávali, pravidelne sprevádzala očívidná ospalosť. Pochádzala zvlášť zo sledovania koncertov, čo v rámci tunajšieho časového pásma do hlbín noci prenášala rakúska televízia.

Korunu všetkému nasadil koncert Boba Dylana, po ktorom sme viac-menej podriemkávali aj s našou angličtinárkou. Edo situáciu zachraňoval tým, že hovoril o budúcnosti. Išlo o postup podľa učebných osnov a brali sme ho vážne.

Učebné texty boli vtedy, pravda, orientované do značnej miery tak, aby sme všetci javili záujem o prácu v továrni.

Edovou továrničkou sa postupne čoraz viac stávala poctivá a vyvážená tvorivosť. Sprevádzala ho spolu s istotou vety „politika si ťa nájde“, ktorú sotva možno jednoducho spochybniť.

Neskôr už Eda i jeho texty mysliteľsky sprevádzala aj kartotéka prečítanej literatúry, ktorej sa sotva mohli rovnať hoci aj tie najlepšie verejné knižnice. Niekedy jeho spisba ktorýsi citát dynamicky predbehla. Potom po jeho zdroji pátral celé mesiace. Listáreň citátov zaznamenávaných pod bibliograficky presne uvádzanými údajmi

si Edo ako vlastné know-how mohol nechať pre seba, no pomáhal ňou iným. To všetko putovalo stále s ním ako batožina na cestách. Jeho lístkový katalóg párkrát pomohol aj mne.

Stále sa rozrastajúca tvorivosť Eda s radostným zápalom pre evidenciu novínok sprevádza dodnes. Viaceré texty, ktoré JUDr. Eduard Bárány, DrSc. napísal, predstavujú priam to, čo možno považovať za dosiahnutie európskej právnofilozofickej úrovne, ktorá býva sotva druhoplánovo sprevádzaná vyhlídkou z pozície morálnej a politickej filozofie.

Vidím to asi tak, že jeho texty sú zvláštnou obeťou kultúrneho darwinizmu, ktorý je prevádzkovaný tým spôsobom, že zelenú dostávajú texty a publikácie pochádzajúce zvlášť z prostredí väčších jazykových komunít. To však nementí nič na skutočnosti, že viaceré Edove texty dosiahli sviežu a trvanlivú zeleň mimoprovincného zázemia. Zeleň, o ktorej je reč, má takú kvalitu, že sotva zo dňa na deň vymizne, lebo je napájaná tým, čím zmysluplne žije nielen právne myslenie, no i obetavá starostlivosť, ktorú dlhodobo spontánne venoval svojej mame.

Dopoviem tiež, že Edo nikdy ani detail toho, čomu pripisoval vážnosť a dôležitosť, nezjednodušoval. Vždy bol na seba prísny, kým voči svojmu okoliu býval temer benevolentný.

Princípy, ktoré vyznával, neopúšťa a ešte vždy ich kriticky kultivuje.

Milý Eduard. K jubileu možno zaujať viacero postojov. Želám Ti najmä pevné zdravie, tvorivého ducha a i šťastia viac než trocha...

Vďaka za desaťročia empaticky chápaného spolupútництва a časť sotva strateného času, ktorý akoby bol stvorený aj pre množstvo dobre mienených rád i pár našich spoluautorstiev.

Mimochodom si ešte taktiež spomínam, že sme voľakedy dosť čítali aj beletriu. Pripomeňme si, že Max Brod mal sotva veľké pochopenie pre nemeckú verziu Predanej nevesty. Vidím to asi tak, že poslanie človeka, o ktorom rád uvažuješ, by sotva malo spočívať v tom, že naletí každej novinke.

EMANUEL CHALUPNÝ – MODERNÍ PRÁVNÍ VĚDEC A PRÁVNÍ SOCIOLOG

Miloš Večeřa *

Abstrakt: S JUDr. Eduardem Báránym, DrSc. mne spojuje více než čtvrtstoletí vědecké spolupráce a výměna odborných poznatků a zkušeností z oblasti právní teorie a právní praxe. V mém příspěvku se zaměřím na témata, kterým se Eduard Bárány ve svých pracích věnuje. V textu představím pro prvo-republikové období zcela originální a přínosné myšlenky významné mnohovrstevnaté vědecké osobnosti právníka a právního sociologa Emanuela Chalupného. Jeho *Sociologie a filosofie práva a mravnosti* z roku 1929 byla u nás první a na dlouhou dobu jedinou monografickou prací v oblasti sociologie práva. Chalupný se touto prací zasloužil v daném období o prosazení sociologie práva jako samostatného vědního oboru a sociologického přístupu k právu jako významného metodologického pohledu na právo. Zcela nově a originálně charakterizoval Chalupný vztah práva a morálky jako dvou samostatných autonomních systémů sociálních norem, jako dvou oddělených oblastí sociálního života.

Klíčová slova: právo, morálka, vztah práva a morálky, sociologie práva, filosofie práva, sociologický přístup k právu.

Úvod

S JUDr. Eduardem Báránym, DrSc. mne spojuje více než čtvrtstoletí společného působení a setkávání se ve vědeckém světě, na konferencích a dalších odborných akcích, při organizování vědecké činnosti, v komisích kvalifikačních řízení a při dalších aktivitách. Zejména bych chtěl zdůraznit významný podíl Eduarda Bárányho na přípravě pravidelných národních konferencí konaných každý druhý rok, nejprve v Tatranské Štrbě v hotelu Rysy a později v lázeňských Piešťanech v hotelu Magnolia. Na všech těchto mezinárodních konferencích jsem měl možnost se od roku 2005 s Eduardem Báránym setkávat a vyměňovat si vědecké poznatky. Stejně tak je třeba ocenit jeho organizační podíl na Jesenných školách práva, kterých jsem měl možnost se také účastnit.

Naše odborné zájmy se potkávaly v oblasti právní teorie, metodologie práva, vývoje práva v období pozdně moderní společnosti, právního pluralismu, nových právně filosofických směrů a při řešení dalších obecných otázek práva. Od 90. let minulého století jsem měl možnost sledovat průběžně výsledky vědecké práce

* Prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc., Právnická fakulta Masarykovy univerzity Brno, Katedra právní teorie, Česká republika. ORCID ID: 0009-0004-7398-0094.

Eduarda Bárányo. V období jeho působení jako soudce a místopředsedy Ústavního soudu Slovenské republiky v letech 2000-2007 jsem jako tehdejší asistent soudce Ústavního soudu České republiky navazoval na jeho zkušenosti a konzultoval s ním některé otázky. Z jeho publikací mne zaujaly zejména jeho práce *Moc a právo* a *Pojmy dobrého práva*, které jsem promítal do svých odborných textů. U Bárányo jsem si vždy cenil jeho vysokou odbornou erudici a široký rozhled, vstřícný a přátelský přístup a ochotu ke spolupráci a pomoci.

V další části mého příspěvku se zaměřím na problematiku související s tématy právně teoretického myšlení, kterým se Eduard Bárány ve svých pracích věnuje. Jde o problematiku vymezení práva a jeho povahy a role ve společnosti, která se dotýká pojmu práva a sociologického chápání práva. Těmto otázkám se věnovali i stěžejní představitelé meziválečné právní vědy u nás, kteří přišli s novým pohledem na právo a předjímalí moderní přístupy k právu. V důsledku politického zvratu roku 1948 jejich přínosné myšlenky vymizely z vědeckého povědomí. K takovým originálním mnohovrstevnatým osobnostem meziválečné právní vědy a právní sociologie patřil i profesor Emanuel Chalupný (1879-1958), vědec neobyčejně širokého vědeckého záběru a originálního myšlení.

Jako vystudovaný právník působil Emanuel Chalupný čtvrtstoletí jako advokát v Táboře a zároveň vyučoval jako soukromý docent. V roce 1927 se vzdal své advokátní praxe a působil jako vysokoškolský pedagog na Filosofické fakultě v Brně, kde byl v roce 1936 jmenován mimořádným profesorem. Přednášel také na pražských vysokých školách. Během svého tvůrčího života zpracoval obsáhlé vědecké dílo z řady vědních oborů, zejména devět svazků systematické *Sociologie*. Byl znám i ve světovém měřítku jako velký systematik, který se snažil vybudovat vlastní sociologickou soustavu.¹

Vedle související právní problematiky se věnoval i historickým tématům a kulturním dějinám. Byl jedním ze zakladatelů Sociologického ústavu, předsedou Masarykovy sociologické společnosti a hlavním vydavatelem časopisu *Sociologická revue*. Z hlediska sociologie a teorie práva je nejvýznamnější jeho práce *Sociologie a filosofie práva a mravnosti* z roku 1929, která byla u nás první a na dlouhou dobu jedinou monografickou prací v oblasti sociologie práva. Práce obsahuje zcela nové a originální pohledy na právo, které vycházejí z teoretického zobecnění Chalupného zkušeností coby praktikujícího advokáta. Mnohé Chalupného úvahy byly na svou dobu novátorské a zůstávají z velké části platné i dnes.²

¹ Viz URBANOVÁ, M.: Emanuel Chalupný. In: VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M.: *Sociologie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 60 an.

² Renesanční charakter osobnosti Emanuela Chalupného dokládá obsáhlý sborník Emanuel Chalup-

1. Pojem práva a chápání sociologie práva

Chalupný ve své práci *Sociologie a filosofie práva a mravnosti* přistoupil k vymezení práva nikoliv z hlediska jeho normativity, ale z jeho chápání jako sociálního jevu. Jeho sociologizující pohled na právo vycházel z konstatování, že „sociologie jest věda o kultuře čili civilizaci“³, kdy kultura a civilizace byly pro Chalupného synonymem pro společnost. Předmětem sociologického zkoumání společnosti jsou činitelé, činnosti a výtvořby civilizace a jejich vzájemná kombinace a vlivy. Právo je jedním z civilizačních jevů, je civilizačním činitelem, ale především civilizačním výtvořem.⁴ Sociologizující pohled na právo nemůže podle Chalupného vycházet z výtěžků speciálních věd, ale ze sociologického zkoumání vlastností jevů samých a tyto si hledí abstrakcí zjednodušit a zobecnit, až se dopátrá vztahů obecných.⁵

Při zkoumání sociálních jevů Chalupný zdůrazňoval princip jednoty teorie a praxe, vědecká teorie má být založena nikoliv pouze na faktech, nýbrž na postihování zákonitostí vyjadřujících a vysvětlujících obecné vztahy mezi fakty. Své závěry se proto Chalupný snažil stavět na získaných empirických datech, na empirickém studiu „fakt čerpaných přímo ze života“. Odkazuje v tomto i na Emila Durkheima a Eugena Ehrlicha, podle nichž podmínkou správnosti a dostatečnosti empirické metody je přímé studium fakt.⁶ Chalupný ostře kritizoval sociologické metody založené na abstraktních konstrukcích a zejména normativní přístup ke zkoumání práva a sociální reality.

Úplnou právní sociologii ani filosofii práva nemůže podle Chalupného přesvědčení vytvořit ten, kdo nezná úplně a přesně právní praxi, a to nejen zákony a judikaturu, nýbrž i spoustu živlů dalších, neboť „znát právo dokonale, znamená právo prožít, procítit i protrpět, i také je spolutvořit“.⁷ Ve své monografické práci *Sociologie a filosofie práva a mravnosti* proto Chalupný vychází ze 106 příkladů, zejména soudních kauz, čerpaných především z vlastní advokátní praxe. Teprve na základě analýz těchto právních případů jako empirických faktů přichází Chalupný se syntetizujícím shrnutím, na jehož základě formuluje obecnější závěry vymezující pojem prá-

ný, česká kultura, česká sociologie a Tábor publikovaný ze symposia konaného v roce 1998 v Táboře, kterého se zúčastnil i autor tohoto článku. Viz ZUMR, J. (ed.): *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor*. Praha: Filosofía, 1999, 391 s.

³ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie. Díl první: Základy. Podstata sociologie. Soustava věd*. 2. vyd. Praha: Bursík a Kohout, 1927, s. 17.

⁴ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie. Sv. IV. Sociální výtvořby*. Praha: Bursík a Kohout, 1921, s. 23 an.

⁵ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie. Díl první: Základy. Podstata sociologie. Soustava věd*. s. 98-99.

⁶ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. Praha: Bursík a Kohout, 1929, s. 21.

⁷ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. s. 22.

va. Základ jeho analýzy práva představuje rozbor rakouského a českého práva, a to zákonů a ostatních právních předpisů, a dále studium dobové právní praxe a konkrétní právní judikatury.

Právo je ta část kultury či civilizace, jejímž základním znakem je schematická objektivace (generalizace) a dalšími znaky jsou formálnost, relativnost a racionálnost.⁸ Chalupný na právu zdůraznil především jeho sociální funkci, stejně jako Inocenc Arnošt Bláha, který v právu jako sociálním jevu viděl jeden z nejmocnějších činitelů sociálního řádu poznatelný jen empirií.⁹ Právu podle Chalupného náleží ve společnosti praktický účel, a to poskytnout nesmírně složitému sociálnímu celku určité opory, aby se upevnil a nerozplynul v chaos. Konečným účelem práva je sociální jistota a stabilita, která zpětně přispívá k rozvinutí dynamické povahy společnosti. Právo složitou skutečnost zjednodušuje pomocí racionálně a formálně vystižených schémat v přehlednější souhrn vztahů. Chalupný vyslovil, že pouze sociologie práva může pozitivními metodami právo reflektovat a v tomto duchu také přicházet s návrhy na reformu platného práva, např. na reformu trestního zákoníku.¹⁰

Chalupný v návaznosti na vymezení sociologie práva formuluje svůj pohled na vztah sociologie práva a filosofie práva. Zkoumáme-li právo sociologicky, pak se snažíme zjistit a vyjádřit jeho podstatu, poměr k ostatním složkám kultury, jeho vznik a vývoj, účel a význam v rozličných dobách a u rozličných národů. Z těchto úkolů sociologie práva usiluje zejména o vystižení účelu a významu práva, o což se dříve snažila a často dosud snaží filosofie práva.¹¹ Pokud je filosofie práva pěstována metafyzicky, pak je podle Chalupného možná jen jako filosofie sociální, pokud je založena při výkladu právních jevů na empirických faktech, pak je vlastně sociologií práva. Chalupný se zároveň vymezuje proti normativní právní vědě a v této souvislosti připomíná, že Kelsen sám mluví o jurisprudenci, která vyjadřuje smysl výhradně praktický. Tedy mezi sociologií a jurisprudencí je táž protiva jako mezi „*Sein*“ a „*Sollen*“. Sociologie práva je věda, která zkoumá, co jest a jurisprudence je praxe stanovící, co má být.¹² Současně Chalupný souhlasně připomíná Weyrovo zásadní stanovisko, že věda právní jakožto normativní má úplně jinou povahu než

⁸ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. s. 147 an.

⁹ Podle Bláhy lze k poznání toho, co je právo, možno dospět jediné cestou empirickou, jediné pozorováním skutečna, které může poskytnout jediné sociologie práva. Viz BLÁHA, I. A.: *Sociologie*. Praha: Academia, 1968, s. 247 an.

¹⁰ Viz k tomu URBANOVÁ, M.: Emanuel Chalupný a sociologický pohled na právo. In: ZUMR, J. (ed.): *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor*. Praha: Filosofie, 1999, s. 143-144.

¹¹ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. s. 12.

¹² CHALUPNÝ, E.: *Sociologie. Díl první: Základy. Sv. druhý. Vědecká metoda*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1933, s. 197.

vědy teoretické.¹³ Na druhé straně v této souvislosti Chalupný ostře kritizuje takové sociologické metody, které se při zkoumání sociální reality zakládají na abstraktních konstrukcích nebo na normativním přístupu. Zdůraznil, že základní metoda sociologie spočívá na empirickém studiu fakt. K dokonalému vystižení práva nestačí znát všeobecnou logiku a právní literaturu, ani znát zákony. Zákonem se nevyčerpává všechno právo. Zákon je pouze jedna složka práva, jež teprve prováděním v praxi se stává činitelem sociálním.¹⁴

Celkově lze konstatovat, že se Chalupný v českých poměrech zasloužil o konstituování sociologie práva jako samostatného vědního oboru se současným vyjádřením kritiky filosofie práva jako nevědeckého a mysticky založeného oboru.¹⁵ Sociologii práva připisuje úlohu pozitivní, která jako jediná věda o právu je schopna nalézt objektivní sociální platnost obsaženou v právních jevech. Chalupný tak má přehnanou tendenci redukovat právo na problém sociologie, přesto můžeme nicméně i dnes přijmout jeho vymezení práva jako výtvaru civilizace, jako oblasti sociálního života, která ovlivňuje ostatní oblasti tohoto života.¹⁶

2. Vztah práva a morálky

Při snaze o sociologické vystižení práva a konstituování sociologie práva si Chalupný významně vypomohl vymezením vztahu práva a morálky (resp. mravnosti v tehdejší pojmosloví). Pro oddělování práva od morálky převzal obvyklý přístup moderní pozitivistické právní vědy, která odmítá jakoukoliv spekulativnost v právní vědě. Odtud pramení také Chalupného kritický názor označující právní filosofii za nevědecký a dokonce mysticky založený vědní obor. Vědecká metoda u Chalupného splývá vjedno s pozitivismem. Na rozdíl od právního pozitivismu však Chalupný odmítl právo definovat v jeho normativitě, jeho pozitivistický přístup spočívá v popisování fakticity práva a jeho reálných projevů působení práva ve společnosti.¹⁷

Základní rozdílnost práva a morálky spatřoval Chalupný zejména ve způsobu, jak právo a morálka ve společnosti působí, byť účel obou je stejně praktický, tj. působit přímo na celek kultury. Právo přináší objektivaci lidského jednání. Zavádí jistotu a uklidnění, třeba jen zevně, hrubě a drsně, nebo jen formálně, tedy upev-

¹³ WEYR, F.: *Základy filosofie právní (Nauka o poznání právníkém)*. Brno: A. Piša, 1920, s. 66.

¹⁴ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. s. 19.

¹⁵ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie. Díl první: Základy. Podstata sociologie. Soustava věd*. s. 139.

¹⁶ PŘIBÁŇ, J.: *Sociologie práva*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996, s. 105.

¹⁷ Srov. PŘIBÁŇ, J.: Chalupného pojetí sociologie práva. In: ZUMR, J. (ed.): *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor*. Praha: Filosofie, 1999, s. 138.

ňuje bezpečnosť, jistotu, rovnováhu. Morálka pak působí na člověka zcela jinak, niterněji, ale tím často právě člověka spíše zneklidňuje než uspokojuje. Chalupný zdůraznil subjektivní charakter morálky, jejím znakem je subjektivace oproti právní objektivaci. Právo usiluje složitou skutečnost zjednodušit ve schémata, což u zvláště složitých případů ho činí pochybným a iluzorním. Posuzuje případy podle jednání a jeho krajností je zevní formalismus. Morálka se naproti tomu plně projeví ve složitých situacích a jejím typickým projevem je svědomí, které člověku vyčítá jeho jednání. Morálka neměří objektivní hodnotu skutku, nýbrž subjektivní hodnotu pohnutky, a vede tedy člověka k tomu, aby jednal dle určitých vnitřních pohnutek bez ohledu na zevní situaci. Člověk podle Chalupného potřebuje vnitřní zneklidnění morálkou, takovou vnitřní bdělost, aby se udržel při zdraví a duševní síle. Vnitřní zneklidnění mravní je pak užitečné i lidské kultuře, stejně jako upevnění poskytované právem.¹⁸

Chalupného teoretické uvažování o vztahu práva a morálky vyústilo v moderní, dnes převažující názor současné právní teorie i právní sociologie, že: *„Právo není ani jev příbuzný s mravností, ani její opak. Obě jsou naprosto svérázné složky kulturní, z nichž každá má svůj zvláštní charakter a svůj zvláštní účel; proto jejich styky nejsou jiné nežli styky jiných složek civilizace, například styky umění a výchovy ... , někdy se shodují, někdy se kříží a kolidují, někdy pak působí naprosto nezávisle, tj. někdy právo se vůbec neohlíží na mravnost a mravnost ignoruje právo“*.¹⁹ Právo a morálka jsou tak podle Chalupného dva samostatné autonomní systémy sociálních norem, dvě oddělené oblasti sociálního života. Chalupný se v tomto rozchází s I. A. Bláhou, který ve svých úvahách o vztahu práva a morálky připomíná známý výrok německého státovědce Georga Jellineka, že právo je minimem toho, co je požadováno kodexem mravním.²⁰

Na řadě příkladů z právní praxe Chalupný dokládá složitost vztahu práva a morálky, hlavně při soudním řešení právních sporů v reálné právní praxi. Ve faktických právních vztazích mohou pak v poměru právních a morálních norem nastat tři možné situace:²¹

1. Právo se shoduje s morálkou a užívá ji ke svým účelům (např. přikázání „nepokradeš“), ale jen tehdy, když právo morálku samo uznává; jinak se morálka v právu vyskytuje pouze na zapřenou.
2. Právo se s morálkou neshoduje, či se s ní přímo rozchází, takže lze v právu někdy shledávat nemravnost nebo fakt, že nemravnost využívá práva.

¹⁸ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. s. 150.

¹⁹ Tamže, s. 152.

²⁰ BLÁHA, I. A.: *Sociologie*. s. 253.

²¹ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. s. 150-151.

3. Morálka v právních jevech vůbec chybí, právo se tedy nejeví ani morálním, ani nemorálním, nýbrž amorálním. Tato skupina případů je nejpočetnější, neboť v jednotlivých právních oborech zahrnuje 60-100 % právních jevů.²²

Na konkrétních případech Chalupný ukazuje, že mravní zásady mají v ryzím právu význam jen tehdy, když je právo samo přímo nebo nepřímo uznává. Právo tak některé morální pohnutky připouští i žádá, jiné zapovídá. Soudce tak podle práva nemá před sebou vidět celé lidi, nýbrž lidi zredukované na právní osobnosti a procesní strany. Nemá mít k žádné z nich soucitu, sympatií ani antipatií, má s nimi jednat úplně stejně a rozhodovat jen dle zákona. Poukazuje na to, že známá římská maxima *fiat iustitia pereat mundus*²³ nepřipouští žádný motiv mravní sympatie a pozitivní právo tyto morální ohledy přímo zakazuje. Právo některé mravní pohnutky připouští i žádá, jiné však zapovídá. Soudce, který by se přiznal, že rozhodl podle svého morálního citění, by poškodil svou kariéru a je proto nucen chápat právo a spravedlnost abstraktně a formálně.

Chalupný se svým citem pro morální hodnoty a spravedlnost si všechny tyto morální kontexty dobře uvědomoval a sám na tyto své ohledy mnohokrát dopltil, například když zastupoval mnohé právní kauzy jako „advokát chudých“. Jeho advokátské konkurenti často jeho literární činnost a morální ideály využívali k jeho kritice. Chalupný si uvědomoval, že spravedlnost právní se tak často neshoduje se snahami mravními. Všimá si toho, že formálnost práva vede k nárůstu počtu soudců a kverulantů. Amorálnost velké části právních norem nevylučuje důsledky hmotněprávní projevující se i v morálních aspektech. Ve svých právně sociologických úvahách vyslovuje víru v pozitivní vědu jako činitele sociálního pokroku, což ho nutí hledat cesty, jak by i sociologie práva mohla přispět ke zdokonalení praktického právnictví směrem i k mravnímu pokroku, neboť „*právo v praxi neobstojí bez mravnosti ani mravnost bez práva*“²⁴

Chalupný se k řešení vztahu práva a morálky dostával každodenně v jeho právní praxi advokáta. Praktické právo má být vždy nakonec určitým sloučením ryzího práva a morálních ohledů, neboť člověk je více než pouhý právník.²⁵ To si Chalupný jako praktikující právník vždy uvědomoval.

²² V textu své práce (např. na s. 165) pak Chalupný konkretizuje amorálnost práva v jednotlivých právních odvětvích, např. v trestním právu to představuje podle Chalupného asi 65 %, v civilním právu 75 % a ve správním právu 90-99 % případů.

²³ Budiž spravedlnost i kdyby měl zhynout svět.

²⁴ Soudce nesmí být podle Chalupného ani pouhým juristou, ani pouhým moralistou. CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. s. 160.

²⁵ Tamže, s. 32 an.

3. Chalupného odkaz dnešnímu právu a právní vědě

Chalupného monografická práce *Sociologie a filosofie práva a mravnosti* představovala v prvorepublikovém období po dlouhou dobu jediné ucelené zpracování právně sociologického přístupu k právu u nás a inspirovala k sociologickým úvahám o právu i další právní teoretiky a praktiky. Ukázala přínos sociologického pohledu na právo a jeho fungování ve společnosti a možnosti sociologické interpretace empirického právního materiálu s využitím sociologických postupů.

Chalupný ukázal nezbytnost sociologického pohledu na právo jako jednoho z možných metodologických přístupů k právu. Přes kritická stanoviska mnohých jeho současníků dal další vývoj právní vědy Chalupnému v řadě jeho názorů za pravdu. Lze v tomto smyslu připomenout například stanovisko významného českého právního teoretika Viktora Knappa, který ve své *Teorii práva* z roku 1995 shodně konstatoval, že v současné době ve vědeckém poznání práva převažuje přístup sociologický, kdy právní sociologie zůstává dodnes jedním z nejvýznamnějších myšlenkových proudů v právní vědě.²⁶

Ve své práci *Sociologie a školy* Chalupný již v roce 1929 vyslovil názor, že je třeba na univerzitě připravit budoucího právníka tak, aby „do životní praxe nevstupoval bez minimálních vědomostí o základních činitelích občanského a sociálního života“.²⁷ Pro právníka je tato znalost stejně nutná jako znalost platného práva. „Kdo nezná těchto věcí, nezná ani poměrů, v nichž právo působí, a nemůže tedy ani právních předpisů náležitě užívat.“²⁸ Chalupného požadavek na reformu právnického studia se zavedením povinného předmětu obecné sociologie a sociologie práva v prvním semestru právnického studia se však v atmosféře prvorepublikového právního pozitivismu neprosadil.

Velkou důležitost přikládal Chalupný ve svých pracích roli morálky v právu. Potřebu jejího uplatnění vztáhl na všechny právnické profese, zejména na profese advokáta a soudce. Vycházel při tom ze svých zkušeností, kdy mnohokrát na jím zastávané morální ohledy coby advokát doplatil. Jeho advokátští konkurenti často jeho morálních ohledů zneužívali v neprospěch příznivého výsledku jím zastupované věci a používali je k odrazování jeho klientů. Stejně tak Chalupný ukazuje, že i soudce se dostává do situací při nichž dochází ke kolizím práva s morálkou. Chalupný zdůrazňuje, že soudce je povinen vzít v dané věci v úvahu právní i morální hlediska stejně opravdově a rozhodnout tak, aby rozhodnutí co možno nejvíce

²⁶ KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha: C. H. BECK, 1995, s. 5.

²⁷ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a školy*. Praha: Orbis, 1929, s. 20.

²⁸ Tamže, s. 22.

vyhovělo oběma hlediskům a každému z nich bylo co nejméně ublíženo. Soudce nesmí být ani pouhým juristou, ani pouhým moralistou, neboť „*právo v praxi neobstojí bez mravnosti ani mravnost bez práva*“.²⁹ V tomto směru by Chalupný určitě ocenil dnešní zavádění povinného předmětu právní etika na právnických fakultách v Česku i na Slovensku.

Chalupného rozsáhlé právně sociologické dílo položilo základy sociologického uvažování o právu a konstituování sociologie práva jako vědního oboru. Jeho myšlenky inspirovaly meziválečnou právní vědu a jsou podnětné i pro dnešní právní vědu.

Použitá literatura:

1. BLÁHA, I. A.: *Sociologie*. Praha: Academia, 1968, 433 s.
2. CHALUPNÝ, E.: *Sociologie. Díl první: Základy. Sv. druhý. Vědecká metoda*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1933, 234 s.
3. CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. Praha: Bursík a Kohout, 1929, 214 s.
4. CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a školy*. Praha: Orbis, 1929, 95 s.
5. CHALUPNÝ, E.: *Sociologie. Díl první: Základy. Podstata sociologie. Soustava věd*. 2. vyd. Praha: Bursík a Kohout, 1927, 228 s.
6. CHALUPNÝ, E.: *Sociologie. Sv. IV. Sociální výtvoř*. Praha: Bursík a Kohout, 1921, 179 s.
7. KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha: C.H.BECK, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1.
8. PŘIBÁŇ, J.: Chalupného pojetí sociologie práva. In: ZUMR, J. (ed.): *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor*. Praha: Filosofia, 1999, s. 33-140. ISBN 80-7007-129-X.
9. PŘIBÁŇ, J.: *Sociologie práva*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996, 197 s. ISBN 80-85850-18-4.
10. URBANOVÁ, M.: Emanuel Chalupný a sociologický pohled na právo. In: ZUMR, J. (ed.): *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor*. Praha: Filosofia, 1999, s. 141-146. ISBN 80-7007-129-X.
11. VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M.: *Sociologie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 313 s. ISBN 978-80-7380-321-6.
12. WEYR, F.: *Základy filosofie právní (Nauka o poznání právníkém)*. Brno: A. Piša, 1920, 244 s.
13. ZUMR, J. (ed.): *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor*. Praha: Filosofia, 1999, 391 s. ISBN 80-7007-129-X.

Emanuel Chalupný – a Modern Legal Scholar and Legal Sociologist

Abstract: JUDr. Eduard Bárány, DrSc., and I have been connected by more than a quarter of a century of scientific cooperation and the exchange of professional knowledge and experience in the field of legal theory and legal practice. In my contribution, I will focus on the topics that Eduard Bárány addresses in his works. In the text, I will present the completely original and beneficial ideas of the important multi-layered scientific personality of the lawyer and legal sociologist Emanuel Chalupný for the period of the First Republic. His *Sociology and Philosophy of Law and Morality* from 1929 was

²⁹ CHALUPNÝ, E.: *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*. s. 160.

the first and for a long time the only monographic work in the field of sociology of law in our country. With this work, Chalupný contributed to the promotion of the sociology of law as an independent scientific field and the sociological approach to law as an important methodological perspective on law. Chalupný characterized in a completely new and original way the relationship between law and morality as two separate autonomous systems of social norms, as two separate areas of social life.

Keywords: *law, morality, relationship between law and morality, sociology of law, philosophy of law, sociological approach to law.*

BEDRNA AKO MACBETH V MASKE HAMLETA

Prečo aj pri slávnostnej chvíli nemožno zabúdať na justičné vraždy ľudí v talároch

Ján Svák*

Abstrakt: Justičné vraždy by neboli bez ľudí oblečených do sudcovských talárov. Jedným z nich je aj K. Bedrna, ktorý posielal na smrť ľudí v retribučných procesoch v 2. svetovej vojne ako aj v politických procesoch na začiatku budovania komunistického režimu. Bližšia pozornosť je venovaná súdnemu procesu, v ktorom K. Bedrna odsúdil na trest smrti Jánoša Esterházyho. Tu si K. Bedrna obrazne povedané nasadil na tvár masku Hamleta ako pomstiteľa za zradu na československom štáte. Načrtnutý životopis K. Bedrnu však naznačuje, že práve prostredníctvom justičných vrážd si K. Bedrna dláždil svoju politickú aj profesionálnu kariéru. V tom bol podobný hrdinovi druhej divadelnej hry Shakespeara, a to Macbethovi.

Kľúčové slová: justičná vražda, retribúcie, tresný proces, Bedrna, Esterházy.

Mail od Lucie Berdisovej ma zastihol v malebnej dedinke Villány roztopašne ovíňajúcej kopce na hraniciach súčasného Maďarska a Chorvátska. V tieni storočnej vínnej révy slávneho villánskeho Portugalu som sa práve zamýšľal nad odkazom Shakespearovho *Macbetha* a *Hamleta* a celkom prirodzene ma týmto smerom zaviedli myšlienky k téme dôstojnej jubilanta a zároveň téme dramatickej. Vynoril sa mi pred očami obraz z ikonickej Jesennej školy práva, ktorej krstný list vystavil a ktorú celý jej doterajší život dôstojne a s láskou sprevádza náš jubilant. Jeho želaním bolo aby som bol od začiatku jedným z jeho lektorov. Táto pocta ma od začiatku v mladom veku až nehanbím sa priznať, dodnes sprevádza veľkou zodpovednosťou a trémou. Ani nie tak pred poslucháčmi ako pred jeho hlavným organizátorom, ktorý z úcty pred pozvanými nevynechal ani jedno posedenie s pozvaným hosťom. Ja nie som výnimkou, čo je pre mňa veľká česť a zároveň dôvod zodpovednosti a trémy pri príprave a prezentácii témy mojej prednášky, ktorú vždy spoločne s jubilantom kreujeme.

* Prof. JUDr. Ján Svák, DrSc., Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. ORCID ID: 0000-0002-0461-8188. Tento príspevok vznikol v rámci plnenia grantovej úlohy APVV-23-0509 Paradigmatická zmena v chápaní vojny a ozbrojených konfliktov z teologicko-historickej a právnej perspektívy.

Rovnakú zodpovednosť a trému pociťujem aj pri písaní týchto riadkov. A akú to má súvislosť s dedinkou Villány, Shakespearom a témou obsiahnutou v názve môjho hommage jubilantovi?

S dedinkou Villány ma nespája rodný list a rovnako nebol som s jubilantom ani konškolákom v materskej, na základnej či vysokej škole. Nielen vo veku je pre mňa nedostupným a len ťažko dosiahnuteľným. A práve fľašu červeného vína z tohto úchvatného južanského kraja si dovoľm neskôr pripojiť k tomuto príspevku so želaním pevného zdravia, vytrvalosti a najmä odolnosti voči právnikom, ktorí s cynickým úsmevom páchajú justičné vraždy.

Shakespeare je symbolom či posolstvom pri našich spoločných stretnutiach na Jesennej škole práva, ktoré sú z mojej strany sprevádzané spravidla premietaním filmu viac, či menej umelecky hodnotného, ale o to viac odrážajúceho problém nastolený v mojej prezentácii. Jednou z mála výnimiek prezentácie bez filmového prestavenia bol práve Shakespeare, ktorého diela napriek priamej a prvoplánovej divadelnej podobe nedosahujú vo filmovej podobe krásu a údernosť hovoreného slova. Preto som priniesol knižný príbeh *Kupca benátskeho* do češtiny zveršovaného shakespeareológom prof. Hilským a českí účastníci sa predbiehali v jeho recitácii. To ešte bolo pri Modre pred presťahovaním Jesennej školy práva do Piešťan.

„Vážme si tých, čo šli bosí trnám,
aby vyšliapali cestu ostatným.“¹

Verš nie je z *Kupca benátskeho* ale je Shakespearovým holdom jubilantovi a zároveň premostením k prvej charakteristike tragickej postavy našich dejín Karlovi Bedrnovi. Túto charakteristiku Bedrnu zhmotňuje slávna Shakespearova postava škótskeho kráľa z 11. storočia² *Macbetha*. Podobne ako Shakespearovej tragédii lemuje dej vojna nielen reálna ale aj tá v hĺbinách duší hrdinov príbehu tak aj život Bedrnu je lemovaný dvomi svetovými vojnami. Počas 1. svetovej vojny prežil najkrajšie roky života. Svoju mladosť. Ktovie či aj on ako *Macbeth* práve vtedy nestretol na pustej zemi pri Foresse tri čarodejnice, ktorých bosoráctva mu ďalej kliesnili ces-

¹ Citácie veršov vychádzajú zo súborného vydania jeho diela *Shakespeare – komplet 10 kníh*. Bratislava: ODEON (IKAR, a.s.), 2021.

² Reálny *Macbeth* I. bol škótskym kráľom približne od roku 1040 do roku 1057. Na rozdiel od literárnej postavy mu vznikla funkcia v zhode s obyčajovým právom a svoju panovnícku funkciu legitimizoval pozdvihnutím životnej úrovne škótskeho obyvateľstva. O jeho medzinárodnom uznaní svedčí prijatie pápežom čo sa stalo vôbec prvému škótskemu kráľovi. Jeho vládnutie dochované kroniky charakterizujú ako dobu pokoja a blahobytu. Bližšie ELLIS, P.B. *MacBeth, veľkráľ škótsky, 1040-1057*. Praha: Mladá fronta, 2006.

tu životom. U *Macbetha* vrcholí usadením kráľovskej koruny na temene jeho hlavy a u Bedrna nasadením masky *Hamleta*, aby mohol dokončiť činy *Macbetha*.³

Krátko po 1. svetovej vojne ukončuje Bedrna právnické štúdium na Karlovej univerzite v Prahe (1925) a zostávajú po ňom z tých čias okrem podpisov v indexoch aj dve veci, ktoré možno vystihujú jeho osobnosť. Prvou sú dobové komentáre jeho šachistických úspechov v jeho rodnom Českom Brode a druhou útla básnická zbierka priliehavo nazvaná *Satirické verše*, ktorých nájdanie po sto rokoch je takmer nemožné. Šachista a satirik.⁴

Macbeth takto veršuje dumajúc nad sebou, svetom a svojim poslaním:

„ochromený som celkom,
zlou predtuchou a nie som nič len to,
čo ešte nie som.“

Bedrna vtedy na začiatku svojej profesionálnej cesty naproti tomu básni takto:

„A věřil jsem než sv. Písmu svému filosofickému nadimonoralismu
– Mohlo být hezky,
pršet, sněžit,
třebas i vítr někdy vál,
já neznal se jinak k přátelům chovat,
než jsem se jim posmíval.“⁵

Už ako 22-ročný vstupuje do Komunistickej strany Československa (čo sa neskôr ukáže ako prezieravý ťah), prispieva do komunistických novín najmä preklad-

³ Zmätené slová čarodejníč interpretuje Banguo Macbethovi takto:

„Pre Boha,
ste príznakmi, či naozaj ste tým,
čím byť sa zdáte? Vznešený môj priateľ,
z úst vašich počul pozdrav dnešnej slávy,
sľub väčších ctí, ba nádej kráľovskú.“

⁴ V jeho životopise stvárnenom AI sa uvádza: „Karel Bedrna (1901-1959) byl významný právník, básník, odbojář a vysokoškolský pedagog.“ V ojedinelom písomnom dokumente umiestnenom v spomienkovej knihe o prof. J. Klimkovi *Šarm a noblesa diplomata. Venované pamiatke profesora Jozefa Klimka. Bratislava: Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, Supplement V. Sedliak o ňom uvádza, že „život žil naplno a svoj čas mal plne vyplnený prácou. V profesijnom živote neraz zastával aj niekoľko funkcií naraz a vo všetkom čomu sa venoval dosiahol tie najvyššie funkcie (predseda súdu, dekan, a pod.). Okrem profesijného života bol mimoriadne aktívny aj v tom politickom, kde tiež zastával niekoľko významných, už skôr spomínaných, funkcií.“ (s. 60).

⁵ BEDRNA, K. *Satirické verše*. Praha: Nakladatelství V. Vortel and R. Rejman, 1925, s. 43.

mi sovietskych socialistických autorov. Po ukončení Právnickej fakulty Karlovej univerzity sa rozhoduje pre sudcovskú kariéru a po bleskovej prípravnej sudcovskej službe na Okresnom súde v Kolíne a Zemskom súde civilnom v Prahe odchádza na Slovensko, kde sú obsadzované úrady a sudy českými vysokoškolsky vzdelanými ľuďmi s oficiálnym odôvodnením, že chýba slovenská inteligencia. Po Okresnom súde v Spišskej Sobote sa dostáva na Okresný súd do Svidníka, kde sa zakrátko stáva jeho prednostom a zodpovedným je predovšetkým za aplikáciu zákona na ochranu republiky, ktorý je namierený proti tzv. autonomistom,⁶ ale aj maďarským a nemeckým miestnym politikom snažiacim sa uplatňovať práva národnostných menšín,⁷ čo v čase ideológie jediného československého národa spadalo pod militantnú demokraciu zavedenú týmto mimoriadnym zákonodarstvom.

Predovšetkým geopolitické zmeny v Európe zmrazujú čechoslovakistickú ideológiu presadzovanú českými úradníkmi na Slovensku, ktorí sa naopak stávajú neželanými v novovzniknutom Slovenskom štáte. Nie však Bedrna, ktorý si poslovenčuje krstné meno *Karel* na *Karol* a prechádza do Levoče, kde zasa robí rýchlu kariéru (v poradí už tretiu)⁸ a zo sudcu okresného súdu sa stáva súdnym radcom Krajského súdu v Levoči a v rokoch 1945 – 1946 aj jeho predsedom. Podľa svedectva E. Žabkaya vzorne zapisuje deti do Hitlerjugend a zo spisového materiálu tamojšieho súdu vyplýva, že jeho rozsudky sú namierené aj proti židovskému obyvateľstvu.

V roku 1944 bolo už jasné, že vojenská karta sa obrátila a bolo len otázkou času, kedy sa Európa oslobodí od nacistizmu. Aj na Slovensku sa veľká časť *quislinkovcov*⁹ snažila zabezpečiť si svoju budúcnosť spoluprácou s vnútroštátnym odbojovým hnutím. Najvýraznejším slovenským príkladom je minister obrany Slovenského

⁶ Predovšetkým Hlinkova slovenská ľudová strana presadzuje na čele s Andrejom Hlinkom tzv. Pittsburskú dohodu, ktorá bola ústupkom proti Clevelandskej dohode predpokladajúcej vytvorenie federatívneho štátu Čechov a Slovákov.

⁷ Napríklad János Esterházy ako predseda Krajinskej kresťansko-sociálnej strany upozorňuje na preplnenosť väzníc občanmi maďarskej národnosti, ktorým je cudzia ideológia čechoslovakizmu. Za svoje prejavy je na základe zákona na ochranu republiky odsúdený na tresty odňatia slobody. Bližšie MOLNÁR, J. *The Life and Martyrdom of János Esterházy*. Budapest. Méry Ratio, 2011.

⁸ Výstižne ju popisuje V. Sedliak: „Vo výkone funkcie sudcu začínal na okresnom súde v Spišskej Sobote v roku 1929. Odtiaľ po troch rokoch postúpil a stal sa prednostom Okresného súdu Svidník. Pracovitosť, disciplinovanosť a najmä odbornosť Karola Bedrnu sa prejavila v jeho rýchlom kariérnom postupe. Zo Svidníka sa r. 1936 presunul na post súdneho radcu Krajského súdu v Levoči, a po deviatich rokoch sa napokon stal aj predsedom Krajského súdu v Levoči. S týmto profesijným úspechom sa neuspokojil, a naďalej na sebe tvrdo pracoval a od tejto chvíle išla jeho kariéra strmhlav nahor.“

⁹ Priezvisko Vidkuna Quislinga ako predsedu nórskej vlády v rokoch 1942-1945 sa stalo medzinárodne vžitým pojmom pre označenie kolaboranta spolupracujúceho s nepriateľskou okupačnou mocou v rámci mocensko-politických štruktúr štátu.

štátu generál Čatloš, ktorý výrazne zasiahol do príprav Slovenského národného povstania („SNP“), najmä v spojitosti s tzv. Čatlošovým memorandom zaslaným do Moskvy.¹⁰ Quislinkovci sa však začali vynárať aj na regionálnej úrovni. Veľký podiel mali na vytváraní niektorých miestnych revolučných národných výborov aj miestni notári a sudcovia, ktorým nechýbalo právno-organizačné usmernenie.

Samotný priebeh miestnych povstaní na konci augusta bol dramatický v celej šírke svojich foriem od tragických¹¹ až po frašku. K takej možno prirovnať udalosť z 30. augusta 1944 v Levoči, kde bol predsedom krajského súdu Bedrna, ktorý sa pridal sa na stranu revolučného národného výboru. Všetko sa začalo popoludní 30. augusta 1944, keď predseda revolučného národného výboru M. Belák z balkóna okresného úradu prečítal proklamáciu o politickom prevrate a udalosť sa ukončila vztýčením československej zástavy a československou štátnou hymnou. Spolu s hŕstkou partizánov¹² potom bez akéhokoľvek odporu „obsadili“ mesto a zaistili niekoľko občanov nemeckej národnosti. Hneď na druhý deň sa však po meste rozchýrilo, že k Levoči sa blížia nemecké ozbrojené sily. Členovia Revolučného národného výboru utiekli do hôr. Z mne dostupných zdrojov nie je ďalšia „odbojová“ činnosť Bedrnu veľmi známa, čo znižuje aj jeho legitimitu v pozícii *Hamleta*. Práve justičné retribúcie, ktoré mali zabrániť divokým retribúciám¹³ sa stali totiž vhodnou príležitosťou na pomstu nielen ako odplatu (maska *Hamleta*) ale aj ako naplnenie

¹⁰ Bližšie JABLONICKÝ, J. *Povstanie bez legend*. 2. rozšírené vydanie. Bratislava: N Pres, 2024, s. 43–61.

¹¹ Príkladom môže byť pamätná nedela 27. augusta 1944 v Brezne, kde miestny notár A. Bothár a sudca P. Danko vyzývali k poriadku a pán notár sa podpísal aj pod správu napísanú na Krajský súd v Banskej Bystrici. V uvedenej správe žiadali o „bezodkladné zakročenie prostredníctvom spoľahlivej ozbrojenej moci“ (Štátny oblastný archív v Bratislave, fond Okresný ľudový súd Bratislava, č. 25/1948). Sudca Pavol Denk v správe opakovane: „Rozhodnosť a ukázať ochotu k použitiu zbrane: to sú prostriedky k úplnému obnoveniu poriadku“. Následkom týchto aktivít sa im obom stalo to, že ich v nedeľu večer o 21. hodine partizáni zatkli a počas ich prevozu na dvoch nákladných autách z Brezna spolu s ďalšími zaistenými osobami, došlo k prestrelke. Výsledkom boli štyri mŕtve zaistené osoby (medzi nimi aj poslanec sne-mu Slameň) a ťažko zranený sudca Denk. Táto udalosť napokon veľmi urýchlila nečakaný začiatok SNP.

¹² Podľa očitého svedka prišli od Popradu autom štyria partizáni, ktorých priviedol veliteľ žandárstva J. Jakab. Pozri *Bol som so škpt Kalinom*. In: *Ohňom a mečom* Roč. 1, čl. 13 Ružomberok, september 1945.

¹³ V praxi však žiaľ bezprostredne po oslobodení dochádzalo vo všetkých okupovaných štátoch doslova k nekontrolovateľnému lynčovaniu. Najmä vo Francúzsku, Taliansku a Česku dochádzalo k verejnému lynčovaniu. Vo Francúzsku bolo zlynčovaných 10 000 osôb a v Taliansku okolo 15 000. Bližšie FROMMER, B. *Retribuce – stíhaní válečných zločinů a kolaborane v poválečné Evropě*. In: PAŽOUT, J. PORTMANN, K. (eds.): *Spravedlnost nebo pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu*. Praha-Liberec: Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2022, s. 17. V obdobnom rozsahu prebehla divoká retribúcia aj v Česku, kde bola prepojená so samozvaným odsunom Nemcov z území, ktoré po Mníchovskej dohode z roku 1938 pripadli Nemecku.

túžby *Macbetha* po novej a ešte závažnejšej kariére nielen v justícii ale už aj v politike a dokonca v univerzitnom prostredí.¹⁴

Masku *Hamleta* si Bedrna nasadil takmer okamžite, a to nielen na regionálnej úrovni, kde počas Slovenského štátu sám pôsobil v riadiacej funkcii krajského súdu ale už aj na úrovni celoštátnej, kde sa stal námestníkom predsedu Národného súdu ako aj II. senátu. Kým v II. senáte pôsobil priamo pri vydávaní kľúčových precedensov, ktorými sa zásadne uberalo retribučné súdnictvo na Slovensku, tak v rámci I. senátu pôsobil ako „šedá eminencia“ v kľúčových súdnych procesoch a osobitne v najsledovanejšom procese proti J. Tisovi, A. Machovi a F. Ďurčanskému.¹⁵

Ešte významnejšia bola aktivita Bedrnu pri vytváraní zásadných precedensov. Medzi nimi nepochybne prvé miesto patrí konštruktu „kolektívnej viny“ zavedenej bez ohľadu na osobnú aktivitu jednotlivca v kolektívnom orgáne, ktorá mohla byť napríklad aj v protiklade s rozhodnutiami tohoto orgánu. Konkrétne išlo o obsahové naplnenie skutkovej podstaty trestného činu „domácej zrady“ podľa návestia § 2 nariadenia Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. n. SNR zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva („retribučné nariadenie“). Spáchanie tohoto trestného činu predpokladalo členstvo v slovenskej vláde a sneme. Kým členstvo v slovenskej jednofarebnej vláde nevyvoláva väčšie pochybnosti o kolektívnej zodpovednosti jej členov, tak v prípade parlamentu je to oveľa diskutabilnejšie.¹⁶ Nie však pre Bedrnu.

¹⁴ V. Sedliak si ako motto svojho oslavného traktátu dáva vyjadrenie o doc. Bedrnovi na zasadnutí Katedry občianskeho a rodinného práva k návrhu Dekanstva na menovanie doc. Bedrnu za štátneho docenta „... a dokázal správnosť tézy o potrebe a nutnosti spájania teoretických vedomostí s praktickými skúsenosťami“. Pozri: Archív Univerzity Komenského v Bratislave, osobný spis doc. JUDr. Karol Bedrna, Výpis 5. bodu zo zápisnice zasadnutia Katedry občianskeho a rodinného práva na Právnickej fakulte SU v Bratislave, konaného 3. marca 1952. Ide o jediný ucelenejší dokument, ktorý sa zachoval z jeho akademického pôsobenia.

¹⁵ V tomto sa vzácné zhodli jedny z hlavných aktérov tohoto procesu A. Rašla ako obžalobca a E. Rutkay ako Tisov obhajca. Rašla uvádza: „Po odbornej stránke zvykol pri koncipovaní rozsudkov Daxnerovi pomáhať dr. Karel Bedrna (to sme vedeli len niektorí zasvätení), ktorý vtedy bol predsedom jedného senátu Národného súdu“. Bedrna však „nekoncipoval“ len rozsudky ale podľa svedectva E. Rutkaya priamo ovplyvňoval priebeh súdneho konania. Napríklad, keď obhajca A. Macha príliš „politizoval“ chcel obhajca dosiahnuť prestávku v konaní. „Bolo zrejmé, že treba urýchlene dosiahnuť povolenie prestávky; vyšiel som na chodbu a vyvolal námestníka predsedu Národného súdu dr. Bedrnu, ktorý sám sa netajil obavou z dôsledkov záverečnej reči, no vec prijal s obvyklým cynickým úsmevom. Vysvetlil som mu svoj zámer ísť za Machom a navrhnúť mu, aby odňal plnú moc obhajcovi. Bedrna môj plán nepokladal za reálny, bol však ochotný zariadiť povolenie prestávky u predsedu dr. Daxnera. Urobil to hneď po návrate do pojednávacej siene, šeptom hovoril s Daxnerom a ten nariadil prestávku.“ *Proces s dr. Tisom*. RAŠLA, A., ŽABKAY, E.: *Proces s dr. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkaya*. Bratislava: Tatrapress, 1990, s. 53 resp. 101.

¹⁶ Podrobnejšie k tejto problematike pozri MALATINSKÝ, M.: *Pred súdom národa? Retribúcia na Slovensku a Národný súd v Bratislave 1945-1947*. Bratislava: Postscriptum, 2019, s. 144-158.

Využívajúc svoje dominantné postavenie v II senáte Národného súdu tento dňa 1. februára 1946 vydal rozsudok proti Rudolfovi Schwarzcovi,¹⁷ ktorý bol v tom čase považovaný za precedenčný.¹⁸ V ňom Národný súd „nepovažuje za správne posudzovať vinu poslanca bývalého slovenského snemu len na tom základe, či sa dotýčny poslanec zúčastnil hlasovania za nejakú normovú predlohu, lebo toto hlasovanie bolo už len dôsledkom skutočnosti, že dotýčny bol poslancom. A bolo by krajne nespravodlivé vypustiť zo zodpovednosti zas iného poslanca len preto, že sa hlasovania nezúčastnil, lebo iba pre náhodilú okolnosť sa vôbec nedostavil do Smenu.“¹⁹ Podľa tejto konštrukcie každý poslanec bol len nástrojom, ktorý „slúžil súčasne za zákonodarný a legalizačný zástoj režimu... aby navonok bolo zachované zdanie, že sa na Slovensku vládne podľa zásad usporiadaného parlamentného systému.“ Tým sa odôvodnilo obsahové naplnenie skutkovej podstaty „domácej zrady“ – kolektívnou zodpovednosťou členov vlády a poslancov. Jediným trestom za spáchanie takéhoto trestného činu bol trest smrti. Význam tohoto precedensu dokrešľuje aj skutočnosť, že po vyše mesiaci od jeho vydania dňa 16. marca 1946 prijal Národný front uznesenie, ktorým splnomocnil Predsedníctvo SNR, aby boli urýchlene zatknutí všetci členovia vlády a parlamentu, pretože „už nič nestojí v ceste k ich rýchlemu odsúdeniu.“²⁰

Bol tu však ešte jeden kolektívny ústavný orgán Slovenského štátu, ktorý retribučné nariadenie priamo neuvádzalo, a to Štátna rada. Príležitosť rozšíriť kolektívnu zodpovednosť aj na členov Štátnej rady sa Bedrnovi naskytla dokonca ešte skôr, a to v rozsudku nad členom Štátnej rady Františkom Mojtom,²¹ ktorý vyniesol senát Národného súdu pod predsedníctvom Bedrnu dňa 6. septembra 1946. Zdôraznil v ňom, že Štátna rada „dozerala, či poslanci Snemu dodržujú líniu politiky HSLS a režimu a v tejto jej kontrolnej právomoci spočíva aj jej zodpovednosť za to, že Snem bol grémiom slepo poslúchajúcich poslancov a preto účinným nástrojom režimu Slovenského štátu, ktorý bol nesporne profašistický.“²² V pozícii predsedu senátu Národného súdu tu Bedrna došiel k záveru, že „zatým čo Štátna rada ktorejkoľvek etapy svoju právomoc rozhodovať o strate poslaneckého mandátu vykonávala ochotne a účinne, naproti tomu

¹⁷ Osobitne stojí za pozornosť to, že tento poslanec sa svojho poslaneckého mandátu vzdal už 17. novembra 1941 a teda pred prijatím najzávažnejšieho protižidovského zákonodarstva.

¹⁸ V rozsudku proti Arnoštovi Rosivalovi z 28. januára 1947 pod svojim vedením Bedrna uviedol „Fašistický režim potreboval rôzne španielske steny na zastieranie ozajstného svojho charakteru a na propagovanie svojich ideí. Takou španielskou stenou bol medzi iným Slovenský snem.“ Slovenský národný archív, fond Úrad obžaloby Národného súdu (ÚO NS), škatuľa č. 10, spis „Onľud 33/46“.

¹⁹ SNA, fond ÚO NS, šk. č. 11, Onľud 86/45. Rozsudok proti Schwarzovi z 1. 2. 1946.

²⁰ Pozri RAŠLA, A.: *Ludové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava: SAV, 1969.

²¹ František Mojto bol mešťanostom Nitry a členom Štátnej rady v jej druhom funkčnom období.

²² Rozsudok proti F. Mojtovi. SNA, fond ÚO NS, šk. č. 3, Onľud 7/45.

svoju právomoc podľa ktorej mala možnosť hamovať fašizujúci proces zákonodarnej činnosti Snemu a opatrení vlády a zachraňovať aspoň zvyšky demokratických slobôd a práv, ktoré zaručovala aj Ústava Slovenského štátu č. 185/139 Sl. Z., vôbec nevyužívala a tým je jasne dokázané, že Štátna rada ktorejkoľvek etapy zámerne a vedome takto robila len preto, aby umožnila Snemu a vláde ich činnosť pri odstraňovaní demokratických práv a zavádzaní fašistického poriadku a tak spolupracovala so Snemom a vládou na zavedení a upevnení fašistického režimu. Okrem toho bola aj vzhľadom na svoju právomoc nástrojom a maskou, ktorú použil fašizujúci režim, aby robil zdanie, že sa na Slovensku vládne podľa zásad usporiadaného parlamentárneho systému.“²³ Tým bola podľa Národného súdu (Bedrna) naplnená skutková podstata zločinu „domácej zrady“ podľa § 2 retribučného nariadenia aj pre členstvo v Štátnej rade.

Kolektívnu vinu však Bedrna preniesol ešte ďalej, a to do regiónov a medzi štátnych úradníkov, pričom v jednom z nich (len na pripomenutie) on sám pôsobil ako predseda krajského súdu v čase Slovenského štátu až do svojho „úteku“ do SNP.²⁴ Vďaka podrobnej analýze M. Malatinského „je tento prístup badateľný práve v rozsudkoch, ktoré vyniesol senát pod predsedníctvom K. Bedrna.“²⁵ Malatinský upozorňuje najmä na rozsudky proti P. Starinskému a J. Ambrovi,²⁶ kde uvádzal, že fašistický režim by sa nemohol rozvinúť bez „verných administratívnych úradníkov, ktorí „verne, spoľahlivo, oddane a sluhovsky“ konali v jeho mene a to aj napriek tomu (a na tom si dal Bedrna osobitne záležať, aby to uviedol – pozn. autora), že boli odchovaní v československom demokratickom duchu prvej republiky“. Kriticky však uznal, že nebolo možné „rovnako posudzovať všetkých zamestnancov režimu, najmä, keď myslíme na rozdiel postavenia a vplyvu priemerných štátnych a verejných zamestnancov a vedúcich teda exponovaných predstaviteľov jednotlivých úsekov štátneho a verejného života.“ Určite dáme Bedrnovi za pravdu, že bol rozdiel medzi predsedom krajského súdu a notárom v Modrom Kameni.

Nebolo by spravodlivé voči Bedrnovi, keby zostala bez povšimnutia jeho počiatková aktivita v regióne, kde dovtedy pôsobil ako sudca počas Slovenského štátu. S veľkým nadšením rozbehol činnosť Okresného súdu v Levoči, teda na tom mieste, kde v čase Slovenského štátu bol predsedom krajského súdu. Podľa špecializovaného pracoviska Spišského archívu v Levoči je tamojšie retribučné súdnictvo vy-

²³ Tamže.

²⁴ Práve zapojenie sa do SNP bolo exkulpačným dôvodom pre zločin „domácej zrady“ v zmysle retribučného nariadenia. Jeho autor G. Husák si to „ustrážil“ ako bývalý pomerne vplyvný úradník v štátnej správe Slovenského štátu.

²⁵ Pozri MALATINSKÝ, M.: *Pred súdom národa?*, s. 156.

²⁶ Rozsudok proti J. Ambrovi a P. Starinskému z 9. decembra 1946. SNA, fond ÚO NS, šk. č. 9, Onlud 63/45.

kreslené takto: „Najširšia bola prirodzene činnosť ľudových súdov v okresoch Levoča, Gelnica, Spišská Nová Ves, Kežmarok a Poprad, v ostatných okresoch bola nepatrná. V posudzovaní trestnosti činov boli popri tom značné rozdiely. Kým napríklad len príslušnosť k zbraniam SS mala v Gelnici za následok trest priemerne 2 mesiacov straty slobody, v Spišskej Novej Vsi sa za to dávali 2 roky. Prísnosťou vynikal zvlášť Okresný súd v Levoči, kde spočiatku pôsobil Dr. Karol Bedrna, neskorší predseda jedného senátu Národného súdu v Bratislave. Na trest smrti odsúdil viacerých ľudí, z nich boli 3 popravení, čo činí štvrtinu popravených ľudovými súdmi (s výnimkou národného) na celom Slovensku.“²⁷

V rozsudku proti Š. Tisovi Bedrna ešte viac rozšíril svoj konštrukt kolektívnej zodpovednosti, keď uviedol, že „všetci tí kolaboranti, či už na poli politickom, hospodárskom, kultúrnom atď., všetci tí, ktorí umožňovali to infikovanie národa morom fašistickej ideológie, ktorí spolupôsobili ako viditeľní politickí predstavitelia tohto režimu ku tomu, že národu bola predstavovaná táto cesta najtesnejšej spolupráce s nacistickým Nemeckom, ako jedine správna k usporiadaniu novej Európy, títo všetci sú nielen mravne, ale podľa nového právneho ponímania aj trestne zodpovední kolektívne za všetky činy režimu, s ktorým sa svojím pôsobením stotožňovali.“²⁸

K tomu v závere M. Malatinský trefne pripomína, že „najmä v prípade rozsudkov Bedrnovho senátu sa tu mohli odzrkadľovať komunistické snahy o čo najširšiu retribúciu zameranú proti ich politickým oponentom.“ Neskôr sa ukázalo, že to bola len príprava na čisto politické procesy, ktoré bezprostredne nasledovali po retribučných a s ešte väčším vplyvom Bedrnu, ktorý stál na ich čele a už nepotreboval k tomu ani masku Hamleta.

Precedenčné pôsobenie rozsudkov Bedrnu v retribučných procesoch sa však neobmedzilo len na zakotvenie kolektívnej viny do súdnoaplikačnej praxe. Ako ďalší príklad kreatívneho prístupu Bedrnu k aplikácii retribučného nariadenia možno uviesť výkon trestu smrti, ktorý mohol nariadiť príslušný predseda Národného súdu po rozhodnutí prezidenta o prípadnom udelení milosti. Bedrna vytvoril precedens o fikcii konkludentného neudelenia milosti. Stalo sa tak v rozhodnutí vo veci S. Keila.²⁹ Dňa 22. júna 1946 bol S. Keil odsúdený na trest smrti a, ako bolo v Bedrnovom senáte obvyklé, bezprostredne po vynesení rozsudku neodporučil udelenie milosti.

²⁷ [https://www.minv.sk\(swift_data/source/verejna_sprava/statny_archiv_v_presove_2022_specializovae_pracovisko_spisky_archiv_v_levoci/inventare2022/Retribucne_sudy_a_organy_obzalo-by_na_Spisi%20\(1\).pdf](https://www.minv.sk(swift_data/source/verejna_sprava/statny_archiv_v_presove_2022_specializovae_pracovisko_spisky_archiv_v_levoci/inventare2022/Retribucne_sudy_a_organy_obzalo-by_na_Spisi%20(1).pdf).

Materiál bol spracovaný a inventarizovaný v roku 1970 Alžbetou Liščákovou.

²⁸ SNA, fond ÚP SNR, šk. č. 51. Rozsudok proti Š. Tisovi a spol. z 11. 11. 1947, s. 64.

²⁹ SNA, fond NS, Tnľud 46/45, A-871. Uznesenie Národného súdu z 22. 6. 1946 o neodporučení milosti. Žiadosť o milosť S. Keila z 23. 6. 1946.

Odsúdený požiadal o milosť 23. júna 1946. Administratívnou chybou Predsedníctva SNR a Povereníctva pre právosúdie sa žiadosť o milosť k prezidentovi vôbec nedostala, čím sa fakticky znemožnilo S. Keilovi, aby bol omilostený. Bedrna to využil a rozhodol, že do 48 hodín milosť S. Keilovi nebola udelená a preto požiadal príslušné štátne zastupiteľstvo „o zariadenie bezodkladného výkonu trestu smrti na odsúdenom“ a na základe toho bol v skorých ranných hodinách dňa 26. júna 1946 S. Keil popravený.

O dominantnom postavení Bedrnu v slovenskom retribučnom súdnictve najlepšie svedčí retribučné konanie proti Gejzovi Zigovi, ktorý bol od 1. januára 1943 zástupcom prednostu bezpečnostného oddelenia na ministerstve vnútra. Kľúčovým problémom bolo to, či táto funkcia predstavuje „vedúceho funkcionára v protirasovej činnosti“ a teda či patrí do príslušnosti tohoto špeciálneho Národného súdu. Spor nastal medzi Bedrnou a štátnym zástupcom L. Riganom, ktorý navrhol nezariadenie funkcie Zigu do tohoto postavenia. Bedrna však Riganov návrh zamietol a určil si tak pre seba vecnú príslušnosť. Rigan sa sťažoval na Predsedníctvo SNR a pohrozil vzdaním sa svojej funkcie. Zrejme aj kvôli nedodržaniu ústnej dohody súvisiacej s týmto prípadom medzi Bedrnou a predsedom SNR J. Lettrichom bol Bedrna 27. augusta 1946 odvolaný Predsedníctvom z funkcie námestníka predsedu senátu Národného súdu. Už na nasledujúcom zasadnutí však Predsedníctvo SNR vrátilo Bedrnu späť do funkcie „pod podmienkou, že bude splnená požiadavka Predsedníctva SNR ohľadne Dr. Gejza Zigu.“ Napriek tomu, že o tejto požiadavke nie je dostupná žiadna informácia tak Zigu podľa vôle Bedrnu súdil Národný súd aj keď pod vedením jeho predsedu I. Daxnera.

Mimoriadne úspešné pôsobenie Bedrnu na Národnom súde zrejme dáva odpoveď aj na otázku, či si vôbec sám Bedrna položil slávnu hamletovskú otázku „byť či nebyť“, keď sa díval do očí svojim ešte nedávno bývalým kolegom úradníkom Slovenského štátu.

V ďalšej svojej kariére už pred túto otázku nebol postavený. Mohol si pokojne odložiť z tváre masku *Hamleta*. Stal sa *Macbethom*. Predsedom Hlavného súdu v Bratislave a neskôr predsedom Štátneho súdu v Bratislave, ktorý fungoval popri ústrednom Štátnom súde v Prahe, ktorého bol námestníkom. Začala sa éra politických procesov, resp. pokračovala éra bedrnovského *Macbetha* už bez masky *Hamleta* v retribučnom súdnictve, ktoré je už v komunistickej ére otvorene spájané s justičnými vraždami. Vraždami, ktoré priamo vedú k politickej moci v štáte.

Vo svojej predsedníckej funkcii v čase, keď právo na zákonného sudcu neexistovalo, si Bedrna mohol vyberať tie najsledovanejšie procesy a ukázať svoju pravú *macbethovskú* tvár. Práve pre svoju sledovanosť sú tieto súdne procesy sú aj odbornej verejnosti dostatočne známe, a tak možno len pripomenúť režisérsku úlohu Bedrnu

v procese s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššakom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom,³⁰ či s najslávnejším partizánom Viliamom Žingorom.³¹

Z titulu svojho postavenia si Bedrna dokonca „ustrážil“ aj pražský proces s Miladou Horákovou, na ktorý si odskočil z Bratislavy a pri nevýraznom predsedovi senátu K. Trudákovi mohol prevziať opäť režisérsku úlohu. Pre jeho druhú (či významovo tretiu po politickej a sudcovskej) kariéru bolo dôležité, že na lavicu obžalovaných zasadol jeho kolega a možný konkurent na Právnickej fakulte UK uznávaný profesor ústavného práva Zdeněk Peška,³² ktorý bol v rokoch 1936-1938 aj dekanom tejto fakulty.

Súdne procesy vedené v rámci retribučného súdnictva sa odlišovali od „zinscenovaných“ politických procesov práve v spontánnosti ich priebehu. Súdne procesy po roku 1948 už predstavujú divadelné predstavenie, ktorého predlohu netvorila Shakespearove verše ale v dramatickej zápletke idú v duchu výstražného posolstva drámy *Macbeth*. Tu už nejde o pomstu ale o tvrdý mocenský zápas o politické ovládnutie štátu. A to muselo mať bezchybný scenár s dobre pripravenými hercami. Nie všetci sa však podvolili tejto hereckej úlohe ale v rámci „nepriestrelnej“ siete udaváčov a ich výpovedí mali len malú šancu.

Vráťme sa však na záver k Bedrnej postave *Macbetha* zahaleného maskou *Hamleta*. K jednému „hrdelnému“ procesu, ktorý nepotreboval žiadny scenár, pretože hlavný účinkujúci sa ho nezúčastnil a dokonca o ňom ani len netušil, pretože do otrockého gulagu v ďalekej Sibíri takéto správy nechodili. Tou neprítomnou hlavnou postavou v súdnom procese vedenom Bedrnou³³ bol slovenský gróf maďarskej národnosti János Esterházy.

³⁰ Pozri LETZ, R. (ed.): *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššakom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2007.

³¹ Pozri HALAJ, D.: *Generálmajor Viliam Žingor: (30. 7. 1912-18. 12. 1950)*. Banská Bystrica: Múzeum SNP Banská Bystrica, 1990, LETZ, R. MATULA, P. (eds.): *Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009.

³² Na rozdiel od Bedrnu, ktorý súdil v totalitných režimoch tak bol prof. Peška v totalitných režimoch väznený. Za odbojovú činnosť proti fašizmu bol v decembri 1941 odsúdený na 15 rokov a zvyšok 2. svetovej vojny bol internovaný v nemeckých koncentračných táboroch. Po vojne bol jedným z kľúčových expertov Ústavodarného Národného zhromaždenia pre prípravu novej ústavy. Bedrna ho odsúdila na 25 rokov za to, že nesúhlasil so zlúčením sociálnej demokracie s komunistami po komunistickom prevrate v roku 1948. Trest si odpykával v 50-tich rokoch striedavo v Leopoldove a na Mírove. Pozri Archív bezpečnostných složek-sb. Správa vyšetrovaní StB-vyšetrovací spisy (V.) arch. Č. V-6301 MV. Národní archiv-sb. Správa Sboru nápravné výchovy (SSNV), vězenský spis Zdeňka Pešky.

³³ Retribučné súdnictvo bolo charakteristické laickým prvkom, ktorý mu mal dodávať legitimitu, aby to vyzeralo, že ide o pomstu „obyčajných“ ľudí. Bez týchto „ochotníkov“ by sa to nezaobišlo. Je paradoxné, že práve na Slovensku najväčším problémom bolo „naverbovanie“ ochotných prisediaciach a každá novela retribučného nariadenia musela tento problém riešiť, či už odmenami alebo sankciami. Našli sa však aj ochotní ochotníci a medzi nimi dokonca aj profesionálny režisér, dramatik a herec Andrej Bagar, ktorý bol prisediacim aj v tomto procese ukončenom s verdiktom „trest smrti povrazom“.

Prečo k tomu došlo? Revolučná SNR legitimizovaná Košickým vládnyim programom a teda nie demokraticky zvoleným parlamentom bola tvorená aj predsedníctvom zloženým z povereníkov. Mimoriadne významné miesto mal v ňom Gustáv Husák ako povereník vnútra. Práve jeho tesne po oslobodení Bratislavy navštívil J. Esterházy, ktorý mu bol oznámiť, že tak ako po Viedenskej arbitráži (vtedy dostal ponuku, aby sa stal členom hornej komory maďarského parlamentu) tak aj teraz zostane na Slovensku so „svojimi“ Maďarmi (po Viedenskej arbitráži zostalo na Slovensku približne 70 000 občanov maďarskej národnosti žijúcich v obciach na južnom území Slovenského štátu) a je kedykoľvek k dispozícii orgánom obnovennej Československej republiky. Odpoveďou Husáka bolo jeho bezprostredné zatknutie a následné výsluchy v bratislavskej väznici bez prítomnosti advokáta. Husák po dohode s Moskvou rozhodol o vydaní Esterházyho orgánom NKVD (tajná bezpečnostná služba, ktorá pôsobila súbežne s armádou na oslobodených územiach), ktoré ho odviekli aj s celou dokumentáciou z výsluchov do Moskvy. Tam ho po ročnom vyšetrovaní³⁴ odsúdil sovietsky súd na mnohoročné otrocké práce v gulagoch.³⁵ Esterházy tu pracoval s jedovatými kovmi, ktoré mu spôsobili nevyliciteľnú tuberkulózu pľúc. Napriek tomu, že bol aj úradne známy pobyt Esterházyho v Sovietskom zväze rozhodol sa Bedrna viesť trestné konanie v jeho neprítomnosti, čo mu umožňovala novela retribučného nariadenia. Ani sa len nepokúsil prostredníctvom povereníctva zahraničných vecí (v tom čase bol povereníkom V. Clementis, ktorý zohral v tomto divadelnom predstavení rolu „mrtvého chrobáka“) vyžiadať od sovietskych orgánov Esterházyho za účelom trestného stíhania na Slovensku. Hneď po skončení procesu však V. Clementis úspešne vyžiadal od Sovietskeho zväzu Esterházyho na vykonanie jeho popravy obesením, o čom sa prvý krát Esterházy dozvedel až na hranici v Čiernej nad Tisou od slovenských bezpečnostných orgánov. Dovtedy si myslel, že sa vracia na Slovensko ako slobodný človek a vlastne išlo len o nedorozumenie.

Ďalší osud J. Esterházyho teraz opustíme a vráťme sa k rozsudku. Z jeho procesnoprávnej stránky je zrejmé, že

- Bedrna tým, že nepodal žiadosť o extradíciu J. Esterházyho zo Sovietskeho zväzu znemožnil mu tak účasť na hlavnom a jedinom súdnom pojednávaní, ktoré sa uskutočnilo dňa 16. septembra 1947,

³⁴ Z toho obdobia je dokonca poznámka o ňom od spisovateľa Solženicyna v knihe SOLŽENICYN, A.: *V kruhu prvím. I. a II. díl*. Praha: Mladá fronta, 1992.

³⁵ O tomto jeho pobyte existuje tiež literárny záznam v spomienkovej knihe D. Slobodníka. Pozri SLOBODNÍK, D.: *Paragraf: polárny kruh*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1991.

- pri hlavnom pojednávaní nielenže nebol J. Esterházy osobne prítomný³⁶ ale Národný súd nemal k dispozícii ani záznam výsluchu aprobovanom J. Esterházym, ktorý bol vykonaný počas jeho bratislavskej internácie, pretože všetky spisy vzali príslušníci NKVD, keď ho odviekli do Sovietskeho zväzu,
- „rekonštrukciu“ výsluchu vykonal Bedrna na základe svedeckej výpovede jedného z policajtov vypočúvajúcich J. Esterházyho, ktorá nebola verifikovaná J. Esterházym (tu Bedrna vedome priamo porušil § 30 a retribučného nariadenia, ktoré umožňovalo konanie v neprítomnosti len vtedy, ak sa prečíta „*písomné vyjadrenie alebo výpoveď*“ obžalovaného) a napriek tomu v rozsudku Tnľud 19/47 na strane 10 tvrdil, že „*obžalovaný pri svojom výsluchu po oslobodení ČSR u NB sa sám doznať*“,
- nepripustil výber advokáta navrhovaného príbuznými J. Esterházyho a sám určil advokáta „*ex offio*“,
- nepripustil v rozpore so zásadou kontradiktórnosti, ktorá bola akceptovaná aj v retribučnom nariadení, žiadne navrhované dôkazy podané obhajobou,
- samotný priebeh pojednávania prebehol v expresne krátkom čase v priebehu jedného dopoludnia, kým napríklad proces s J. Tisom, či V. Tukom alebo A. Machom trval celé týždne.

Samotný priebeh hlavného pojednávania sa vyznačoval mimoriadnou rýchlosťou a zamietaním akýchkoľvek námietok či návrhov obhajoby. Najobsiahlejším dokumentom z celého trestného konania proti J. Esterházymu je súdne rozhodnutie (má 14 strán), ktoré je v porovnaní s ostatnými retribučnými rozsudkami unikátne a jedinečné.

Jeho podstatnú časť (od str. 4 po str. 9) tvorí Bedrnova historickoprávna štúdia o štátoprávnom vývoji Maďarska v prvej polovici 20. storočia. Samozrejme, že bez odkazov na odbornú literatúru ale aj bez bližšieho zdôvodnenia prečo mal Bedrna potrebu priamo v trestnom rozsudku hodnotiť históriu tretieho štátu. Na str. 4 Bedrna uviedol: „*Aby sme mali náležitý obraz osobnosti obžalovaného, treba prezrieť aspoň krátky výťah vývoja politických pomerov v Maďarsku a zapojenia sa obžalovaného do tohto konania*“.

Preceňovanie možností J. Esterházyho „zapájať sa“ do štátoprávneho vývoja cudzieho štátu sa odrazilo aj v tom, že žiadne konkrétne „zapojenie sa“ Bedrna neuvedol. Skôr sa zdá, že v porovnaní s desiatkami až stovkami strán v porovnateľných prípadoch jednoducho zo spisového materiálu nemal Bedrna čo do odôvodnenia dať. Pre pochopenie intelektuálneho rozmeru Bedrnu (ale aj Andreja Bagara, kto-

³⁶ Konanie v neprítomnosti umožňovala až novelizácia retribučného nariadenia č. 57/1946 Zb. N.SNR zo dňa 14. mája 1946.

rý sa pod takýto rozsudok ako prísediaci podpísal) môžu najlepšie poslúžiť úryvky z tejto historickoprávnej štúdie podanej Bedrnom:

„Po rozhodnutí sa Rakúsko-uhorskej monarchie stali sa aj Maďari pánmi svojho osudu. Po Károlyovej kerensztine, vyznačujúcej sa neschopnosťou jej vedúcich viesť maďarský národ, po krátkej ére Maďarskej sovietskej republiky, zahlušenej maďarskou feudálne-kapitalistickou reakciou za pomoci zahraničnej intervencie bolo prenechané voľné pole najčiernejšej reakcii. Koncom roku 1919 objavuje sa Horthy, zarytý reakcionár a služobník najvyšších tried, zprvu ako minister vojny a od 1. marca 1920 ako krajinský správca Maďarska. Vraždy, zatýkanie, internačné tábory, protižidovské pogromy postavili Maďarsko na čelo európskej reakcie, ktorá prebehla dokonca aj nemecký a taliansky fašizmus a stala sa im vzorom. Kynožila občianske slobody symbolom jej moci sa stal teror. Sadisti a džentríci ovládali maďarský feudálny kapitalistický štát v časoch, keď štátne zriadenia v krajinách okolo Maďarska sa budovali všade na ľudovej moci a keď vedúcou myšlienkou bol všade Trianon.“

Po takýchto insitno-ideologických hodnoteniach prikračuje Bedrna k zapojeniu do deja mena Esterházyho v súvislosti „komárenskými poradami“ (príslovečná gramatika Karela premenovaného na Karola), ktoré predchádzali Viedenskej arbitráži. „A tak dochádza ku komárenským poradam, priebeh ktorých je ešte v živej pamäti a náležite objasnený v procese Národného súdu proti Dr. Jozefovi Tisovi, na ktorých poradoch Maďari úmyselne kládli nesplnitelné požiadavky a kde sa objavuje aj vo svojej zradcovskej roli obžalovaný Esterházy, dodávajú podľa vlastného dooznania maďarskej delegácii dáta isteže falošné o maďarskej menšine na Slovensku, čo využívala maďarská delegácia pri uplatňovaní nároku na jednotlivé obce južného Slovenska.“ No a takmer na záver tohoto historického traktátu nemôže chýbať ani symbol maďarskej iredenty „slávy“ biely kôň, na ktorom vošiel Horthy do Košíc, pričom Esterházyemu Bedrna prisúdil takúto participáciu: „A sám Imrédy ohlasujúc tento triumf revizionizmu verejnosti svojej krajiny výslovne zdôrazňuje, že na stranu Maďarska sa postavili dve priateľské veľmoci a že 20 ročná politická linaj nebola teda zbytočná. Toto konštatovanie je dôležité a veľmi závažné. Zodpovedný maďarský štátnik jednoznačne priznáva, aké ciele sledovala politika jeho štátu a na koho sa opierala celých 20. rokov. Kolaborovala s politickými, ideologickými a vojenskými cieľmi medzinárodného fašizmu, a symbolickým aktom tohto 20ročného kolaboranstva je Horthyho vjazd na bielom koni do Košíc a do Komárna v spomenutých už tragických novembrových dňoch roku 1938. A na tomto diele významnú účasť celou svojou dlhoročnou politickou činnosťou má v službách všetkých maďarských vlád podľa vlastného dooznania zradcovsky a zákerne stojaci obžalovaný Esterházy.“

Na ďalších štyroch stranách sa potom už Bedrna venuje výslovne „osobnosti“ Esterházyho, čím má odôvodniť jeho zločineckú povahu, či ako z rozsudku vyplýva skôr jeho činy.

V chronologickom poradí tak popisuje nasledujúce udalosti:

1. Zjednotenie Kresťansko-sociálnej strany a Magyar Nemzeti Párt do Krajinskej kresťansko-sociálnej strany, ktoré „obžalovaný vykonal podľa vzoru Henleina“. Z predmetného tvrdenia by bol asi najviac prekvapený sám Esterházy, ktorý v tom čase bojoval o voličské hlavy na východnom Slovensku s nemeckou národnostnou politickou stranou vedenou Karamasinom. Aj z tohoto dôvodu s ním udržiaval všetko iné len nie priateľský vzťah, o čom Bedrna ako predseda jedného z tamojších krajských súdov dobre vedel.
2. K spoločnému postupu medzi „Henleinovou a Hlinkovou“ politickou stranou dohodnutom dňa 8. februára 1938 na fare v Ružomberku. Esterházy „pristúpil za Maďarskú zjednotenú stranu k tejto dohode, ktorá sa týkala uplatňovania aj takých politických požiadavok, o ktorých už vopred sa muselo vedieť, že nemôžu byť vládou ČSR prijaté, lebo hraničili so stratou samej štátnej suverenity“ (s. 9). Podľa Bedrnu si všetky tri spomenuté politické strany vytvorili „akčný program“ a sám J. Esterházy ďalej konal „podľa smerníc daných mu v Budapešti“ (s. 10). Netreba ani zdôrazňovať, že
 - Esterházy na fare v Ružomberku 8. februára 1938 nebol,
 - Bedrna nijako nevysvetľuje obsah a formu pojmu „pristúpil“ k dohode a navyše historikom sa doteraz nepodarilo nájsť túto „dohodu“ a „o tom, či sa vôbec pri tejto návšteve o niečom dojednali nič nie je zistené.“³⁷ išlo o februárovú návštevu Hlinku v Ružomberku roku 1938 K. H. Frankom. Aký dôkaz, že tam došlo k dohode poskytuje Bedrna? „Z trestných spisov proti Dr. Jozefovi Tisovi číslo Tnľud 6/46 je bezpochybne zistené“ (s. 9). Tieto spisy preskúmali viacerí historici a ani jeden nezostal bez pochybností o jej existencii. Navyše k tomuto stretnutiu došlo vo februári 1938 a retribučné nariadenie výslovne uviedlo z hľadiska „domácej zrady“ dva relevantné dátumy, a to 6. október 1938 a 14. marec 1939.
3. „Tým istým smerom niesly sa aj porady v Prahe 8. septembra 1938“, pričom sám Bedrna uviedol, že na nich sa osobne Esterházy nezúčastnil. Na tomto faktickom tvrdení je zaujímavá však iná skutočnosť. Jediným a postačujúcim dôkazom o jej priebehu sú dva novinové články z denníka Slováč a časopisu Prager Press. Slovan Bedrnu: „o tejto schôdzke priniesol Slováč zo dňa 9. októbra 1939 správu, že v základných otázkach, týkajúcich sa nutnej prestavby štátu a úpravy národnostných otázok bol zaistený úplný súhlas a že bolo usnesené v spoločných poradách podľa potreby pokračovať. V procese proti Dr. Tisovi bolo zistené, že táto schôdzka

³⁷ RAŠLA, A., ŽABKAY, E.: Proces s dr. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkaya. Bratislava: Tatrapress, 1990, s. 132.

bola inscenovaná preto, aby zahraničie bolo informované, že ústredná vláda ČSR bude vystavená v parlamente spoločnému náporu všetkých opozičných národnostných skupín ČSR, ako to komentoval aj časopis Prager Presse z toho času a je zrejmé, že všetko to slúžilo na vyplnenie úkolov piatych kolón v republike, t.j. predstaviť Československú republiku ako štátny útvar neschopný života, ktorý sa sám vnútorne rozkladá.“ (s.10).

4. Ďalšími dôkazmi o účasti na rozbíjaní ČSR sú parlamentné prejavy z 26. novembra 1940³⁸ a 12. novembra 1941, o ktorých si môže čitateľ urobiť obraz sám.³⁹
5. Bedrna sa pokúša usvedčiť J. Esterházyho aj z fašizmu. Na str. 12 Bedrna píše: *„Fašistické presvedčenie obžalovaného ilustruje jeho reč, prednesená v Slovenskom sneme v rozprave o vládnom návrhu ústavy Slovenskej republiky dňa 21. júla 1939, v ktorej horlí a vychvaluje autoritatívny systém a ako odstrašujúci príklad nedobrého demokratického systému uvádza Československú republiku.“* Nespochybniteľnou skutočnosťou je však to, že v kľúčovom, obsahovo fašistickom a rasistickom, hlasovaní o deportácii židov jediným poslancom Slovenského snemu, ktorý priamo v rokovacej sieni parlamentu nezdvihol ruku za tento ústavný zákon bol šľachtic a navyše aj maďarskej národnosti. Ak má byť táto časť rozsudku figovým listom za hanbu pre všetkých Slovákov tak lepšie vysvedčenie pre odvahu Jáno-sovi Esterházymu už Bedrna nemohol ani vystaviť.
6. Svojich zločinov sa mal J. Esterházy dopustiť aj v zahraničí. Bedrna to popisuje takto: *„Treba pripomenúť, že obžalovaný túto svoju činnosť prevádzal aj za hranicami Slovenského štátu, keď zo zahraničia robil nátlak na bývalú slovenskú vládu, aby čím viac výhod priznala maďarskej menšine, lebo vždy po útoku na túto vládu vyzdvihoval výhody fašistických a nacistických režimov a rozširoval mienku, že dobré susedské vzťahy k Maďarsku môžu byť vytvorené len takým režimom, ktorý je zapojený na národný socializmus nemecký“* (s. 12). Jediným a korunným dôkazom tejto zločinej aktivity J. Esterházyho je pre Bedrna už osvedčená dobová tlač. Konkrétne *„Cesta obžalovaného po Maďarsku a jeho prejavy v Kluží začiatkom roku 1944 – Slovák zo dňa 5. februára 1944“* (s. 12)
7. Na záver vytiahol Bedrna porušenie zákona na ochranu republiky. *„Charakte-*

³⁸ *„Maďari sme sa na ČSR vždy pozerali ako na života neschopnú slátaninu ľudskej zlomyseľnosti a nevedomosti a veľmi dobre sme vedeli, že táto umele posliepaná a štátom prezývaná ohava nemá žiadneho práva na jestvovanie. Mal som aj často príležitosť ozvať sa v pražskom parlamente, a myslím, že aj dnes mnohí za tu sediacich slovenských poslancov- kolegov sa pamätajú, aké búrky vznikly v súvislosti s jedným a druhým mojím prejavom. Vtedy v pražskom parlamente ako poslanec Maďarov chcel som rúcať, rúcať niečo, čo sa mi zo srdca hnusilo a v čoho stope sa nič dobrého nerodilo.“* (s. 11).

³⁹ *„.....páni sa mohli presvedčiť o tom aké bolo moje chovanie proti československému režimu, áno, išli sme ohňom a železom.....“* (s. 11-12).

ristiku politickej činnosti obžalovaného dokreslujú aj spisy Krajského súdu v Nitre Tk VII 2/33, Tk VII 678/33 a spisy Hlavného súdu v Košiciach To III 116/44, na základe ktorých berie súd za dokázané, že obžalovaný aj za ČSR, aj za Slovenskej republiky bol pre svoje nesmieriteľné nepriateľské stanovisko voči Československej republike a Slovákom trestaný podľa zákona na ochranu republiky“ (s. 12-13). Analýza obsahu týchto troch trestných spisov si zasluhuje osobitnú pozornosť, pretože podáva reálnu podobu „vzorovej demokracie“ za Prvej Československej republiky v medzivojnovom období. Len pre predstavu akého zločinu sa Esterházy dopustil proti republike, za ktorý bol odsúdený na nepodmienečný trest odňatia slobody, môže slúžiť skutková podstata prečinu „rušenia obecného mieru“ podľa § 14 čl. 5 zákona na ochranu republiky. Prečin spáchal J. Esterházy tak, že „dňa 29. júna 1933 na verejnom shromaždení krajskej Kres. Social. Strany v Novákoch v prítomnosti asi 300 osôb, kde bol hlavným rečníkom tomu prítomné obecnstvo sa protivilo vydržovaniu schôdze tejto maďarskej strany v rýdze slovenskej obci a niekto z davu vykrikol naňho „chodte do Maďarska.“, prehlásil že „nechcel som to podotknúť, ale keď už spomínate Maďarsko, tak Vám poviem, že za Maďarska ste bosí nechodili ako teraz.“⁴⁰ Veru konštatovanie, že „za Maďarska ste bosí nechodili ako teraz“ sa ukladali v demokratickej prvej Československej republike vychvaľovanej okrem iného aj pre slobodu prejavu, tresty odňatia slobody. Skutočnosť, že sa Esterházy za vinu kladie trestné sankcionovanie aktivít namierených proti Slovenskému štátu, nepotrebuje ďalší komentár.

8. Poslednou (v rozsudku uvádzanou) charakteristikou osobnosti J. Esterházyho či skôr jeho činnosti malo byť vlastné priznanie, ktoré Bedrna vydedukoval zo svedeckej výpovede policajta, ktorý vypočúval J. Esterházyho v bratislavskej väznici. Pre úplnosť ho uvádzam v doslovnom znení: „Obžalovaný pri svojom výsluchu po oslobodení ČSR u NB sa sám doznal, že sa význačne pričínil o rozbitie Československej republiky, že na svoju činnosť dostával pokyny z Maďarska od vládných činiteľov, ba priamo od maďarského ministerského predsedu, doznal tiež, že pri rokovaníach v Komárne bol prítomný a že tam informoval grófa Telekiho o situácii maďarskej menšiny na Slovensku, že mu dodal správy o počte členov jednotlivých organizácií, na základe čoho maďarská delegácia uplatňovala nárok na jednotlivé obce južného Slovenska a doznal taktiež, že aj po 14. marci 1939 už potom ako poslanec Slovenského snemu prevádzal ďalej svoju iredentistickú maďarskú činnosť v prospech ideológie Svätoštefánskej koruny, pričom bol v stálom styku s každým ministerským predsedom v Maďarsku a to s Imrédym, Telekim, Csákym, Bárdosim a od týchto dostával aj stálu finančnú podporu asi 2 a ½ milióna Ks ročne“ (s. 11-12).

⁴⁰ Tk VII 678/33.

Na základe tohto „obrazu osobnosti obžalovaného“ (s. 3) pristúpil Bedrna ku kľúčovému bodu, a to preukázaniu viny a trestnoprávnej zodpovednosti J. Esterházyho za to, že mu Bedrna prisúdil takýto „obraz osobnosti“. Celú podstatu rozsudku sa podarilo Bedrnovi vtlačiť do jediného odseku, vďaka ním vymyslenému konštruktú kolektívnej zodpovednosti:

„Ohľadom trestnoprávnej zodpovednosti obžalovaného ako poslanca Slovenskej republiky Národný súd pridŕžiavajúc sa svojej stálej judikatúry, podrobne odôvodnenej najnovšie v rozsudku číslo Tnľud 8/47, posúdil vinu obžalovaného v tomto smere s hľadiska kolektívnej zodpovednosti všetkých členov Slovenského snemu za činnosť Snemu a režimu.“

Po tomto odseku preukazujúcom naplnenie skutkovej podstaty trestného činu „domácej zrady“ v zmysle § 2 retribučného nariadenia mohol nasledovať už len jediný trest, a to trest smrti. Jedinou možnosťou jeho zmiernenia bolo to, že sa odsúdený:

- zúčastnil na povstaní (tak si svoju beztrestnosť vyslúžil aj sám Bedrna, pretože retribučné nariadenie nekonkretizovalo rozsah a spôsob účasti v bojovej činnosti),
- významne sa zaslúžil o protifašistický boj,
- významne sa zaslúžil o záchranu slovenských životov.

Vzhľadom na to, že príbuzní J. Esterházyho prostredníctvom advokáta *ex offio* navrhovali svedkov, ktorí by preukázali zachraňovanie „Slovenských životov“, tak sa Bedrna rozhodol žiadne dôkazy nepripustiť, pretože by boli neželanou prekážkou v dosiahnutí jeho cieľa v postave *Macbetha*. Vysvetlil to tak, že § 6 vyložil ako ustanovenie smerujúce *ex nunc*, to znamená jeho pôsobnosť len do budúcnosti od momentu spáchania jeho trestnej činnosti. Keďže podľa Bedrnu J. Esterházy pokračoval vo svojej trestnej činnosti až do konca vojny tak záchrana „slovenských životov“ počas vojny sa nerátala. Po odvážnom hlasovaní o deportácii židov do koncentračných táborov bola činnosť J. Esterházyho výrazne utlmená a sám stal sa obeťou mediálnej perzekúcie, najmä zo strany nacistickej tlače. Paradoxne práve trestný súd, v teritóriu pôsobenia Bedrnu ako predsedu krajského súdu, ho odsúdil za protištátnu (rozumej proti Slovenskému štátu) činnosť za jeho výroky na železničnej stanici v Poprade. Na ružiach nemal ustlané v tom čase ani v Budapešti, kde ho pre zmenu zatkli fašistickí Nyilássiovci.

Bedrna sa však nedal týmto vyrušiť pri jeho ďalšom „majstrovskom“ výklade retribučného nariadenia, ktorým pokračoval v rozširovaní trestnej zodpovednosti a naopak v zužovaní možnosti exkulpácie z nej. Podľa Bedrnu „§ 6 cit. nar. však presne stanoví, že musí ísť o neskoršiu činnosť, ktorou páchatel sa významne zaslúžil o protifašistický boj alebo o záchranu životov politicky, národne, alebo rasove prenasledovaných. Keďže obhajobou tvrdená záslužná činnosť obžalovaného nespádala vôbec

do doby po skončení trestnej činnosti obžalovaného, neboly ponúknuté dôkazy o nej ako nerozhodné prevádzané (z rozsudku, ktorý je v tomto bode upravovaný nie je zrejmé k čomu úprava smerovala – pozn. autora) ale, nakoľko obžalovaný zarputile pokračoval v svojej činnosti až do konca vojny a neboly tu preto pre zmiernenia trestu za použitia § 6 citovaného nariadenia vôbec dané nijaké zákonné podmienky, bol obžalovanému vymeraný trest, ako je uvedené v rozhodujúcej časti rozsudku.“

Poslednou bodkou rozsudku je spôsob vykonania trestu a aj tu Bedrna pokračoval v *macbethovskej* zlomyselnosti a zahral sa na človeka rozhodujúceho o čestnosti toho druhého.

„Spôsob vykonania trestu bol vyslovený v smysle § 19 ods. 1. nar. Č. 33/1945 v znení vyh. č. 58/1946 Sb.n.SNR, pričom bolo rozhodnuté, aby trest smrti bol vykonaný povrazom preto, lebo smrť zastrelením je všeobecne považovaná za smrť čestnú a za pokračovania nevyskytly sa nijaké také okolnosti, ktoré by tento spôsob vykonania trestu smrti odôvodňovali.“⁴¹

Tým sa končí nielen rozsudok ale nateraz (osobitnú pozornosť si zaslúži vedecká a akademická kariéra dekana doc. Bedrnu) aj vyprávanie pozoruhodného príbehu kariéristu,⁴² ktorý po vzore *Macbetha* dokázal v mene kariéry napísať takýto rozsudok. Koniec kariéry a ani koniec života však neznamená právo na zabudnutie. Naopak príbehy obdobné Bedrnovmu si práve dnes, keď vo viacerých európskych štátoch dochádza k zneužívaniu trestného práva na politické účely,⁴³ sa nielen v Európe stáva aktuálnou diskusia o zodpovednosti sudcov za justičné vraždy.

Ospravedlňujem sa jubilantovi, že zvolená téma má ďaleko od jasania, ale verím, že pochopí jej miesto medzi tými, ktorí sa pridajú svojim príspevkom ku gratulácii. Tak aspoň trochu slávnostnej nálady s veršom na záver. Ide o slávny monológ *Macbetha* zo 7. scény I. dejstva:

⁴¹ *Prísnosť trestu sa nezdala ani samotným žalobcom. Rašla mal podozrenie, že rozsudok bol motivovaný národnostnou príslušnosťou J. Esterházyho. Tu je jeho svedectvo. Na Slovensku sa týkali odsudzujúce rozsudky retribučných súdov 28,49 % Slovákov a 59,74 % Maďarov a oslobodzujúce rozsudky boli vyhlásené nad 22, 31 % Slovákov a 73,51 % Maďarov. Ukážkou takejto nacionálnej aplikácie bol rozsudok nad bývalým poslancom predmníchovského čs. parlamentu a za .Slovenského štátu predsedu Maďarskej strany grófa Esterházyho (trest smrti, neskôr zmenený). Keď som sa po vyhlásení rozsudku pýtal dr. Daxnera, prečo taký prísny trest (bol som jediný poslanec Slovenského snemu, ktorý nehlasoval za Židovský kódex!!), odpovedal mi „no, veď je predseda Maďari!“ RAŠLA, A., ŽABKAY, E.: *Proces s dr. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkaya*. Bratislava: Tatrapress, 1990, s. 62.*

⁴² Je podivuhodné, že porovnateľne rýchlu kariéru sa mu podarilo dosiahnuť v troch rôznych štátnych režimoch, a to demokratickom (prvá a čiastočne tretia Československá republika) totalitnom (Slovenský štát) a napokon tú najväčšiu a najrozsiahlejšiu v „diktatúre proletariátu“.

⁴³ Podrobnejšie SVÁK, J. a kol.: *Právny štát ako hodnota chránená v európskom nadnárodnom priestore*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2024.

„Keby to jeho smrťou skončilo,-
tak radšej skončiť vraz. Ved' keby vražda
vstrebala všetko, v jeho skonaní
ciel' keby kynul, tak že zvršila
by navždy všetko aspoň jedna rana
na tejto výspe času – v sádzku by
dal záhrobie. A prec už tuná súd
nás čaká: vieme určiť krvavo
jak vraždiť môž, lež nazad na strojcu
krv šplachne. Všestranná tá spravodlivosť
rtom naším núka silou času tú,
v ňu hodili sme jed. – V dvojnásobnej
on bezpečie tu. Nielen poddanosť,
a rodinstvo, v tom čine bráni mi,
som hostiteľ, čo jeho vrahom vstup
má znemožniť, nie sám by dýku bral.
Ved Duncan bezúhonne vládáril,
moc zastával tak čestne, jeho ctnosti,
sť'a anjely, čo hlasom vládnu trúb,
sa ozvú proti vražde zločinnej,
a súciti, ako nahé pachol'a,
ním zmieta búr, sť'a cherub, ktorý jazdí
na vzduchu tátošoch, ich nevidieť,
ten desný čin v zrak ľudí zaďuje,
sa víchor v slzy premení. Čím bodal
by zámer svoj, ak ctižiadostou nie
tou bujnou, ktorá skokom cez seba
sa sama preválí!“

Použitá literatúra:

1. BEDRNA, K.: *Satirické verše*. Praha: Nakladatelství V. Vortel and R.Rejman, 1925.
2. ELLIS, P. B.: *MacBeth, velekrál skotský, 1040-1057*. Praha: Mladá fronta, 2006.
3. FROMMER, B.: Retribuce – stíhaní válečných zločinů a kolaborace v poválečné Evropě. In: PAŽOUT, J. PORTMANN, K. (eds.) *Spravedlnost nebo pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu*. Praha-Liberec: Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2022.
4. HALAJ, D.: *Generálmajor Viliam Žingor: (30. 7. 1912-18. 12. 1950)*. Banská Bystrica: Múzeum SNP Banská Bystrica, 1990.

5. LETZ, R. MATULA, P. (eds.): *Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009.
6. JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legend*. 2. rozšírené vydanie. Bratislava: N Pres, 2024.
7. MALATINSKÝ, M.: *Pred súdom národa? Retribúcia na Slovensku a Národný súd v Bratislave 1945-1947*. Bratislava: Postscriptum, 2019.
8. MOLNÁR, J.: *The Life and Martyrdom of János Esterházy*. Budapest. Méry Ratio, 2011.
9. Pozri LETZ, R. (ed.): *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzálkom a Pavlom Gojdičom*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2007.
10. RAŠLA, A., ŽABKAY, E.: *Proces s dr. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkaya*. Bratislava: Tatrapress, 1990.
11. RAŠLA, A.: *Ludové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava: SAV, 1969.
12. SHAKESPEARE, W.: *Shakespeare – komplet 10 kníh*. Bratislava: ODEON (IKAR, a.s.), 2021.
13. SOLŽENICYN, A.: *V kruhu prvním. I. a II. díl*. Praha: Mladá fronta, 1992.
14. SVÁK, J. a kol.: *Právny štát ako hodnota chránená v európskom nadnárodnom priestore*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2024.

Bedrna as Macbeth in the Mask of Hamlet

Abstract: Judicial murders would not have been possible without people wearing judges' robes. One of them is K. Bedrna, who sent people to deaths in retribution trials during World War II as well as in political trials at the beginning of the communist regime. Particular attention is given to the trial in which K. Bedrna sentenced János Esterházy to death. At this point, K. Bedrna, figuratively, assumed the mask of Hamlet, presenting himself as an avenger of the betrayal of the Czechoslovak state. The outlined biography of K. Bedrna, however, suggests that it was precisely through judicial murders that he paved the way for his political and professional career. In this, he resembled the protagonist of another Shakespearean play, Macbeth.

Keywords: *judicial murder, retribution, criminal trial, Bedrna, Esterházy*

ÚSTAVY ŠTÁTOV STREDNEJ EURÓPY AKO VÝCHODISKO PRE PESTOVANIE ÚSTAVNÉHO PATRIOTIZMU?

Ivan Halász *

Abstrakt: Publikácia sa zaoberá integrujúcim potenciálom platných stredoeurópskych ústav. Ich väčšina bola prijatá začiatkom 90. rokov 20. storočia po páde komunistických režimov. Išlo o obdobie veľkých očakávaní a renesancie klasických západných konštitučných myšlienok v celom regióne. Prirodzene ich obsah bol časom v rôznej miere novelizovaný. V tomto procese mnohé záviselo od flexibility daného dokumentu. Výnimku predstavuje Maďarsko, ktoré prijalo svoj Základný zákon v roku 2011 a odvtedy ho už tiež 15-krát modifikovalo. Nie každá novela má však rovnaký vplyv na zmenu identity celej ústavy, ako aj na jej akceptáciu väčšinou politického spoločenstva. Niektoré novely majú len technický charakter, iné sa zasa dotýkajú hodnotového základu ústav. Osobitne to platí o novelách, ktoré sa týkajú kultúrno-etických otázok a geopoliticko-integračného zakotvenia jednotlivých štátov. Tieto majú totiž viac rozdeľujúci, než integrujúci charakter. O tom svedčia aj posledné ústavné zmeny (novely) v Maďarsku a na Slovensku.

Kľúčové slová: *integrácia, novela, preambula, stredná Európa, ústava.*

Úvod

Na úvod si je potrebné ujasniť pojem ústavného patriotizmu, pod ktorým sa tu rozumie predovšetkým lojalita politickej elity a väčšiny obyvateľstva k základným princípom moderného demokratického konštitucionalizmu. Nepôjde tu teda o národné alebo štátne vlastenectvo chápané ako lojalita k rodnej vlasti, domovu, jeho národu, prípadne k vlastnej nezávislej národnej štátnosti.

Aj posledne spomínaný typ patriotizmu je síce veľmi dôležitý, ale plní úplne iné funkcie. Do určitej miery lojalita k vlastnej štátnosti predchádza lojalitu k jej ústavným princípom. Zároveň si je potrebné ujasniť aj to, že ústavný patriotizmus, ktorý zväčša existuje v už vytvorenom národno-štátnom celku, môže jeho hranice aj prekročiť a existovať aj v širšom nadnárodnom organizačnom rámci. Prirodzene čím je tento rámec širší a všeobecnejší, tým ťažšie sa v ňom hľadajú spoločné záchytné body.

* Prof. Ivan Halász DSc., Fakulta štátovedy a medzinárodných štúdií Národnej univerzity pre verejnú službu, Budapešť a Fakulta verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, Košice. ORCID ID: 0000-0002-5340-6595. Publikácia bola vypracovaná s podporou výskumného projektu VEGA No. 1/0487/24/13 (Posilňovanie ústavného povedomia a autority ústav v stredoeurópskom kontexte).

Moderný konštitucionalizmus, ktorý je viac-menej výtvorom antickej, židovsko-kresťanskej a osvieteneckej západnej tradície, sa formoval od konca 18. storočia a jeho hlavné princípy tvoria dodnes hlavné piliere ústavného patriotizmu.¹ Ide predovšetkým o princíp suverenity ľudu a delby moci, občianskej rovnoprávnosti, rešpekt k základným ľudským právam, koncepciu právneho štátu (vlády práva), ako aj o snahu udržať v spoločnosti udržateľný (nie však sebazničujúci, deštruktívny a ľudskú slobodu eliminujúci) pluralizmus. Základným východiskom ústavného patriotizmu je teda vlastne ľudská sloboda, dôstojnosť a rovnosť v rámci obmedzeného (umierneného) ústavného štátu.

Stredoeurópske ústavné dejiny

Stredoeurópsky región má s moderným konštitucionalizmom skúsenosti, ktoré sú staršie než dvesto rokov. Poľsko-litovská ústava z roku 1791 dokonca patrila spolu s americkou (1787) a francúzskou konštitučno-monarchistickou ústavou (1791) medzi prvé, viac-menej moderné ústavy sveta.² V starom Uhorsku, vždy hrdom na vlastnú štátnosť, myšlienky moderného konštitucionalizmu rezonovali taktiež už od snemu v rokoch 1790/1791. Vtedy bol totiž čiastočne aj pod dojemom francúzskych udalostí prijatý zákonný článok XII. z roku 1790/1791 o realizácii zákonodarnej a výkonnej moci. Ten deklaroval, že prijímanie, rušenie a interpretácia zákonov patrí v Uhorsku výlučne do kompetencie zákonne korunovaného kniežata a na snem zvolaných stavov. Panovník sa zaviazal, že krajinu nebude riadiť vlastnými nariadeniami a patentami, ktoré inak miestne sudy ani nemuseli brať do úvahy. Panovník taktiež nemohol samostatne meniť zákonom určenú justičnú sústavu a svoju výkonnú moc mohol uplatňovať len v rámci zákonov.³

V Uhorsku síce až do začiatku 20. storočia nebola prijatá písaná chartálna ústava, ale konštrukcia pôvodne feudálnej historickej (nepísanej) ústavy sa postupne modernizovala a v roku 1848 bola doplnená o dôležité princípy ústavnej monarchie. Vtedy išlo predovšetkým o volebný systém postavený na ľudovom zastupiteľstve, o vládu zodpovednú parlamentu a slobodu tlače. Štruktúra liberálneho štátu

¹ BALOG, B. – SVÁK, J. – OROSZ, L.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex, 2012. s. 544.

² MACIEJEWSKI, T.: *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*. 5. wydanie. Warszawa: C. H. Beck, 2017. s. 157-158.

³ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=79000012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1790>.

bola dotvorená po rakúsko-uhorskom vyrovnaní a napriek rozličným problémom vydržala až do konca prvej svetovej vojny.

Medzivojnové demokratické Československo zasa predstavovalo štát, ktorý bol nielen vybudovaný na moderných demokratických ústavných princípoch, ale pomerne dôsledne sa usiloval naplniť aj princíp občianskej rovnosti. Okrem toho prvá Československá republika prezidenta T. G. Masaryka sa pokúšala aj o výchovu obyvateľstva v demokratickom duchu a pestovania v ňom citu uvedomelého občianstva.⁴

V medzivojnovom období československý a poľský ústavný vývoj ovplyvňoval hlavne model tretej Francúzskej republiky, Maďarsko sa zasa pokúšalo o vlastnú cestu v duchu čiastočnej, hoci občas len zdanlivej, ale o to viac zdôrazňovanej obnovy kontinuity s predvojnovým politickým systémom. Vtedajšie Maďarsko bolo teda monarchiou bez kráľa, avšak až do konca 30. storočia s fungujúcim parlamentom a delbou moci medzi regentom, vládou a snemom. Niektorým zahraničným pozorovateľom vtedy napriek všetkým špecifikám pripomínalo poloprezi-dentskú republiku.⁵

Prirodzene región nemá len pozitívne ústavné a demokratické tradície. Podobne ako inde v Európe v rozličných historických obdobiach aj tu pôsobil radikálny nacionalizmus, tradícia mocenského autoritarizmu a politické populizmy rozličného zamerania. Región bol často vystavený aj mocenskému tlaku zvonka, ktorý taktiež formoval jeho ústavnú tvár. Slovenská ústava z roku 1939 bola napríklad prijatá pod vplyvom autoritatívnych, korporatistických a fašistickým myšlienok pochádzajúcich z južnej Európy.⁶ Po druhej svetovej vojne sa zasa stredná Európa vyvíjala v tieni Sovietskeho zväzu, ktorého ústava z roku 1936 ovplyvnila aj podobu československých, maďarských a poľských základných zákonov.⁷

K návratu ku klasickému demokratickému konštitucionalizmu západného typu došlo až po páde režimov komunistických štátostrán v roku 1989. Išlo vlastne o hviezdne obdobie moderného liberálneho a demokratického konštitucionalizmu

⁴ POKORNÝ, J.: Lidová výchova k/v demokracii. In: KOBER, J. – HOLUBEC, S. (eds.): *Počátky Československé republiky* 3. Praha: Academia, 2023. s. 265-280.

⁵ MERKL, A.: *A mai Magyarországi államformájának kérdéséről. Jogtudományi Közlöny*. 60. ročník, 1925, 5. číslo, s. 35.

⁶ Predovšetkým z vtedajšieho Talianska, Portugalska a len prednedávnom zaniknutého Rakúska. Na slovenskej ústave však bolo cítiť aj vplyv predchádzajúcich československých ústavných tradícií.

⁷ Československo prijalo v tomto období dve ústavy (1948, 1960) a dôležitý ústavný zákon o federácii (1968), Maďarská ľudová republika mala do svojho konca ústavu z roku 1949, čiastočne novelizovaný v 70. rokoch 20. storočia. Podobne aj Poľsko si zachovalo svoju pôvodnú ústavu z roku 1952, ktorá však bola viackrát novelizovaná.

v strednej Európe. Vtedy sa zrodila väčšina dodnes platných ústav,⁸ len Maďarsko svoj pôvodný ústavný text z roku 1989/1990 vymenilo v roku 2011 za nový Základný zákon. Ten bol síce politicky a ideologicky jednostranný, mal silný národný naratív a obsahoval veľa archaizujúcich prvkov, ale v zásade nevybočoval z predchádzajúcej konštitučnej konštrukcie a európskeho ústavného konsenzu. Jeho kvalita sa radikálne zhoršila skôr až v dôsledku neskorších ústavných noviel. Základný zákon, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2012 bol totiž zatiaľ (do jesene 2025) novelizovaný 15-krát.

V súčasnosti znovu rastie nebezpečenstvo tých negatívnych tendencií v Európe, ktoré sa často spájajú s protieurópskym náladami (anti-Brusel), nepoctivým a často až zavádzajúcim národným suverenizmom, sociálnym egoizmom určitých elitných skupín, obmedzovaním práv a možností rozličných menšín a často aj s novým náboženským fundamentalizmom. Ten sa však nerealizuje vo forme posilnenia pozitívneho, otvoreného a integrujúceho sociálneho odkazu tradičných cirkví, ale bojom voči právam menšín a snahou o rozličné právne obmedzenia.

Okolnosti zrodu súčasných ústav

Pestovanie ústavného patriotizmu v podobe, ako bola hore naznačená, potrebuje vždy oporné body. Základným východiskom je zvyčajne samotná ústava, ale dôležité sú aj všeobecné i národné ústavné dejiny, poučné historické udalosti a taktiež postoje a činy dôležitých osobností. V takomto prípade je technicky dôležitá aj ich zakotvenosť v domácom historickom povedomí a mentálnom prostredí.

Z rozsahových príčin sa daná publikácia venuje len symbolickému i praktickému významu samotnej ústavy. Jednotlivé stredoeurópske ústavy boli síce prijaté za podobných historických podmienok, ale nie vždy za rovnakých politických okolností a s totožným politickým konsenzom. Prvý demokratický maďarský ústavný text bol v roku 1989 napríklad prijatý ešte v podmienkach odumierajúceho starého režimu, ale už v podobe veľkého kompromisu medzi bývalou komunistickou štátotranou a demokratickou opozíciou. Jeho základy dojednali vládni a opoziční politici za národným okrúhlym stolom, ale prijal ho ešte posledný komunistický parlament. Neskôr bol prirodzene často novelizovaný. Išlo o moderný demokratický text, ale hodnotovo bol z horeuvedených príčin relatívne minimalistický a neutrálny.

Naopak, Základný zákon Maďarska z roku 2011 bol síce prijatý jednoznačnou ústavnou väčšinou, ktorú však tvorila len vládna koalícia strán Fidesz a KDNP. Po-

⁸ Slovenská ústava z roku 1992, česká z roku 1993 a poľská z roku 1997.

stupne všetky nevládne strany proces opustili – nakoniec aj radikálne-pravicová strana Jobbik, ktorá presadzovala návrat k tzv. historickej ústave spred roku 1945. Dôsledkom tohto faktu bola aj ideologická – národno-konzervatívna – jednostrannosť prijatého dokumentu, ktorý príliš nezohľadňoval hodnotový svet ostatných ideových komponentov maďarskej spoločnosti.⁹

Slovenská ústava v roku 1992 bola síce prijatá národne populistickou, postkomunistickou a nacionalistickou ústavnou väčšinou,¹⁰ ale primerane dobe vychádzala jednak z hodnôt európskeho konštitucionalizmu a taktiež z československej demokratickej tradície, na ktorú sa však preambula ústavy priamo neodvolávala. Slovensko sa predsa len práve vtedy usilovalo odpútať od československej štátnosti.¹¹

Podobne tomu bolo aj v prípade zrodu českej ústavy z roku 1993, ktorá bola výsledkom kompromisu medzi rozličnými politickými silami s výnimkou komunistov a vtedajších krajne pravicových republikánov. Obe tieto sily boli vtedy totiž vtedy takpovediac v politickej karanténe a hlavne ich hlasy neboli potrebné pre prijímanie ústavy. Tú nakoniec odhlasovali dve občiansko-demokratické strany (ODS, ODA), kresťansko-demokratickí ľudovci a opoziční sociálni-demokrati. Návrh ústavy vychádzal predovšetkým z medzivojnových československých vzorov (ústava z roku 1920), avšak výrazne bol ovplyvnený aj konzervatívno-liberálnymi myšlienkami v českom politickom prostredí silne rezonujúcimi práve začiatkom 90. rokov 20. storočia. Pôvodné i moderné ľavicové osobnosti sa v tomto procese dokázali prejavovať menej.¹²

Proces postupných zmien a budovania demokracie sa síce najprv začal v Poľsku už na jar roku 1989, ale práve tento štát prijal svoju posttranzičnú ústavu v regióne ako posledný, a to až v roku 1997. Tento fakt sa však neskôr ukázal skôr ako výhoda, lebo poľské politické elity mali takto možnosť overiť si v prvých demokratických rokoch, čo v podmienkach ich ekonomiky, spoločnosti a politickej kultúry funguje a čo už nie. Zároveň sa v roku 1997 vtedajšia parlamentná väčšina pokúsila zohľadniť hodnotový svet aj tých konzervatívnych politických síl, ktoré práve zostali mimo Sejmu.¹³ Nie náhodou patrí preto súčasná poľská ústava v stredoeurópskom regióne

⁹ JAKAB, A.: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest: HVG-Orac, 2011. s. 180.

¹⁰ Konkrétne išlo o strany HZDS, SDL a SNS.

¹¹ CHOVANEC, J. – MOZOLÍK, P.: *Historické a štátoprávne korene samostatnej Slovenskej republiky*. Bratislava: Procom, 1994. s. 59-64.

¹² KOPEČEK, M.: *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo – FF UK – USD AV ČR, 2019. s. 82-83.

¹³ O celom procese pozri CHRUSCIAK, R. – OSIATYŃSKI, W.: *Tworzenie konstytucji w Polsce w latach 1989-1997*. Warszawa: ISP, 2001. s. 221-310.

medzi najvyváženejšie a najstabilnejšie. Nesúvisí to len s jej obsahom, ale aj s pomerne komplikovaným spôsobom jej novelizácie. V každom prípade jej akceptácii pomohlo aj to, že Poľsko sa od pádu komunistického režimu rozvíjalo ekonomicky veľmi úspešne a to napriek ťažkým začiatkom.

Inštitucionalizácia ústavného povedomia a patriotizmu

Ústavu ako symbol si možno pripomínať rozličnými spôsobmi – osobitným štátnym sviatkom, reprezentatívnymi i vedeckými publikáciami, pamätníkmi (sochami, pamätnými tabuľami, inými artefaktami) na uliciach, výukou na školách, uvedením jej častí vo forme citátov vo verejných budovách a podobne. Potreba týchto aktov narastá zväčša pri príležitosti okrúhlych výročí, ale aj vtedy, ak vzniká v nejakej podobe pocit ohrozenia ústavných základov a hodnôt.

V strednej Európe sa možno stretnúť so skoro všetkými týmito prejavmi politiky ústavnej pamäti. Deň prijatia svojej ústavy neoslavuje v súčasnosti len Česká republika. Jej zákon č. 245/2000 Sb. o štátnych sviatkoch deň ústavy priamo nespomína. Pozná síce viacero sviatkov, ktoré majú súvislosť s českou a československou štátnosťou, avšak deň prijatia ústavy medzi nimi chýba. Najbližšie k nemu má 1. január, keď nová česká ústava nadobudla účinnosť, ale i v tomto prípade ide oficiálne o Deň obnovy samostatného českého štátu.

Podobný sviatok má 1. januára aj Slovenská republika, tu však zákon č. 241/1993. Z. z. o štátnych sviatkoch, dňoch pracovného pokoja a pamätných dňoch priamo spomína aj 1. september, ako Deň Ústavy Slovenskej republiky. Ten síce spolu so 17. novembrom, ako Dňom boja za slobodu a demokraciu práve v roku 2025 takpovediac padol za obeť ekonomicko-finančného konsolidačného balíka súčasnej vlády Roberta Fica a stratil charakter dňa pracovného pokoja, to však nezmenilo jeho charakter štátneho sviatku. 1. septembra mnohé slovenské inštitúcie otvárajú svoje dvere pre verejnosť. Okrem parlamentu patrili medzi ne aj ústavný súd alebo kancelária prezidenta. Nakoľko išlo o voľný deň, tieto akcie často navštevovali rodičia s deťmi. Otázne je, čo s touto novodobou pozitívnou tradíciou urobí zmena charakteru tohto dňa.

Poľsko má síce dodnes deň ústavy, ale Poliaci si 3. mája nepripomínajú ústavu z roku 1997, ale tú prvú slávnú ústavu z roku 1791. 3. máj bol poľským štátnym sviatkom už počas medzivojnového obdobia a po páde komunistického režimu bol znovu obnovený. Súčasná ústava nemá medzi štátnymi sviatkami s charakterom dňa pracovného pokoja teraz svoje miesto. Prirodzene aj pôvodná ústava z roku 1791 s veľkým historickým potenciálom je schopná posilňovať ústavné povedomie,

ved' napriek rozličným problémom išlo o jeden z prvých dokumentov moderného konštitucionalizmu.

Hlavné maďarské štátne sviatky a dni pracovného pokoja sa vzťahujú skôr na pamiatku zrodu vlastnej štátnosti (20. august) a rozličných revolúcií (15. marec a 23. október). Oslavy ústavy sa však v Maďarsku viackrát spájali s inými štátnymi sviatkami. Komunistický režim sa napríklad po prijatí tzv. ľudovo-demokratickej ústavy z roku 1949 pokúsil prehlásením 20. augusta (t. j. dňa jej prijatia) za Deň ústavy prekryť pôvodný svätoštefanský odkaz tohto sviatku. Na doplnenie tento deň vyhlásili ešte aj za Deň nového chleba. Tento pokus nebol priveľmi úspešný, väčšina občanov a Maďarov si ho totiž aj neskôr spájala predovšetkým so sv. Štefanom, zakladateľom Uhorského kráľovstva. K čiastočne podobnej situácii došlo 23. októbra 1989. Vtedy bola totiž v deň výročia vypuknutia revolúcie z roku 1956 vyhlásená v poradí už tretia Maďarská republika, ktorá nahradila Maďarskú ľudovú republiku vyhlásenú v roku 1949. Táto zmena vyplývala okrem iného aj z toho, že v tento deň nadobudla účinnosť veľká novela maďarskej ústavy, ktorá úplne zmenila – demokratizovala – jej obsah.

Základný zákon z roku 2011 v predchádzajúcom odstavci spomínané tri hlavné sviatky upravil priamo v ústavnom texte, ale s trochu pozmeneným významom. 15. marec sa teda už neoslavuje ako začiatok moderného parlamentného maďarského štátu a 23. október, ako deň vyhlásenia republiky. Tento obsah im totiž pripisoval zákon č. VII. z roku 1991. V súčasnosti sa na ústavnej úrovni vyzdvihuje len ich revolučný odkaz spojený s bojom za slobodu. 20. augusta si zasa občania podľa ústavy pripomínajú založenie štátu a pamiatku jeho zakladateľa sv. Štefana kráľa.

V Maďarsku sa po roku 2011 napriek počiatočnému úsiliu vlády nepodarilo rozšíriť pojem „veľkonočná ústava“, a to napriek tomu, že Základný zákon bol symbolicky prezidentom podpísaný v roku 2011 práve na Veľkonočný pondelok. Tento fakt mal pravdepodobne evokovať znovuzrodenie a obnovu. Vo verejných budovách a školách sa však štátu podarilo presadiť vyvesenie Preambuly Základného zákona, ktorý v roku 2012 nahradil na stenách text Deklarácie národného porozumenia (NER). Spomínanú deklaráciu prijal parlament ešte pred novou ústavou. Ide o ideologický dokument súčasnej parlamentnej väčšiny.

V roku 2011 maďarský parlament pri príležitosti prijatia Základného zákona vydal aj obrazmi bohato ilustrovanú reprezentatívnu publikáciu. Po istý čas boli umiestnené vo verejne dostupných priestoroch štátnych a samosprávnych úradov aj „stoly Základného zákona“, pri ktorých si mohli občania pozrieť a prečítať nový ústavný text. Vláda teda venovala propagácii svojho ústavného aktu veľkú pozornosť.¹⁴

¹⁴ O tomto pozri podrobnejšie BALATONI, M. – HALÁSZ, I.: Ústavodarná chvíľa (constitutional moment) prijatia maďarského Základného zákona z roku 2011 a pokusy o jeho umeleckú propagáciu. *Právny obzor* 105, 2022. č. 4. s. 342-359.

Ústava sa za určitých okolností môže taktiež stať aj symbolom odporu alebo protestu. V územne rozdelenom Poľsku v 19. storočí napríklad 3. máj fungoval aj ako symbol stratenej poľskej štátnosti. Počas vlády strany PiS, ktorá mala v rokoch 2005-2007 v pláne prijať novú ústavu IV. republiky, sa za nápis „Konstytucja” pripomínajúci ústavodarný akt z roku 1997 často objavoval na tričkách opozičných politikov, aktivistov a voličov.

Integrujúci a dezintegrujúci potenciál základných ústavných dokumentov

Z hľadiska kultivovania ústavného vlastenectva však nie sú dôležité okázalé prejavy a drahé ceremónie, ale podstatne dôležitejšie je to, čo sa o ústave učí na školách a hlavne to, nakoľko ústava skutočne slúži spoločnosti civilizovane riešiť jej vnútorné konflikty a ochraňovať slobodu a ústavnú demokraciu. Táto otázka priamo súvisí aj so spoločenským integračným potenciálom ústavy. Ten nie je všade rovnaký a časom sa môže aj meniť a to oboma smermi – pozitívnym i negatívnym.

V 90-och rokoch 20. storočia sa napríklad zdalo, že slovenská ústava prijatá triumfujúcou väčšinou za – pre opozíciu – nie úplne dôstojných podmienok koncom leta 1992, nebude vedieť splniť svoju integrujúcu funkciu. Nakoniec sa však ukázal pravý opak. Napriek svojim obsahovým i technickým chybám¹⁵ dokázala previesť Slovensko cez ťažké obdobie jeho histórie (tzv. mečiarizmus).

Po páde režimu premiéra Vladimíra Mečiara síce vznikla myšlienka prijatia novej, takpovediac lepšej ústavy, no nový demokratický politický kurz sa nakoniec rozhodol len pre jej veľkú novelu. Týmto krokom zabránili vtedajšie demokratické koaličné strany tomu, aby vznikla tradícia prijímania nových ústav po každej výraznej zmene režimu na Slovensku. Nakoľko ústava je pomerne flexibilná (k zmene je potrebná len trojpäťtinová väčšina všetkých poslancov), za 33 rokov svojej existencie bola novelizovaná 23-krát. Zmeny iniciovali rozličné politické strany, takže postupne sa ústava stala spoločným dielom slovenského politického spoločenstva.

Tu je dôležité vyzdvihnúť, že ústava a jej doterajšie zmeny skoro vždy rozširovali práva občanov, čiže išlo o pozitívnu tendenciu. Tento trend prerušila posledná

¹⁵ Za takéto možno považovať napríklad úpravu voľby prezidenta parlamentom, nejasné pravidlá menovania a odvolávania členov vlády prezidentom, ako aj nepresné, resp. protirečivé ustanovenia o mieste referenda v procese ústavodarných zmien.

kultúrno-etická a čiastočne aj suverenistická novela zo septembra 2025.¹⁶ Hlavný problém tejto novely je, že zavádza vágne pojmy, ktoré sa budú môcť dať neskôr extenzívne využívať a zneužívať, ďalej podrobne reguluje také záležitosti, ktoré svojím obsahom nepatria do ústavy a svojím spôsobom uberá z doterajšieho vyššieho štandardu práv občanov.

Súčasnú Slovensko touto ústavnou novelou nasledovalo v tejto oblasti Maďarsko, ktoré taktiež rozličnými ústavnými novelami postupne taktiež rapídne mení identitu svojho Základného zákona. Paradoxom je len to, že tieto zmeny robí tá istá sila, ktorá prijala aj pôvodný text (Fidesz-KDNP). To veľa svedčí o jej vnútornom vývoji, ako aj o veľmi negatívnych trendoch, ktoré formujú náš súčasný geopolitický priestor a kultúrne sa rozpadajúci svet. V tomto svete rastie brutalita a postupne strácajú na význame vnútorné zábrany potrebné pre udržanie doterajšej západnej demokratickej civilizácie.

Základný zákon Maďarska síce už v roku 2011 odzrkadľoval predovšetkým národno-konzervatívny hodnotový svet, ale zásadne ešte neopúšťal dovtedajší európsky demokratický (štrukturálne liberálny) konštitučný konsenzus. Prvý výrazný krok iným smerom urobila až štvrtá novela Základného zákona z roku 2013, ktorá sa pokúsila pretrhnúť väzby existujúce medzi judikatúrou ústavného súdu spred roku 2011 a po ňom. Tento krok čiastočne eliminoval vtedajší ústavný súd, ktorý v prípade textuálnej totožnosti a podobnosti ustanovení starej a novej ústavy postupoval konzervatívne a naďalej staršiu judikatúru bral do úvahy.¹⁷ V prípade tejto reformy išlo o pokus odpútať sa súčasného politického režimu od maďarského posttanzičného obdobia, ktoré v ústavnom práve charakterizoval skôr konštitučný liberalizmus a to napriek tomu, že strany Fidesz a KDNP aktívne formovali aj to obdobie histórie.

K druhej zásadnej zmene došlo v roku 2018, keď siedma novela Základného zákona zaviedla pojmy ako ústavná identita Maďarska a kresťanská kultúra. Obe sa stali predmetom primárnej ochrany zo strany štátnych orgánov. Táto novela bola dôsledkom rastúcich sporov medzi Maďarskom a EÚ v oblasti medzinárodnej migrácie a celkového posilnenia ideológie suverenizmu v krajine aj vo svete. V roku 2018 vytvorené a do ústavy inkorporované pojmy mali vlastne slúžiť v procese boja a diskusií s úniijnými orgánmi a právom.

Česká a poľská ústava prešli obe v posledných dvoch-troch desaťročiach menšími zmenami, čo okrem iného asi súvisí aj s tým, že v oboch prípadoch je celkovo ťažšie novelizovať platnú ústavu. Oba štáty majú totiž dvojkomorový parlament,

¹⁶ <https://www.epi.sk/zz-2025-255>. Ide o ústavný zákon č. 255/2025 Z. z.

¹⁷ 13/2013 (VI. 17.) AB határozat.

zväčši s nie úplne totožnými väčšinami. V Poľsku bola na začiatku nového milénia zaujímavou skôr diskusia o možnom prijatí novej ústavy, ktorá už nemala odzrkadľovať tzv. veľký pakt z roku 1989 a mala mať silnejší etatický charakter. PiS však doteraz nikdy nemala dostatočnú parlamentnú podporu pre tento krok. Iniciatíva však stačila na to, aby sa súčasná – inak skutočne vcelku stabilná a premyslená – ústava stala symbolom pre politicko-spoločenské sily, ktoré pozitívne vnímajú obdobie demokratických zmien po krachu vlády komunistov. Trend ústavných zmien, ktorý charakterizuje vývoj v Maďarsku a na Slovensku by taktiež ostatné štáty regiónu mali urobiť opatrnejšími.

Problémom súčasného Maďarska a Slovenska z pohľadu ústavného patriotizmu je to, že postupné novely tamojších ústav komplikujú ich spoločenský integračný charakter. Často totiž ide o novely, ktoré majú výrazne ideologický charakter s rozdeľujúcim potenciálom alebo sledujú veľmi konkrétne, viac-menej krátkodobé politické ciele. Zároveň sa do ústav dostávajú amorfné a vágne pojmy, ktoré sa budú dať využívať a pravdepodobne aj zneužívať.

V Maďarsku ide skôr o dlhý proces, ktorý vyvrcholil poslednou, 15. novelou Základného zákona z leta roku 2025.¹⁸ Táto novela exponujúca práva detí má totiž potenciál postupne zmeniť doktrínu chápania ľudských práv a obmedzovať slobodu zhromažďovania a prejavu. Svedčí o tom aj posledný budapešťiansky pochod Pride, ktorý súčasná vláda a jej policajné orgány zakázali, avšak nakoniec sa predsa len uskutočnil, podobne ako prednedávnom miestny Pride v meste Pécs (Pätkostolie) na juhu Maďarska. Obe akcie boli zakázané a zároveň zabezpečené políciou, ktorá nakoniec voči nim nezasiahla, naopak, skôr zabránila stretom s krajne pravicovými protidemonštrantmi.

Na druhej strane nie je možné vedieť, aké budú dlhodobé právne následky pre zúčastnených a organizátorov. Demonštráciu v Budapešti, ktorej sa zúčastnili obrovské masy ľudí totiž snímali čínske kamery na identifikáciu tvárí. Postih hrozí hlavne predstaviteľom opozičných samospráv, ktoré sa pokúsili tieto akcie legalizovať ako municipálne slávnosti.

V každom prípade išlo o masové akcie za zachovanie slobody zhromažďovania. Zúčastnili sa ich státisíce občanov, často celé rodiny, rodičia s malými deťmi, starí ľudia a podobne. Išlo vlastne o protest na hrane občianskej neposlušnosti. Protestu sa však zúčastnili také masy občanov, ktoré bolo len ťažko možné ignorovať

¹⁸ Táto pomerne rozsiahla novela sa okrem kultúrno-etických otázok venovala aj iným problémom – napríklad právu na platbu v hotovosti, zavedeniu možnosti pozastaviť občianstvo pre viacnásobných občanov a podobne. Pozri *Magyarország Alaptörvényének tizenötödik módosítása*. <https://njt.hu/jog-szabaly/2025-15-04-00>.

a situáciu riešiť policajne. Svojím spôsobom išlo o prejav spontánneho ústavného vlastenectva chápaného ako lojalitu k základným princípom moderného konštitucionalizmu.

Posledná novela slovenskej ústavy môže v sebe skrývať podobný obmedzujúci potenciál, ako jej maďarská „predmodelka“. Prirodzene veľa závisí od slovenskej spoločnosti, ako sa k tejto otázke postaví. V každom prípade ústavný patriotizmus nemôže existovať bez aktívnych občanov. Veľa závisí aj od toho, ako sa postavia veľké cirkvi k problematike zneužívania kultúrno-etických otázok populistickými a občas i fundamentalistickými silami na obmedzovanie občianskej slobody a výsledkov európskej integrácie. Dôležité je aj to, koľko sa nájde tzv. hrdinov práva v politike, justícii, verejnej správe, akademickej sfére alebo v iných sférach verejného života, ktorí budú ochotní aj riskovať v záujme zachovania ústavnej demokracie.

Je zaujímavé a zároveň smutné, že v súčasnosti sa postupne hlavnými obrancami klasických ústavných princípov stávajú starí politici, ktorí za ne museli bojovať ešte okolo roku 1989. Často ide o politikov, ktorí vtedy neboli vždy na tej istej platforme, ale zachovali si vzájomný rešpekt. Počas diskusie o poslednej novele slovenskej ústavy sa napríklad takto zachoval veterán slovenského kresťanského (katolíckeho) disentu a tajnej katolíckej cirkvi v časoch komunizmu František Mikloško. Kresťanský demokrat Mikloško je v súčasnosti jedným z najstarších poslancov slovenského parlamentu. Napriek tomu, že v minulosti aj on podporoval štátnu zvrchovanosť v kultúrno-etických otázkach, v lete roku 2025 sa nenechal zatiahnuť do aktuálnej politicko-ideologickej hry súčasnej vládnej väčšiny. Spolu s mladším kresťanským demokratom Františkom Majerským v rámci svojej parlamentnej frakcie (KDH) ako jediní odmietli hlasovať za spornú novelu ústavy.¹⁹

Diskusia o miere integrácie a suverenity je prirodzene úplne legitímna, ale Európa si musí uvedomiť svoju súčasnú pozíciu vo svete. Posilňovanie suverenizmu a ďalšie vnútorné polarizovanie spoločnosti určite nebude posilňovať slobodu a blahobyt európskych občanov v čase ohrozenia ich spoločnej supranacionálnej vlasti i národných vlastní. Presycovanie a preťažovanie ústavných textov v štýle woke a anti-woke taktiež nepomôže posilňovaniu ústavného patriotizmu v jednotlivých krajinách. Treba si uvedomiť, že novely prijímané v hysterických časoch ešte nikdy neurobili ústavné texty lepšími. V súčasnej polarizovanej dobe, čoraz viac náchylnej na otvorené násilie, prípadne na verbálnu i fyzickú brutalitu, treba preto dbať skôr na zachovanie čo najviac prvkov z demokratického dedičstva 90. rokov 20. rokov. V posledných rokoch prijímané ústavné novely nezlepšujú kvalitu textu základného

¹⁹ Podobnú zmierňujúcu pozíciu zastáva v Maďarsku v súčasnosti napríklad bývalý minister zahraničných vecí Géza Jeszenszky alebo bývalý predseda MNB Péter Ákos Bod.

zákona štátu, ani mieru demokracie a nezvyšujú slobodu a právny štandard obyvateľov, nezávisle od toho, či si to títo obyvatelia a ich zástupcovia uvedomujú alebo nie. Zároveň aj v ústavnom práve platí zlaté pravidlo, že menej je niekedy viac.

Použitá literatúra:

1. BALATONI, M. – HALÁSZ, I.: Ústavodarná chvíľa (constitutional moment) prijatia maďarského Základného zákona z roku 2011 a pokusy o jeho umeleckú propagáciu. *Právny obzor* 105, 2022. č. 4. s. 342-359. ISSN 2729-9228.
2. BALOG, B. – SVÁK, J. – OROSZ, L.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex, 2012. 544 s. ISBN 9788089447886.
3. CHOVANEC, J. – MOZOLÍK, P.: *Historické a štátoprávne korene samostatnej Slovenskej republiky*. Bratislava: Procom, 1994. ISBN 80-85717-02-6.
4. CHRUŚCIAK, R. – OSIATYŃSKI, W.: *Tworzenie konstytucji w Polsce w latach 1989-1997*. Warszawa: ISP, 2001. ISBN 83-86917-79-2.
5. JAKAB, A.: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest: HVG-Orac, 2011. ISBN 978-963-258-1330.
6. KOPEČEK, M.: *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo – FF UK – USD AV ČR, 2019. ISBN 978-80-257-2808-6.
7. MACIEJEWSKI, T.: *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*. 5. wydanie. Warszawa: C. H. Beck, 2017. ISBN 978-83-255-9830-3.
8. MERKL, A.: *A mai Magyarország államformájának kérdéséről*. *Jogtudományi Közlöny*, 60. ročník, 1925, 5. číslo.
9. POKORNÝ, J.: Lidová výchova k/v demokracii. In: KOBER, J. – HOLUBEC, S. (eds.): *Počátky Československé republiky* 3. Praha: Academia, 2023. ISBN 978-80-200-3457-1.

Constitutions of Central European States as a Basis for Cultivating Constitutional Patriotism?

Abstract: The publication deals with the integrating potential of the valid Central European constitutions. Most of them were adopted in the early 1990s after the fall of communist regimes. It was a period of great expectations and a renaissance of classical Western constitutional ideas throughout the region. Naturally, their content has been amended to varying degrees over time. In this process, much depended on the flexibility of the given document. An exception is Hungary, which adopted its Fundamental Law in 2011 and has since modified it 15 times. However, not every amendment has the same impact on changing the identity of the entire constitution, as well as on its acceptance by the majority of the political community. Some amendments are purely technical in nature, while others touch on the value foundation of the constitution. This is particularly true for amendments that concern cultural-ethical issues and the geopolitical integration of individual states. These tend to have more of a divisive than an integrating character. This is evidenced by recent changes in Hungary and Slovakia.

Keywords: amendment, Central Europe, constitution, integration, preamble.

JE KONCEPT EVROPSKÉHO „ÚSTAVNÍHO STÁTU“ JIŽ EVROPSKOU FUNGUJÍCÍ REALITOU?

Karel Klíma*

Abstrakt: Evropský systém Rady Evropy je funkční nadstátní organizací ochrany lidských práv a svobod. Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách je závazným katalogem klasických lidských práv a svobod. Jejich úprava tak musí být obsažena v ústavních systémech členských států Rady Evropy. Stejný cíl sleduje i Charta práv Evropské unie. Na bázi Evropské úmluvy rozhoduje o stížnostech soukromých osob Evropský soud pro lidská práva, který uplatňuje koncept práva na spravedlivý proces. Soudní systémy členských států včetně jejich ústavních soudů tak musí při ochraně ústavních práv a svobod dodržovat zásady spravedlivého procesu. Fungující procesní mechanismus Rady Evropy tak umožňuje dovést konstatování, že tento systém naplňuje koncept tzv. evropského ústavního státu.

Klíčová slova: Rada Evropy, ochrana lidských práv a svobod, Úmluva o lidských právech a základních svobodách, ústavy členských států, právo na spravedlivý proces, Charta práv Evropské unie, evropský ústavní stát.

Úvod

Klasickou teorii konceptu právního státu je třeba posoudit v jejím aktuálním vývoji v kontextu s vývojem právního systému Rady Evropy, ale i Evropské unie. Tento smluvní systém je jednoznačně nastaven i vyvíjen jako řešení vztahu státní moci a člověka, a to s důrazem na jeho ochranu před státní mocí. Tento koncept vychází ze zásadního smluvního dokumentu, jímž je Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách. Státní moc tak musí být vymezována ústavními normami a její rozhodování konkretizováno zákony. Systém Rady Evropy je založen na soudním prosazování práva, což je závazné i pro vnitrostátní ústavní systémy. Prostřednictvím Evropského soudu pro lidská práva jsou precedenční judikaturou rozvíjeny principy mezí státní moci při jejím rozhodování o lidských právech a svobodách a současně i garance pro možnost lidí obracet se k (národním) soudům při prosazování svých práv.

Vzhledem k tomu, že se jedná o řešení vztahu ústavně rozdělené státní moci, včetně výkonu spravedlnosti, jakož i zásad ochrany lidských práv a svobod, lze kon-

* Prof. et doc. JUDr. Karel Klíma, CSc., dr. hab., Metropolitní univerzita v Praze, Česká republika. ORCID ID: 0000-0001-9360-883X.

statovat, že v současném pojetí Rady Evropy a ústavně garantovaných lidských práv a svobod v jeho členských státech se rozvinul koncept *evropského právního státu*. A vzhledem k tomu, že tento systém má základ v ústavních systémech států Rady Evropy, je konceptem ústavněprávním. Jeho dodržování na základě Evropské úmluvy o lidských právech a svobodách a současně i judikaturou Evropského soudu pro lidská práva pak dovádí k zásadní hypotéze tohoto článku, a sice – jedná se o koncept tzv. *evropského ústavního státu*.

Vývoj systému Rady Evropy cíleně zaměřený na dodržování lidských práv a svobod ze strany členských států významně ovlivnil a ovlivňuje jak chování států vůči fyzickým (i nestátním právníkům) osobám, tak soudní prosaditelnost jejich práv. Je tak základním cílem tohoto článku analyzovat a zhodnotit tento vztah kritériem doktríny právní státnosti. Tento koncept je požadavkem založený na té maximě, zda ještě vůbec toto kritérium je dostatečně inspirativní, motivační i regulativní. Nutno především posoudit tuto doktrínu zejména ve směru jejího kultivačního efektu, který by odpovídal požadavkům doby spjaté s procesy elektronizace, digitalizace, ochrany osobních údajů, ale také s migračními procesy v rámci Evropy. Nutno také současný stav doktríny posoudit i konfrontací nadstátního vlivu mocenského systému Evropské unie a její expanze nejen do hospodářsko-sociální, ale i do lidskoprávní oblasti. Lze tak hovořit v případě tohoto zkoumání o určité postmoderně a jejím hledání?

Idea konceptu tzv. právního státu nemůže být konzervována a působit v neměnném požadavku tak jak je poměrně ustáleně (a učebnicově) chápán.¹ Jde v zásadě o požadavek v tomto směru kladený na orgány státu v tom smyslu, aby stát rozhodoval striktně v pravomocích a působnostech, jakož i postupem, který mu pouze zákony stanovují, což zřetelně zužuje i konzervuje podstatu věci. Přitom je i přístupem legislativně *bariérovým*, až hodnotově omezeným, který totiž sleduje hranice zákonnosti, a nikoliv požadavky ústavnosti. Ty totiž je třeba hledat v hodnotovém systému ústavních demokracií, ctících principy ústavně založeného i ústavně regulovaného státu, a tudíž i respektujících dopady rozhodování všech jeho ústavních mocí na lidskoprávní oblast.²

Současná ústavně demokraticky nastavená většina států Evropy je po II. Světové válce smluvně integrována do systému Rady Evropy jako lidskoprávního mechanismu ochrany lidských práv a svobod. Aby tedy mohlo být vůbec uvažováno o „právní

¹ Srov. k tomu KLÍMA, K. et al.: *Státověda*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 36 a násl.

² K tomu autor v kapitole „Ústavní demokracie jako historická varianta po pádu autoritářských režimů“, In: KLÍMA, K.: *Ústavní právo srovnávací*. Praha: Metropolitan University Prague Press, Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 28 a násl.

státnosti“ bylo nutno stabilizovat státnost ústavní.³ Mnohaletá a pokračující jurisdikční činnost Evropského soudu pro lidská práva zakládá zejména v rámci kontinentální Evropy kodexového typu práva soudní kreativitu ústavně-právní povahy. Tato činnost průběžně ovlivňuje i jurisdikci ústavních soudů, neboť ty byly v některých ústavních systémech zřízeny.⁴ Porovnání stylu této kreativity umožňuje uvažovat, zda tato jurisdikční činnost má prvky modernizační, případně i charakter přesahující modernizaci a modifikaci kvazi ústavního postavení (obou) evropských soudů či ústavního postavení vnitrostátních soudů. Je tedy další řešitelskou otázkou tohoto pojednání, zda systém Rady Evropy (případně i Evropské unie) umožňuje potvrdit, že existuje model evropského ústavního státu jako nové ústavní hodnoty nadstátního charakteru a efektivního systému ochrany lidských práv lidských práv a svobod.

Evropský kontinent je totiž místem, kde začala filozofie, revoluční vývoj, a tedy historie lidských práv jako ústavního fenoménu, a to na bázi fenomenální francouzské Deklarace práv člověka a občana. Tyto dějiny jsou založeny na filozofických myšlenkách řeckých filozofů, římskoprávním fenoménu soukromého práva, hodnotách křesťanské úcty k člověku atd.⁵ Dále mohou být založeny na vývoji konceptu evropského parlamentarismu, a zejména na vývoji anglické ústavnosti.⁶ Francouzská revoluce, stejně jako vliv rozvinuté americké ústavnosti (po vzniku USA v roce 1787) byly pak pokračováním vývoje základů nejen dělby moci se týkající, ale i fundamentu lidskoprávní ochrany.⁷

³ V současné době je téměř celá Evropa co do povahy státních režimů založena na principech klasických ústavních demokracií. Tudíž oba nynější evropské mezinárodně integrační systémy (Rada Evropy i Evropská unie) sdružují pouze státy tohoto typu. To také znamená, že zachovávaní principů ústavnosti, včetně právní státnosti, je v obou systémech smluvně „kontrolováno“.

⁴ V uplynulém více než tři desetiletí probíhajícím ústavním vývoji Evropy se počet zemí s existujícími ústavními soudy značně zmnožil. Ústavní instalace specializovaného ústavního soudnictví se v kontextu právě s nezbytnými garancemi ochrany lidských práv a svobod stala nezbytností, viz k tomu autor In: KLÍMA, K.: *Ústavní právo srovnávací*. s. 154 a násl.

⁵ Jistý autonomní vývoj americké revoluce dokládá skutečnost, že první psané zákony o lidských právech pocházejí již z let 1776 (státy Virginia a Maryland). Přitom na jejich základě se potom vyvíjelo již právo tvořené soudy, tzv. *case law*, tedy – podle anglického vzoru. K tomu BARRON, J., A.: *Constitutional Law*. St. Paul (MN): West Publishing Compan, 1986, dále též MASSEY, C. R.: *Constitutional Law. Second edition*. New York: Aspen Law and Business, 2001.

⁶ Fenomén anglické lidskoprávní ochrany je mnohočetný vzhledem k počtu právních pramenů. V řadě „psaných“ dokumentů ústavněprávní povahy (deklarací a chart) existuje množství judikatury anglických soudů založené na kazuistice. V ní totiž soudy formulují zásady podle principu „nedovoleného zasahování do sféry lidských práv“, čili – převládá negativní způsob formování práv a svobod člověka. K tomu blíže BLAHOŽ, J.: *Ústavní koncepce a interpretace lidských a občanských práv: srovnávací pohled*. *Právník*, 1998, č. 7, s. 588, dále také DE VERGOTTINI, G.: *Diritto costituzionale comparato*. IV. edizione. Padova: CEDAM, 1993.

⁷ V tradicích právní kultury a konstitucionalismu v Evropě vykazují shodné rysy zakotvení práv a svo-

1. K vývoji evropského modelu ochrany lidských práv a svobod

Evropský systém ochrany lidských práv je aktuální dosaženou hodnotou jejich systémové ochrany a nepochybně fenoménem celosvětového významu. Především dokumenty francouzské revoluce a americké ústavní pojetí konceptu svobody člověka se staly základem internacionalizace lidských práv a svobod nejprve v dokumentech OSN a posléze v založení Rady Evropy v roce 1949. Evropský model rozvinul pojetí ideou smluvní prosaditelnosti systému hodnot a jejich procesní vymahatelnosti. Tento systém znamená koexistenci národních ústavních systémů a určitého „dvoustupňového“ evropského právního řádu, což se projevuje nejen v systému Rady Evropy (ale i Evropské unie). Jde tedy o dva systémy přímo vymahatelného práva mezinárodní smluvní povahy, tzn. systémy jejich vymahatelné ochrany v členských státech. Ochrana lidských práv a svobod je tedy jedním ze základů a nedílnou součástí ústavní demokracie, neboť ochrana lidských práv a svobod je zejména v systému Rady Evropy základním „posláním“. Tento pojem je třeba považovat nejen za evropskou ústavní hodnotu, ale i za mantru pro posuzování současného pojetí evropské ústavněprávní státnosti.

Založíme-li naši hypotézu na tvrzení, že lze navodit možnou koncepci evropského ústavně-právního státu na základě systému vymahatelnosti ochrany lidských práv na úrovni evropských orgánů, pak se modelem řešení stává právě systém Rady Evropy. Tento mechanismus fungující na základě Úmluvy o lidských právech a základních svobodách, je ve své podstatě založen na účinnosti služby státní moci člověku a na přímé použitelnosti „vlastního“ hmotného a procesního práva (zejména této Úmluvy). Tato pravidla jsou navíc vykládána a také „dotvářena“ prostřednictvím vlastního soudu, Evropského soudu pro lidská práva (dále jen ESLP).⁸ Takto fungující model můžeme označit jako konstituční mechanismus *sui generis*, jakousi evropskou lidskoprávní *quasi* ústavnost. Fenomén ESLP spočívá totiž v tom, že tento soud soudí státy na základě výrokového usnesení

bod země evropské kontinentální lidskoprávní kultury (a odlišné anglosaské tradice). Po II. Světové válce se tento ústavněprávní modus projevuje v podobě katalogu lidských práv a svobod. Zvláštní je pak ústavní úprava francouzská, která odkazuje na známou Deklaraci práv člověka a občana a *konstitucionalizuje* ji atrahováním do tzv. *bloku ústavnosti* čili jakéhosi souhrnu pramenů francouzského ústavního systému. K tomu blíže GIBA, M.: *Súdna kontrola ústavnosti vo Francúzku*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, resp. FAVOREU, L. et al.: *Droit constitutionnel*. 2Se édition. Paris: DALLOZ, 2023. s. 633 a násl.

⁸ K tomu nejlépe výklad J. Skály, pod indexovým heslem „Evropská úmluva o ochraně lidských práv a svobod“ In: KLÍMA, K. a kol.: *Encyklopedie ústavního práva*. Praha: ASPI, 2007. s. 155 a násl, dále například In: GRONOWSKA, B., JASUDOWICZ, T., BALCERZAK, M., LUBISZEWSKI, L., MIZERSKI, R. *Prawa człowieka i ich ochrona*. Toruń: TNOiK / Dom Organizatora, 2010.

o porušení Úmluvy členským státem. Jeho rozhodnutí navíc může uložit členskému státu určité plnění. V případě ESLP se sice jedná o typ mezinárodního soudu (podle mezinárodního práva), ale procesní mechanismus jeho dostupnosti ze strany soukromých osob členských států z jeho činnosti fakticky činí *sui generis* evropský „federální“ *quasi* ústavní soud.⁹

V postupu při našem řešení vycházejme z toho, že základní premisou konceptu „právní stát“ je tvrzení, že orgán veřejné moci, zejména správní orgán nebo soudní instituce, jsou vázány zákonem, přičemž systémy jsou založeny ústavami. To se projevuje, a tedy je důležité zejména při uplatňování jakýchkoli osobních, politických a dalších práv lidí (a i soukromých právnických osob). Soudní jurisdikce vrcholných soudních orgánů a obecná závaznost jejich judikatury jsou sice původním anglickým historickým fenoménem (stejně jako u původní americké verze po vzniku USA), ale následně se staly i moderním pojetím evropské kontinentální právní kultury právě prostřednictvím Evropského soudu pro lidská práva.¹⁰ Jejich protagonisty se tedy staly, jak již bylo zmíněno výše, dvě linie „evropského práva“, tedy soudní judikatura ESLP (systému Rady Evropy) a soudní pravomoc Evropského soudního dvora, kterýžto modus převzaly a následně rozvíjejí ústavní či jiné vrcholné soudy členských států obou systémů.¹¹

Zvláštní pozornost v našich úvahách nutně musí být dále věnována pojetí doktríny „*právo na spravedlivý proces*“, jež se stala díky Evropskému soudu pro lidská práva koncepční soudní doktrínou, která zasahuje do právních systémů členských států Rady Evropy právě prostřednictvím činnosti zejména jejich ústavních a nejvyšších soudů. Podstatným bodem je nicméně skutečnost, že pro soudní kulturu evropsko-kontinentálního „psaného práva“ kodexového typu to znamenalo upřesnit vztah k novému prameni práva, zjevně paralelnímu se zákony. Hypoteticky to uznáváme

⁹ Evropský soud pro lidská práva totiž odsuzuje státy k plnění, a to z důvodu porušení Úmluvy, tedy „nadstátního“ zavazujícího dokumentu. Úmluva má tak charakter „federativní ústavy“, jednotlivci uplatňování lidských práv a odpovědnost států za jejich dodržování. K tomu například MEZZETI, L.: *Human Rights*. Bologna: Banonia University Press, 2010.

¹⁰ Jistým evropsko-kontinentálním protagonistou této „soudní tvorby práva“ je nepochybně německý Spolkový ústavní soud. Jeho ústavně stabilizační a kreativní činnost v ústavním systému SRN je významně v Evropě sledována právě pro interpretační konkretizaci ochrany lidských práv a svobod. K tomu DÖHRING, K.: *Allgemeine Staatslehre. Eine systematische Darstellung*. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2004, dále také srov. BRAUN, J.: *Einführung in die Rechtswissenschaft*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2001.

¹¹ Evropský soud pro lidská práva postupně v rámci svého rozhodování vytvořil nejen četná pilotní rozhodnutí, ale i četná východiska, hlediska, kritéria, principy atd. přístupu k posuzování chování států a jejich orgánů, zejména represivního charakteru, k tomu konkrétně srov. KLÍMA, K. et al.: *Evropské právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 404 a násl., dále BERGER, V.: *Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme*. 11e édition. Paris: SIREY, 2009.

a jsme schopni vysvětlit a akceptovat soudní jurisdikci práva evropských soudních institucí i „národních“ institucí nejvyššího soudu jako zdroje spravedlnosti, navíc jako zdroje ústavně právní povahy.¹² Evropský soud pro lidská práva v něm rozhoduje o stížnostech nestátních osob členských států, pokud jsou stížnosti zaměřeny proti rozhodnutím jejich soudních orgánů z důvodu zásahu do lidských práv a svobod, jak je specifikováno Evropskou úmluvou ve smyslu jejího článku 6 (*sic*). Tento typ justiční kontroly (ochrany) je tedy typem ochrany „nadstátní ústavnosti“. Systém práva Rady Evropy i ve vztahu k jeho jurisdikční činnosti, která prostřednictvím soudních precedentů rozvíjí hodnotový kontext Úmluvy, lze pak charakterizovat jako evropský systém ústavní *super* kontroly.¹³

Rada Evropy ve své historii učinila řadu rozhodnutí a uzákonila řadu normativních dokumentů deklaračního typu, které se svým obsahem i povahou týkají hmotného i procesního práva obsahově ústavněprávního charakteru. Obsah deklarací a úmluv má v zásadě stejné základní rysy jako část ústavní úpravy současných evropských ústavních textů.¹⁴ Jedná se většinou o systémy tzv. parlamentních forem vlády a samozřejmě také o systém *prezidenční* (francouzský) či jinak osobitý švýcarský, neboť upravují práva a svobody standardního mezinárodně právně uznávaného katalogu. Každá mezinárodní smlouva po druhé světové válce, která se týkala práv a svobod, se pak stala součástí mezinárodního potenciálu právní úpravy standardu lidských práv a svobod. Proto se po druhé světové válce vytvořil určitý společný mezinárodní hodnotový systém ústavního typu. Podstatou tohoto hodnotového systému jsou totiž v zásadě deklarace hmotně právních principů klasických lidských práv a svobod tvořící určitý konsolidovaný standardní katalog enumeračního typu.¹⁵ Toto nadstátní

¹² Je svým způsobem velmi paradoxní, jak se soudní kreativita precedenčního práva spojuje s interpretací práva „psaného“. V praxi zejména ústavních soudů jde často o výklad zákonů s cílem posoudit, jestli je dotýčný text v souladu nebo v nesouladu s normami ústavními. K tomu precizně DRGONEC, J.: *Ústavně právo procesné*. 1. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2017, dále například FAVOREU, L., PAS-TOR, W.: *Les cours constitutionels*. 2e édition. Paris: DALLOZ, 2016.

¹³ Blíže autor v komparativní studii „K možnému pojetí evropského ústavního práva“, In: KLÍMA, K.: *Ústavní právo srovnávací*. s. 276 a násl. Srov. taktéž HERDEGEN, N.: *Europarecht*. 6. Auflage. München: C. H. Beck, 2004.

¹⁴ Lze jen připomenout, že například původně československá Listina základních práva a svobod byla cíleně koncipována jako principiální reflexe na mezinárodní lidskoprávní dokumenty a zejména pak právě na text Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách. K tomu autor konkrétně In: KLÍMA, K.: *Constitutional law of the Czech Republic*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 220 a násl.

¹⁵ Právě hlavní motivací vzniku Rady Evropy a přijetí Úmluvy o lidských právech a základních svobodách bylo v reflexi na genocidní průběh II. Světové války vybudovat evropský systém ochrany lidských práv. Stěžejním způsobem je pak jeho smyslem takový mechanismus kontroly států, v němž budou dodržovat regule jednání vůči fyzickým osobám a budou osoby efektivně chránit. K tomu například EMMERT, F. MORAWIECKI, M.: *Prawo Europejskie*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2002.

quasi ústavní právo hmotné tak v evropském kontextu tvoří nezbytný základ pro posuzování konceptu evropské ústavněprávní státnosti v její současné podobě.

2. Procesní fenomén stížností k Evropskému soudu pro lidská práva

Fenomén systému Rady Evropy nepochybně zvyšuje jeho ústavněprávní hodnotu tím, že jeho procesní konstrukce je založena na možnosti, podle níž mohou fyzické a právnické osoby ze členských států svými stížnostmi zahájit řízení u soudu. Tyto stížnosti takto směřují proti rozhodnutím orgánů veřejné moci členského státu. Tím také vedou i k mezinárodně právní odpovědnosti státu zvláštního druhu.¹⁶ V selektivním a precedenčním řešení stížnosti vedené proti členskému státu pak na základě podané stížnosti Evropský soud pro lidská práva ověřuje soulad rozhodnutí soudních orgánů členského státu s principiálními a ideovými hodnotami Úmluvy. Na základě principu *subsidiarity* tak posuzuje Evropský soud pro lidská práva zpravidla soulad rozhodnutí posledního vnitrostátního soudního orgánu, který ukončuje soudní proces v rámci členského státu. Ve své podstatě jde o individuální ověření soudního problému předtím řešeného justicí členského státu. Pokud však v systému existuje ústavní soud a do jeho kompetencí patří i řešení ústavních stížností, pak je nutné se na něj také před podáním stížnosti k ESLP obrátit. Stížnostní *petit* má podle Úmluvy povahu určovacích návrhů, které ve stížnostním textu vyžadují určení konstatující specifikaci porušení Úmluvy členským státem.¹⁷

Pokud soudní systémy členských států Rady Evropy fungují na základě hmotněprávních a procesních ustanovení Úmluvy, vycházejí z této Úmluvy a vykládají je rozhodnutími vlastního soudu, lze tento model označit za ústavní mechanismus *sui generis*. Evropský soud pro lidská práva vydává rozhodnutí (rozsudky) navíc s důrazem na formulaci soudních doktrín. Působnost Evropského soudu pro lidská práva tak trvale ovlivňuje právní řády členských států zejména tím, že se promítá do různých oblastí jejich vnitrostátního právního řádu. Komplexní dedukce charakteru této jurisdikce vytváří určitý jednotný právní systém založený na různých

¹⁶ Stížnosti fyzických a právnických osob k ESLP směřují totiž proti rozhodnutí (rozhodování) zejména justičních orgánů členských států se zásadní konstatací, že stát určitou takovou činností porušil Úmluvu, takže jde o subsidiární a vůči systému výkonu spravedlnosti ve členských státech podpůrnou (následnou) odpovědnost. Stěžejní informaci o celé této problematice podává komentář k Úmluvě, srov. k tomu KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. I. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012.

¹⁷ K rozboru podmínek přijatelnosti stížnost viz zevrubně KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. s. 184 a násled.

kategoriích charakteru: a) ústavněprávního, (např. v oblasti dělby moci, právního státu, odpovědnosti veřejné moci, nezávislosti soudnictví, práva na spravedlivý proces), b) administrativněprávního (např. v oblasti odpovědnosti za úkony ze služebního poměru, zavinění orgánů sankční povahy, represivní zásahy bezpečnostních složek), c) trestněprávní (např. v souvislosti s výkladem klasických trestněprávních zásad (*nulla poena sine lege*, *nullum crimen sine lege*, *presumpce nevin*)),¹⁸ d) ve vztahu k organizaci spravedlnosti – např. týkající se realizace jednotlivých procesních principů jako jsou rovnost zbraní, rovnost účastníků, právo na obhajobu, právo na odvolání, e) a vstupuje i do kategorií soukromého práva, kdy rozvíjí pojmy soukromý život, svoboda myšlení, ochrana rodiny, ochrana svobody médií a také vlastnické právo.¹⁹

Nicméně, z předchozího v zásadě vyplývá, že celková kauzální preference při výběru (selektivně) kauz vhodných k formulaci jurisdikčních doktrín Evropského soudu pro lidská práva je postavena na formulaci takových dispozic, které mají procedurální (postupový) charakter. Takováto kultura rozhodování je tak schopna vymezovat (omezovat) či jinak upravovat diskreci orgánů státní moci členských států, zejména pak orgánů soudních.²⁰ Uplatňování jejich pravomocí je tak podřízeno určitým pravidlům, zákonodárná moc reprezentovaná parlamenty je tedy vázána hmotným a procesním právem, kdy i případné legislativní excesy národních parlamentů se mohou dostat do dvojí kontroly, a to jak národních ústavních (či nejvyšších) soudů, tak i orgánů Rady Evropy. Orgány výkonné moci (správní orgány, jiné státní instituce, orgány bezpečnosti, sankce, vězeňství atd.) jsou pod revizním dohledem zejména parlamentní kontroly, správního soudnictví, ombudsmanů, systému stížností atd., ale

¹⁸ Zejména oblasti trestního řízení je v evropsko-kontinentálním právu sférou, kde se legislativně striktně zobrazují kautely právní státnosti. Je to systém, v němž státy vystupují *ex offio* a užívají zákonem založených právních prostředků represivního, donucovacího a vynucovacího charakteru, včetně různých druhů následného trestání. Právní hrozba trestu odnětí svobody je potom nejtvrdějším zásahem do života odsouzených (při současném totálním konvenčním zákazu trestu smrti). K tomu například CUBERTI, G.: *Grands systemes de droit contemporaines. Introduction au droit comparée*. 3éme édition. Paris: LDGJ, 2015.

¹⁹ K tomu autor v kapitole „Evropské pojetí lidských práv jako součást internacionalizace lidských práv“ In: KLÍMA, K.: *Listina a její realizace v systému veřejného a nového soukromého práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 11 a nasl., dále také in: KLÍMA, K., SANDER, G.: *Grund-und Menschenrechte in Europa*. Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2010.

²⁰ Právě v souvislosti s postupem orgánů státní moci, v němž rozhoduje o právu fyzické osoby plnit zásadní úlohu „uvažování“ (řekněme služební diskrece), v níž by měl zejména respektovat zásadu proporcionality, a tudíž nedopouštět se „vykročení“ z ústavních kautel, tudíž porušení jedné z doktrín Evropského soudu pro lidská práva, což je zákaz svévole. K zásadě proporcionality a k jejímu procesnímu pojetí srov. GRONOWSKA, B.: *Europejski Tribunal Praw Czlowieka w poszukiwaniu efektywnej ochrony praw jednostki*. Toruń: TNOiK / Dom Organizatora, 2011.

i jejich činnost může být nepřímou (i výjimečně přímo) posouzena orgány Rady Evropy. Odpovědnost soudní moci za aplikaci doktrín Evropského soudu pro lidská práva je pak zvláštní, což zajišťuje jak zmíněné správní soudnictví (kontrola zákonnosti), tak zejména ústavní soudnictví (kontrola ústavnosti).

3. Testování jako kritérium kontroly „ústavnosti“, i jako způsob kontroly rozhodování státu, jakož i jeho zásahů

Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku „v zájmu zajištění právní jistoty, předvídatelnosti a rovnosti práva“ stanovil určitou dynamiku svého rozhodnutí (precedentu) jako kultivaci soudní činnosti a jurisdikce členských států. Soud proto vybírá nové a mimořádně důležité konfliktní situace, a to jak pro *procesní*, tak výjimečně, i pro *hmotné* právo. Klíčovou otázkou jeho vymahatelnosti (prosaditelnosti) je proto princip „*rule of law*“, zavazující členské státy k tomu, že vnitrostátní právo chrání fyzické a právnické osoby před svévolnými zásahy orgánů veřejné správy. Současná evropská jurisdikční kultura ochrany lidských práv a svobod se tak projevuje v zavádění a přijímání nových *interpretačních metod*, které jsou pro ústavní (respektive nejvyšší) soudy členských států většinou inspirativní a tím je také v různé míře rozvíjejí. Tradiční (evropsko-kontinentální) princip právního státu tak nelze chápat jako stabilní (strnulou, konzervovanou) mantru, ale pojetí, které se tak modernizuje, když užijeme induktivní aplikaci konceptu „ústavně-právního státu“. Na rozdíl od požadavků pojetí klasického právního státu tedy tento pojem kautel výkonu státní moci vedle měřítka kvality právního řádu určuje i určité požadavky na způsoby rozhodování, uvažování orgánů rozhodujících jménem státu, intenzity rozhodování, ohledy na humanitu tohoto rozhodování, včetně lidskoprávní přirozenosti. Zejména pojetí tzv. materiálně právního státu zahrnující i respektování základních lidských práv a svobod, a s tím spojenou garanci práva na spravedlivý proces, značně přesahují standard dosavadních kritérií „právní státnosti“.²¹

Výše uvedené svědčí o *modernizaci* ústavnosti a její ochraně prostřednictvím vývoje evropské jurisdikce ústavněprávního charakteru. To se projevuje v řadě nových právních postupů, z nichž vyplývají různé metody soudního přezkumu. Úče-

²¹ K pojetí právní státnosti autor vymezuje atributy právního státu v jeho současném moderním pojetí, včetně souvislosti s dělbou moci, nezávislostí soudnictví a mechanismu kontroly uplatňování práva, srov. k tomu KLÍMA, K.: *Ústavní právo*. 5. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 211 a násl., ke konceptu taktéž KELSEN, H.: *Théorie générale de l'état*. Paris: LDGJ, 1997.

lově takto vybíráme princip (a také test) *proportionalit*y, jímž se ověřuje zejména vztah prostředků a cílů rozhodování státních orgánů. Tento postup takto posuzuje rozhodnutí státu, a sice pokud jde o: a) vhodnost, b) účelnost, c) vzájemný vztah prostředků a cílů.²² Princip *proportionalit*y tedy vymezuje i materiální hranici omezení základních práv, vztahuje se tedy k principu respektování povahy a smyslu základního práva. Požadavky na dopad zásahů do oblasti lidských práv při rozhodování orgánů veřejné moci totiž usilují jednak o respekt k nim, ale i o prosazení těchto práv ve vztazích mezi veřejnou mocí a jednotlivcem. Přitom tento koncept tzv. vertikální aplikace lidských práv je zaměřen právě na ochranu jednotlivce ve vztazích s veřejnou mocí. Nicméně, je také nutné garantovat ochranu při tzv. horizontální aplikaci lidských práv, neboť základní lidská práva jsou (samozřejmě) aplikovatelná i mezi jednotlivci. Od orgánů státní moci se tedy očekává, že poskytnou fyzické či právnícké osobě zejména efektivní a přiměřenou (zejména soudní) ochranu.

Další moderní metodikou testování porušování lidských práv ze strany států, kterou používá Evropský soud pro lidská práva, je koncept tzv. *limitačních klauzulí* a dalších typů omezení lidských práv a svobod.²³ Standardní limitační klauzule jsou na tzv. legitimních cílech zásahů veřejné moci, což jsou obecně uznávané hodnoty ústavního systému, které se promítají ve funkcích veřejné moci.²⁴ I Ústavní soud České republiky přinesl do interpretačních konceptů kontrolně testovacího charakteru řadu návodných kritérií.²⁵

²² Princip *proportionalit*y považuje E. Wägnarová za „obecnou mez omezování“, k tom srov. WÄGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol.: *Listina základních práv a svobod Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2012, s. 26.

²³ Již ze samotného pojetí Úmluvy a jejích Dodatků vyplývá řada *klauzulí*, a to jako následující *omezující klauzule*: 1. standardní klauzule o omezení (články 8 až 11 Úmluvy), 2. upravené klauzule o omezení, 3. společná omezení pro více práv, 4. imanentní omezení. Různé typy těchto doložek zakládají relativitu lidských práv, což zejména znamená, že lidská práva nejsou neomezená. K tomu Evropský soud pro lidská práva při rozhodování o stížnostech použije ještě tzv. *pětistupňový test* (ve vztahu k článkům 8 až 11 Úmluvy) podle následujících kritérií: a) je to případ, na který se vztahuje tento článek, b) došlo k zásahu do namítaného práva stěžovatele, c) byl tento zásah v souladu se zákonem (?), d) sledoval tento zásah alespoň jeden z legitimních cílů, e) byl tento zásah nezbytný v demokratické společnosti, srov. k tomu KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. s. 100 a násl., dále pak například RENNUCI, J.-F.: *Droit européen de droits de l'Homme*. Paris: LDGJ, 2001.

²⁴ Jako jsou veřejná bezpečnost, předcházení nepokojům, včetně řešení nepokojů, předcházení zločinnosti i řešení a vyšetřování zločinů, včetně jejich trestání, ochrana zdraví, morálky, práv jiných atd.

²⁵ K tomu blíže autor In: KLÍMA, K.: *Ústavní právo srovnávací*. s. 243 a násl.

4. Koncepce ochrany ústavních práv člověka, zejména ochrana života, soukromí a majetku.

Je třeba posoudit jakou pozici v systému konstruktů ústavněprávní státnosti plní pojetí i vývoj hmotně právní povahy lidských práv a svobod. Z hlediska ústavního práva hmotného je třeba se soustředit především na pojetí práva na život, které Úmluva zakládá a Evropský soud pro lidská práva zdůrazňuje jako preferovanou evropskou dominantu „nadústavního charakteru“.²⁶

Právo na život přitom zavazuje členské státy požadavkem jak v tzv. vertikálním tak i v horizontálním pojetí. Členské státy proto nemohou na jedné straně nejen způsobit (či trvale způsobovat) porušení takového práva samy, ale jsou rovněž povinny věnovat veškerou péči případům, kdy k takovému jednání dojde, ať už ve veřejnoprávních nebo soukromoprávních vztazích. V první uvedené situaci jde o „nadřazenou“ pozici státu vůči podrázeným fyzickým či právnickým osobám, ve druhém případě je pak vztah založen na rovnosti postavení účastníků. Evropská koncepce zakazující mučení, nelidské či ponižující zacházení zejména garantuje, že stát musí zajistit podmínky slučitelné s uznáním lidské důstojnosti, kdy chování jakéhokoli právního subjektu nesmí překročit nevyhnutelnou míru nátlaku dovoleného zákonem a či zákonné represe. Úmluva nepřipouští žádné omezení tohoto práva, a proto se jedná o právo absolutně neomezené. Právo na svobodu a osobní bezpečnost podle čl. 5 Úmluvy je jedním z nejpoužívanějších ustanovení v rámci činnosti Evropského soudu pro lidská práva, jakož i ústavními soudy členských států.²⁷ Přičemž tyto hodnoty (svoboda a osobní bezpečnost) jsou uznávány jako záruky ze strany státu při zasahování do svobody jednotlivce. Úmluva však sama určuje oblasti povoleného zásahu, kdy může dojít k omezení či dokonce ke ztrátě svobody. Nicméně, v rámci povolených způsobů zásahu Úmluva vyžaduje zejména

²⁶ To se výrazně ukázalo především ve vlivu Úmluvy a jejího textu při konstituování systémů tzv. nových demokracií po roce 1990, a tedy po režimových změnách formy vládnutí, k tomu autor blíže KLÍMA, K.: *O právu ústavním*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 238 a násl. Dále také viz například SAGADO, F. (ed.): *The Spanish Constitution in European constitutional context*. Madrid: Dykinson, 2003, resp. VALEA, D.: *Drept constitutional si institutii politice. In dreptul roman si dreptul comparat*. Bucuresti: Universul Juridic, 2014, resp. WITKOWSKI, Z., BIEN-KACALA, A.: *Prawo konstytucyjne*. Toruń: TNO-iK/DOM Organizatora, 2015, resp. SPYROPOULOS, P., C., FORTSAKIS, T.: *Constitutional Law in Greece*. Athènes: Wolters Kluwer, 2009, resp. GRAD, F., KAUCIĆ, I., ZAGORC, S.: *Ustavno pravo*. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerza v Ljubljani, 2018.

²⁷ V judikatuře Evropského soudu pro lidská práva je výrazný akcent zejména na problematice přípustných důvodů zabení svobody, přiměřené délky vazby, práva být předveden před soudce, nebo jinou úřední osobu, právo na odškodnění apod., k tomu KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. s. 479 a násl., a dále například WADHAM, J., MOUNT-FIELD, H.: *Human Rights Act*. London: Blackstone Press Limited, 2000.

legitimitu a její dodržování při aplikaci vnitrostátního práva státními orgány, zejména pak zákonnost případného zbavení svobody jednotlivce, ESLP pak prosazuje dodržování příslušných procesních postupů konkrétního státu.

Právo na respektování soukromého a rodinného života (čl. 8 Úmluvy) zakazuje státním orgánům zasahovat do soukromého a rodinného života, pobytu a korespondence. Zákon, který to umožňuje, musí být podle soudu zvláštní a musí upravovat nejen okolnosti, ale i přesný způsob zásahu do soukromí. Dále je jako zcela zásadní posuzována otázka nezbytnosti takového opatření a jeho přiměřenosti ve vztahu ke konkrétní situaci. Soukromý život podle soudu zahrnuje jak fyzickou a mravní integritu, tak oblast vnitřního myšlení člověka a také rodinné vztahy. Svoboda pohybu a pobytu podle čl. 2 Dodatkového protokolu č. 4, představuje nedílnou součást obecné svobody. Jde zejména o právo na určení vlasti, dále právo svobodně překračovat hranice, svobodně pobývat a usazovat se na jakémkoli místě, volbu bydliště, svobodu pobytu, svobodu cestování, zákaz zbavení občanství, zákaz bránění návratu do vlasti atd.²⁸

Na základě Dodatkového protokolu č. 1 je každá fyzická nebo právnická osoba oprávněna *pokojně užívat svůj majetek*, přičemž osoba může být zbavena majetku pouze v případě veřejného zájmu a za podmínek stanovených zákonem. Z Úmluvy vyplývá, že každý zásah do vlastnického práva musí být v souladu se zákonem, přičemž záruka vlastnického práva nebrání státům zbavit vlastnictví soukromé osoby, ale pouze ve veřejném zájmu. Zásah státu do soukromé sféry vlastnictví proto musí respektovat přiměřený vztah proporcionality mezi požadavky obecného zájmu společnosti a potřebou ochrany základních práv subjektu.

5. Procesní verze „evropského ústavně právního státu“

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva jsou většinou zaměřena na regulérnost soudního procesu a nikoli na otázky hmotného práva. V jurisdikci Evropského soudu pro lidská práva tak dominuje právo na spravedlivý proces, což znamená justiční konstrukt procesně právních záruk vymahatelnosti práv a svobod. Vzhledem k tomu, že v čl. 6 odst. 1 písm. 1 Úmluvy je veškerá problematika soustředěna do principu „přístupu k soudu“, Úmluva zakládá procesně právní zá-

²⁸ K problematice náleží i otázky svobody opustit kteroukoliv zemi, svoboda pobytu v rámci státu, svoboda zvolit si místo pobytu, zákaz vyhoštění státních občanů apod., k tomu srov. KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. s. 1357 a násl., resp. ROUSSILLON, H., KLÍMA, K. (eds.): *Droits constitutionnels de droit de l'Homme*. Toulouse: Presses de l'Université des sciences sociales de Toulouse, 2004.

ruky vymahateľnosti práv a svobod v pojetí *funkčného súdného systému*.²⁹ Tím je koncepcne potvrzena určitá autonómni verejnoprávni funkcie výkonu súdnictví, a to jako zvláštných a nezávislých orgánů verejné moci v jednotlivých členských štátoch. Koncepcie Úmluvy pak rozvíjí model kvalitného súdného procesu založený na dôsledné realizácii určitých zásad typických pro súdny řízení. Jde tak o právo každé fyzické či právnické osoby na účinné právni prostředky nápravy zaručené čl. 13 Úmluvy každému, jehož práva a svobody byly porušeny. Úmluva tímto ukládá členským štátom poskytnout osobám na vnútroštátní úrovni účinné právni nástroje k efektívnému uplatnění jejich porušených práv u vnútroštátného orgánu. Je tedy na jednotlivých ústavných systémoch, jak si svůj systém súdny moci usporádajú, aby své povinnosti splnili. Náprava musí byť zejména účinná, tedy právni systém musí obsahovat prostředky schopné zastavit alebo napraviť porušenie práva či jiné pochybenie orgánu verejné moci apod.³⁰ Štát musí byť prípadne schopný poskytnout prímerenou náhradu (satisfakci) za porušenie.

Postupná kultivácia zejména súdného řízení v doktrínách Evropského soudu pro lidská práva tak zřejmě nejvýrazněji přispěla k rozvoji koncepcie právniho štátu, jakož i její určité konvergenci, zkvalitnění úrovně legality súdného procesu. ESLP k tomu totiž dále garantuje i právo na možnost následné kontroly rozhodnutí soudu prvního stupně, zásadu rovnosti stran, rozhodnout v tzv. přiměřené lhůtě atd. Přiměřenosť doby rozhodování soudu, a tedy celého súdného řízení znamená, že jsou vyloučeny okolnosti a dôvody časových komplikací trvání procesu jak na strane orgánů spravdnosti, tak na strane účastníků řízení. Verejná moc tak odpovídá pouze za průtahy způsobené štátními orgány, tedy orgány přípravného trestního řízení, průtahy súdny apod. Neodpovídá ale za průtahové okolnosti, které zavinil jiný účastník řízení (např. trestně stíhaná osoba).³¹

²⁹ Koncept spravdného procesu lze chápat jako souhrn kvalitativních nároků zejména na chování súdny moci jakož i orgánů přípravného řízení trestního, prokuratury atd. Klíčovým principem zde je koncept „přístupu k soudu“, přičemž tento soud musí být zřízený zákonem a musí být: nezávislý a nestranný, zajistit kontradiktornost jednání, rovnost účastníků. Osoby mají právo na přítomnosť u soudu, být slyšeny, právo neobviňovat samy sebe, platí presumpce nevinny atd. K tomu KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. s. 619 a násl. A dále například WAWRZYŃIAK, J., KUBUJ, K. a kol.: *Europeizacja konstytucji państw Unii Europejskiej*. Warszawa: SCHOLAR, 2011.

³⁰ Úmluva nestanoví způsob, jakým štáty mají koncipovat procesní systém k zajištění „účinných opravných prostředků“ ochrany účastníků, srov. blíže KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. s.1198 a násl.

³¹ Súdny systémy v Evropě se více či méně potýkají s průtahovým řízením, což je častý předmět stížností k Evropskému soudu pro lidská práva. K tomu blíže KRUNKOVÁ, A. (ed.) *Organizácia súdnej moci v Polskej republike, Českej republike a Slovenskej republike (ústavné východiská, a ich presadzovanie v ústavno politickej praxi)*. Košice: UPJŠ, 2003.

Z hlediska potenciálního nejčastějšího a nejvýraznějšího možného zasahování do oblasti svobody individua jednotlivými členskými státy je zvláštní pozornost třeba věnovat trestní linii „evropského“ práva na spravedlivý proces. Celková koncepce judikatury Evropského soudu pro lidská práva je tak soustředěna do legálních postupů veřejné moci vůči lidské osobě, a takto zaměřena zejména na ochranu takové osoby před *represivními* složkami státu.³² Na základě této koncepce sem patří zejména posouzení důvodnosti jakéhokoli rozhodnutí státní moci, jímž je omezována svoboda jednotlivce – tedy vazba, výkon trestu odnětí svobody, jakož i další druhy *detenčních* rozhodnutí státu. Soud dále garantuje právo na právní pomoc již při přípravě trestního řízení, právo na přiměřenou dobu přípravy obhajoby a další opatření, která by měla zaručit profesionalitu obhajoby. Výše uvedené znamená, že v rámci koncepce „evropského“ spravedlivého procesu je garantován tzv. minimální standard, totiž, že státům není bráněno poskytovat vyšší úroveň ochrany práv a svobod, zejména v oblasti trestního práva. Úmluva takto zajišťuje určitý ochranný štít pro ty, proti kterým jsou nástroje trestního práva namířeny, zejména osoby obviněné z trestné činnosti.³³

6. Je možné dovodit či teoreticky konstruovat i určité Unijní pojetí evropské ústavní státnosti?

Evropská unie je, jak známo, na systému Rady Evropy zcela nezávislým smluvním systémem. Evropská unie se dokonce odmítla se k Radě Evropy připojit (i když to bylo v roce 2009 preambulí Lisabonské smlouvy smluvně „slibováno“). Systém Evropské unie je od počátků integrace cílově nastaven zcela jiným směrem než systém Rady Evropy. Přitom, ani evoluční smluvní „přerod“ Evropské unie na základě *Lisabonských smluv* nemá řešení systému ochrany lidských práv a svobod jako *apriorní*, stěžejní. Toto konstatování přitom bere i v úvahu, že deklaratorní katalogizaci konceptu „Unijních“ práv a svobod zamýšlela jak tzv. *Nicejská smlouva* z roku 1999, tak i v roce 2005 (nepřijatý) *Návrh Ústavy pro Evro-*

³² Výklad trestního práva ze strany Evropského soudu pro lidská práva neupřednostňuje ani kontinentální (inkviziční) ani anglo-americký (obžalobní) způsob vedení trestního řízení. Lze souhlasit s tím, že koncepce Evropského soudu pro lidská práva významně přispívá k určitému sblížení obou typů soudního trestního řízení. K tomu blíže KOSAŘ, D., ANTOŠ, M., KUHN, Z., VYHNÁNEK, L.: *Ústavní právo. Casebook*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 76 a násl.

³³ V tomto smyslu je úkolem Evropského soudu pro lidská práva vždy rozhodnout, zda bylo namítané řízení jako celek spravedlivé podle Úmluvy. Soud tímto zjišťuje, zda je proces v souladu s principy spravedlnosti, které jsou *de facto* principy ústavní povahy a jsou také skutečně prosazovány v ústavních systémech států Rady Evropy.

pu.³⁴ O „evolučním“ smluvním vývoji však hovoříme proto, že se alespoň v podobě *Listiny práv Evropské unie* tuto problematiku podařilo „vtělit“ do rámce tzv. *Lisabonské smlouvy* čili stala se součástí tzv. *primárního práva* EU. Nicméně již předtím, zejména postupná interpretační judikatura Evropského soudního dvora (dále jen ESD) od let šedesátých, koncipovala určitý *nadstátní* charakter tohoto systému, jakož i rozhodování jeho dalších orgánů s dosahem do oblasti lidskoprávní a hospodářsko-sociální. Lze konstatovat, že i současný Soudní dvůr EU (dále jen SDEU) je samostatným animátorem a pojítkem aktualizace zakladatelských smluv (nyní Lisabonská smlouva Evropské unie). Existuje řada dřívějších tzv. komunitárních rozhodnutí již od let sedmdesátých, která zasahovala zejména do oblasti sociálních práv.³⁵

Pokud v tomto článku je předmětem našeho zkoumání vývoj koncepce *právního státu* s jeho aktuální funkční ústavněprávní konvergencí, pak podobné kritérium posouzení vývoje koncepce nutno vztáhnout analyticky i na možnou přínosnost zde posuzované evropské integrace politicko-ekonomického charakteru. Při posuzování možného (a reálného) příspěvku Evropské unie a zejména „jejího“ Soudního dvora Evropské unie je tak nutno vzít v úvahu fundamentální smluvní dokument EU, jímž je Listina práv EU. Tato součást primárního práva EU je totiž přímo závazná ve členských státech Unie, a lze tudíž k ní vést i její potenciální procesní užití v soudních systémech členských států EU.³⁶ Přestože Soudní dvůr Evropské unie není orgánem v zásadě nijak procesně navazujícím na soudní systémy členských států EU, smluvní dokumenty primárního práva užívá a interpretuje. Zvláště je třeba zmínit tzv. nepřímou žalobu k SDEU, již je tzv. *řízení o předběžné otázce*. Vzhledem k tomu, že se vztahuje vždy k probíhajícímu soudnímu řízení ve určitém členském státě EU, je *de facto* zařazeno do ústavního pojetí práva na spravedlivý proces. V podstatě však je záměrem tohoto řízení řešení (a prosazování) práva EU v jeho konotaci s vnitrostátním právem.³⁷

³⁴ K návrhu Smlouvy zakládající Ústavu pro Evropu viz BLAHOŽ, J. et al.: *Ústavní právo Evropské unie*. I. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2003, s. 518 a násl. Dále potom například ŠIŠKOVÁ, N. (ed.): *The process of constitutionalisation of the EU and related issues*. Groningen: Europa Law Publishing, 2008.

³⁵ K tomu konkrétně KLÍMA, K. et al.: *Evropské právo*. s. 394 a násl., dále například ILLÉSY, I. (ed.): *Constitutional consequences of the EU Membership*. Pécs: Pécs Tudományegyetem, 2005, srov. také například SHAW, J.: *Law of the European Union*. New York: PALGRAVE, 2000.

³⁶ Touto problematikou se významně zabývá zejména slovenský ústavní soud, viz sborník OROSZ, L., MAJERČÁK, T. (eds): *Ochrana ľudských práv a slobod ústavnými súdmi a medzinárodnými súdnými orgánmi – III. Ústavné dni*. Košice: UPJŠ Košice, 2014.

³⁷ Pokud se však advokátovi podaří procesně vnitrostátnímu soudu položení otázky k Soudnímu dvoru Evropské unie vnuknout, pak jistě sleduje efekt potenciální výhodnosti právní úpravy Evropské unie pro svého klienta. V tomto případě tak nasměrování postupu k prosazení soukromého práva je zřejmý.

Smluvní systém EU je v zásadě veřejnoprávně založen na přenosu některých funkcí veřejné moci a zejména veřejné správy, a tudíž na *quasi* federativní vertikalitě rozdělení rozhodovacích kompetencí mezi Evropskou unií a členské státy. Dosah na soudní systémy má v námi sledovaném směru především justiční součinnost členských států a činnost některých agentur, od roku 2022 potom i nově ustavená unijní funkce *Evropského veřejného žalobce*. V zájmu koordinovaného postupu proti trestné činnosti jakéhokoliv druhu a v souvislosti s rozšiřováním pohybu po Schengenském prostoru se velmi rozvinula trestně právní spolupráce, a tím i zasahování do soukromého prostoru lidských práv a svobod. Jde tak jak o informační součinnost orgánů policejních (vyhledávacích a vyšetřovacích), tak i o některé společné právně-procesní instituty trestně-právního charakteru (jako je například tzv. evropský zatýkácí rozkaz, nebo evropský zajišťovací rozkaz).³⁸ I když rozhodovací systém Evropské unie apriorně nesměřuje ani do soudnictví a ani do ochrany lidských práv a svobod, lze se v námi sledovaném pojetí zaměřit na hmotně-právní koncept *Lis-tiny*. Její strukturální a obsahové nepochybně ideu lidskoprávní ústavnosti rozvíjí a kultivuje.

7. Koncept evropské ústavně-právní státnosti rozvíjený „národní“ justici

Zvláštní roli v rozvoji pojetí evropského ústavně-právního státu nepochybně plní nejvyšší národní justiční instituce v podobě nejvyšších soudů a zejména ústavních soudů. V souvislosti se zkoumáním činnosti ústavních soudů a především pak tzv. nových demokracií, akceleroval význam specializovaného ústavního soudnictví, a tím i motivační efekt přímého zdroje v podobě jurisdikce Evropského soudu pro lidská práva. Okamžité přijetí jurisdikce Evropského soudu pro lidská práva po vzniku dvou samostatných států v podobě České republiky a Slovenské republiky znamenalo nejen nový typ pramene práva, ale také převzetí klíčových jurisdikčních koncepcí Evropský soud pro lidská práva, zcela precedenční povahy, zejména tzv. práva na spravedlivý proces. Česká justice velmi rychle a postupně převzala jako „samozřejmost“ klíčové koncepty a principy z odůvodnění rozsudků Evropského soudu pro lidská práva, které mají poté v českém právním řádu fakticky stejnou úroveň normativní závaznosti jako vlastní normy ústavní. Pokud jde o ústavní systémy členských států Rady Evropy,

³⁸ Lze tak akceptovat vědecko-pedagogické pokusy o formulaci tzv. Evropského trestního práva, srov. k tomu JELÍNEK, J., GRÍVNA, T., ROMŽA, S., TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, J., SYKOVÁ, A. et al.: *Trestní právo Evropské unie*. Praha: LEGES, 2019.

význam jurisdikce Evropského soudu pro lidská práva trvá na kultivaci rozhodovací činnosti obecných soudů, jakož i ve vývoji právní státnosti s dopadem na omezení tzv. „svévole“ orgánů veřejné (státní) správy. Kreativita ústavních soudů tak vstoupila do normativních základů nových ústavních demokracií.

Lze se tedy ptát, kde jsou důvody interpretační aktivity „národních“ ústavních soudů a jaké je místo jejich kreativity v systému moderní zastupitelské demokracie. I v tzv. postsocialistických zemích se potvrdila hypotéza, že autentickým „znalcem“ ústavy musí být pouze specializované ústavní soudnictví. I s ohledem na neomezené možnosti zákonodárce upravit zákonem jakoukoli věcnou otázku, musí ústavní soud v situaci, kdy je určitý zákon zpochybňován, posoudit, co se ve vztahu k věci rozumí určitým ústavním principem. Ústavní soud však při tomto výkladu vstoupí i do legislativy jiných právních oborů, než je právo ústavní. A pokud pak soudní kontrola ústavnosti zahrnuje institut ústavních stížností fyzických a právnických osob, uplatňuje se tzv. *konvenční* právo (Rady Evropy) na spravedlivý proces jako možnost nestátních subjektů využít Evropský soud pro lidská práva a jejich doktrínu hájit soukromoprávní důvody a zájmy soudní cestou, a jejich procesní problematiku podřizovat evropské *kvasiústavní* dimenzi. Fenomén ústavních stížností ovlivňuje chování ústavních soudů, a to jak kvantitativně, tak kvalitativně (procesně i obsahově). Přezkoumávání ústavních stížností ústavním soudem je tak co do počtu kauz většinou nejčastější kompetencí ústavních soudů.

Závěrem

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod spolu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva vytváří zvláštní a ucelený právní řád, který je zaměřen zejména na kultivaci rozhodování orgánů veřejné moci v otázkách fyzických a právnických osob, popř. jiných mocenských zásahů. Judikatura Evropského soudu pro lidská práva nepochybně posouvá klasické pojetí právního státu do polohy kvalitativní intenzity nejen ochrany lidských práv a svobod, ale zejména kultivace veřejné správy a rozhodovací činnosti soudů. Judikatura Evropského soudu pro lidská práva se proto zaměřuje nejen na vymahatelnost evropského práva v členských státech, ale i na požadavky organizační, intervenční a rozhodovací právní úrovně činnosti orgánů veřejné moci. Je tedy možné potvrdit, že dochází nejen k aktualizaci ústavních hodnot, ale i k jejich nasměrování na ochranu lidských práv a svobod a tím i k vymezování hranic rozhodovací činnosti států. Lze tak dovodit, že máme co do činění s určitým modelem *evropského ústavněprávního státu*.

Tvůrčí činnost vrcholných soudů členských států, a zejména soudů ústavních, má pozitivní a kvalitativní vliv na dotváření hodnotového systému chování států a jejich moci soudní. Jde zejména o jakési sebeomezování orgánů veřejné moci, rozhodují-li o právech občanů nebo právnických osob. V tomto smyslu má justiční tvorba práva rysy *ústavněprávního modernismu*, přičemž naplňuje smysl konvergence současného psaného ústavního práva. To se přitom děje v situaci duálního evropského nadstandardu v podobě paralelního působení obou systémů, tedy Rady Evropy a také systému Evropské unie. Po dominovém efektu rozpadu režimu jedné politické strany v bývalých tzv. socialistických zemích byl programový návrat k demokratické ústavnosti spojen s návratem ke konceptu právního státu, což se podařilo právě se vstupem do systému Rady Evropy jako záruky evropského systému ochrany lidských práv a svobod. A hlavně, jako záruku fungování obecné justice a vymahatelnosti práv měly (a mají) právě ústavní soudy zajistit vrcholný dohled nad soudní vymahatelností práva.

Zde zkoumaná teoretická konstrukce evropského ústavně-právního státu má význam jak teoretický, tak případně i praktický. Z našeho pojednání vyplývá, že sledujeme vztah státní moci a svobodu člověka, počínaje právem na život. Je to vztah apriorně veřejnoprávně vertikální – vrchnostenský: státní moc tento vztah vymezuje, ale i rozhoduje v právních situacích soukromých osob. Státní moc také plní i nesčetně veřejnoprávních funkcí v zájmu fyzických a právnických osob, přičemž jejich pozici i chování tak namnoze vymezuje (například v konceptu tzv. veřejných subjektivních práv). Lidská práva jsou nezbytnou součástí novodobé ústavnosti, kdy aktuální evropské ústavní demokracie stojí na jakýchsi „dvou nohou“, tedy na ústavním systému dělby moci (včetně systému nezávislého soudnictví), a také na státem garantovaném katalogu lidských práv a svobod. Apriorně vrchnostenská pozice státní moci může zejména v souvislosti s její realizací jak mocí výkonnou, tak i mocí soudní vést k její „převaze“, a to i s rizikem aplikačních jejích vykročení (neústavnosti, nezákonnosti, svévole atd.).

Jak tedy dojít k jisté možné efektivní rovnováze mezi dvěma odlišnými globálními segmenty ústavní úpravy mezi nimiž existuje vztah vertikální, tedy nadřazenostní. Smluvní systém Rady Evropy je totiž závazný pro ústavní systémy členských států Rady Evropy. Právě smluvní nastavení Rady Evropy a kultivační charakter jurisdikce Evropského soudu pro lidská práva tím, že sleduje bariéry uplatňování veřejné moci na jedné straně a na straně druhé pak vnější bariéry (nezasahování) soukromoprávního prostoru, určitou funkční i akční rovnováhu mezi dvěma ústavními konstitutivními segmenty nejen nastavuje ale i rozvíjí. Proto je v jurisdikci jak Evropského soudu pro lidská práva, tak soudů „národních“, kladen důraz na kontrolu postupové a rozhodovací činnosti státních orgánů. Při zachovávaní ústavně-

právní i mezinárodněprávní suverenity členských států Rady Evropy je tento systém dvoustupňový, a to i s očekávanou kreativitou národních ústavních orgánů. Jistý globálně evropský model je i tak pro ně motivem i korektivem.

Použitá literatura:

1. BARRON, J., A.: *Constitutional Law*. St. Paul (MN): West Publishing Compan, 1986. ISBN 0-314-26043-9.
2. BERGER, V.: *Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme*. 11e édition. Paris: SIREY, 2009. ISBN 978-2-247-08275-9.
3. BLAHOŽ, J. et al.: *Ústavní právo Evropské unie*. I. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-48-1.
4. BLAHOŽ, J.: Ústavní koncepce a interpretace lidských a občanských práv: srovnávací pohled. *Právník*, 1998, č. 7.
5. BRAUN, J.: *Einführung in die Rechtswissenschaft*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2001. ISBN 3-16-147505-4.
6. CUBERTI, G.: *Grands systemes de droit contemporaines. Introduction au droit comparée*. 3ème édition. Paris: LDGJ, 2015. ISBN 978-2-275-03857-5.
7. DÖHRING, K.: *Allgemeine Staatslehre. Eine systematische Darstellung*. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2004. ISBN 3-8114-9008-7.
8. DRGONEC, J.: *Ústavné právo procesné*. 1. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2017. ISBN 978-80-89603-57-2.
9. GRAD, F., KAUČIĆ, I., ZAGORC, S.: *Ustavno pravo*. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerza v Ljubljani, 2018. ISBN 978-961-64-64-47-75-1.
10. GIBA, M.: *Súdna kontrola ústavnosti vo Francúzku*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-571-0086-7.
11. GRONOWSKA, B.: *Europejski Tribunal Praw Czlowieka w poszukiwaniu efektywnej ochrony praw jednostki*. Toruń: TNOiK / Dom Organizatora, 2011. ISBN 978-83-728615-9.
12. GRONOWSKA, B., JASUDOWICZ, T., BALCERZAK, M., LUBISZEWSKI, L., MIZERSKI, R.: *Prawa czlowieka i ich ochrona*. Toruń: TNOiK / Dom Organizatora, 2010. ISBN 978-83-7285615-9.
13. EMMERT, F., MORAWIECKI, M.: *Prawo Europejskie*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe. PWN, 2002. ISBN 83-01-12735-X.
14. FAVOREU, L. et al.: *Droit constitutionnel*. 25e édition. Paris: DALLOZ, 2023. ISBN 978-2-247-21682-6.
15. FAVOREU, L., PASTOR, W.: *Les cours constitutionnels*. 2e édition. Paris: DALLOZ, 2016. ISBN 978-2-247-16188-1.
16. HERDEGEN, N.: *Europarecht*. 6. Auflage. München: C. H. Beck, 2004. ISBN 3-406-52535-0.
17. ILLÉSY, I. (ed): *Constitutional consequences of the UE Membership*. Pécs: Pécs Tudományedietem, 2005. ISBN 963-642-039-4.
18. JELÍNEK, J., GRIVNA, T., ROMŽA, S., TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, J., SYKOVÁ, A. et al.: *Trestní právo Evropské unie*. Praha: LEGES, 2019. ISBN 978-80-7502-375-9.
19. Kelsen, H.: *Théorie générale de l'état*. Paris: LDGJ, 1997. ISBN 2-8027-08-5.
20. KLÍMA, K.: *Constitutional law of the Czech Republic*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, ISBN 978-80-7380089-5.
21. KLÍMA, K. a kol.: *Encyklopedie ústavního práva*. Praha: ASPI, 2007. ISBN 978-80-7357-295-2.
22. KLÍMA, K. et al.: *Evropské právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-335-3.
23. KLÍMA, K.: *Listina a její realizace v systému veřejného a nového soukromého práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-647-1.
24. KLÍMA, K.: *O právu ústavním*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. ISBN 978-80-7357-757-5.
25. KLÍMA, K. et al.: *Státověda*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-296-7.

26. KLÍMA, K.: *Ústavní právo*. 5. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, ISBN 978-80-7380-606-4.
27. KLÍMA, K.: *Ústavní právo srovnávací*. Praha: Metropolitan University Prague Press, Wolters Kluwer ČR, 2020. ISBN 978-807598-883-6.
28. KLÍMA, K., SANDER, G.: *Grund-und Menschenrechte in Europa*. Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2010. ISSN 1861-843-X.
29. KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. I. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-365-3.
30. KOSAŘ, D., ANTOŠ, M., KUHN, Z., VYHNÁNEK, L.: *Ústavní právo. Casebook*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-664-8.
31. KRUNKOVÁ, A. (ed.) *Organizácia súdnej moci v Polskej republike, Českej republike a Slovenskej republike (ústavné východiská, a ich presadzovanie v ústavno politickej praxi)*. Košice: UPJŠ, 2003. ISBN 978-80-8152-740-1.
32. MASSEY, C. R.: *Constitutional Law. Second edition*. New York: Aspen Law and Business, 2001. ISBN 0-73355-2034-8.
33. MEZZETI, L.: *Human Rights*. Bologna: Banonia University Press, 2010. ISBN 978-88-7395-562-7.
34. OROSZ, L., MAJERČÁK, T. (eds.) *Ochrana ľudských práv a slobod ústavnými súdmi a medzinárodnými súdnymi orgánmi –III. Ústavné dni*. Košice: UPJŠ Košice, 2014. ISBN 978-80-8152-207-9.
35. RENNUCI, J.-F.: *Droit européen de droits de l'Homme*. Paris: LDGJ, 2001. ISBN 2-275-01930-8.
36. ROUSSILLON, H., KLÍMA, K. (eds.): *Droits constitutionnels de droit de l'Homme*. Toulouse: Presses de l'Université des sciences sociales de Toulouse, 2004. ISBN 2-909-628-92-2.
37. SAGADO, F. (ed.): *The Spanish Constitution in European constitutional context*. Madrid: Dykinson, 2003. ISBN 84-9772-094-6.
38. SHAW, J.: *Law of the European Union*. New York: PALGRAVE, 2000. ISBN 0-333-92491-2.
39. SPYROPOULOS, P., C., FORTSAKIS, T.: *Constitutional Law in Greece*. Athènes: Wolters Kluwer, 2009. ISBN 978-904-11-2878-2.
40. ŠIŠKOVÁ, N. (ed.): *The proces of constitutionalisation of the EU nad related Issues*. Groningen: Europa Law Publishing, 2008. ISBN 8978-90-76871-87-5.
41. VALEA, D.: *Drept constitutional si institutii politice*. In *dreptul roman si dreptul comparat*. Bucuresti: Universul Juridic, 2014. ISBN 978-606-673-307-6.
42. DE VERGOTTINI, G.: *Diritto costituzionale comparato*. IV. edizione. Padova: CEDAM, 1993. ISBN 88-13-17737-2.
43. WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol.: *Listina základních práv a svobod Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2012. ISBN 978-80-7357-750-6.
44. WADHAM, J., MOUNTFIELD, H.: *Human Rights Act*. London: Blackstone Press Limited, 2000. ISBN 1-841-74-173-6.
45. WAWRZYNIAK, J., KUBUJ, K. a kol.: *Europeizacja konstytucji państw Unii Europejskiej*. Warszawa: SCHOLAR, 2011. ISBN 978-83-7383-508-5.
46. WITKOWSKI, Z., BIEŃ-KACALA, A.: *Prawo konstytucyjne*. Toruń: TNOiK/DOM Organizatora, 2015. ISBN 978-937285-775-0.

Has the Concept of the European “Constitutional State” Become a Functioning Reality?

Abstract: The European system of the Council of Europe represents a functioning supranational organization for the protection of human rights and freedoms. The European Convention on Human Rights is a binding catalogue of classical human rights and fundamental freedoms. Therefore, their regulation must be reflected in the constitutional systems of the member states of the Council of Europe. The Charter of Fundamental Rights of the European Union pursues the same goal. Based on the

European Convention, the European Court of Human Rights adjudicates complaints from individuals and applies the concept of the right to a fair trial. Consequently, the judicial systems of the member states, including their constitutional courts, must observe the principles of a fair trial when protecting constitutional rights and freedoms. The effective procedural mechanism of the Council of Europe thus makes it possible to conclude that this system fulfils the concept of a so-called European constitutional state.

Keywords: *Council of Europe, protection of human rights and freedoms, European Convention on Human Rights, constitutions of member states, right to a fair trial, Charter of Fundamental Rights of the European Union, European constitutional state.*

K REGULÁCII A SAMOREGULÁCII SPOLOČNOSTI A K ZÁUJMOVEJ SAMOSPRÁVE

Martina Gajdošová*

Abstrakt: Príspevok nadväzuje na myšlienku Eduarda Bárányu o samoregulačnej schopnosti spoločnosti, ktorej existencia má význam pre riešenia a hodnotenia štátnej ingerencie. Príspevok sa venuje regulácii a samoregulácii v práve a v právnej vede – na príklade záujmovej samosprávy v advokácii. Pomenúva niektoré momenty, ktoré priniesla záujmová samospráva do reality normotvorby, organizácie a samospravovania, a to (i) novú podobu delby moci, ktorá sa považuje za za dôležitý prvok demokratického spravovania vecí verejných, (ii) osobitú podobu samoregulácie a spolupôsobenie viacerých normatívnych systémov popri sebe, (iii) nadnárodnú „intra-advokátsku“ reguláciu a kooperáciu na úrovni nadnárodných advokátskych združení a (iv) garanciu organizácie a výkonu advokácie na úrovni medzinárodného dohovoru.

Kľúčové slová: regulácia, samoregulácia, záujmová samospráva, advokát, normatívne systémy.

Blahoželanie oslávencovi a úvod

Pripájam sa k blahoželaniam oslávencovi k jeho životnému jubileu so želaním toho najlepšieho, zdravia, spokojnosti, tvorivých síl a tvorivej radosti.

Pripájam sa tiež k poďakovaniam, ktoré zaiste vyjadrujú všetci, ktorí oslávenca a jeho tvorivú prácu poznajú. Pri ohliadnutí som si uvedomila, že Dr. Bárány špecificky ovplyvnil a spoluvytváral „moju rodinu právnikov“, teda nielen „moju“. Dr. Bárány má výnimočný štýl organizátora vedeckých podujatí. Nedávno stál za 19. teoreticko-právnou konferenciou, ktorú Ústav štátu a práva SAV organizuje od roku 1987 každý druhý rok. Poznám z nich takmer celú druhú polovicu (tzv. Štrbu i tzv. Piešťany). Tieto konferencie patria k mojim obľúbeným pracovným podujatiam, lebo – a to nie je inak samozrejmosť – pre účastníkov je vždy prítomná príjemná ľudská a priateľská atmosféra a možnosť vypočuť si vynikajúce, mnohokrát nadčasové referáty. Ešte skôr ako tieto konferencie, som mala ako doktorandka možnosť spoznať Jesennú školu práva. Dodnes toto každoročné podujatie prináša pre účast-

* Prof. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD., Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Katedra teórie práva a filozofie práva. ORCID ID: 0009-0004-8282-9134. Tento príspevok je súčasť výskumnej úlohy a výstupom z projektu VEGA č. 1/0579/23 – Právne a etické aspekty disciplinárnej zodpovednosti v právnom štáte.

nikov – mladých právnikov – to, čo som zažila vo svojich začiatkoch aj ja – očarenie z umu prednášajúcich prepájajúcich zaujímavé témy právnej vedy i praxe, skrátka intelektuálny zážitok. Dr. Bárány aj tieto podujatia už desaťročia pripravuje a organizuje (ja pamätám – v tandeme, spolu s Danielkou Lengyelovou), a tak spolu-vytvára cezhraničnú „rodinu právnikov“.

K mojim obľúbeným spomienkam – z dávnych čias – patrí jeho veta, ktorú mi ako oponent tesne pred obhajobou dizertačnej práce k mojej tréme povedal: „Nebojte sa, pani kolegyňa, nemusí každá obhajoba dobre dopadnúť...“ A vedela som, že tento uvážlivý pán s prísny a odmeraným výzorom má humor a nadhľad. Neskôr tiež, že aj nesmierny rozhľad a znalosti, a to nielen v oblasti právnej vedy.

Napriek tomu, že nepôsobí ako pedagóg na univerzite, už dlhé roky patrí k mojim učiteľom, hoci sme zároveň už aj kolegovia, rada počúvam jeho referáty i diskusné pripomienky, rada čítam jeho texty, rada sa s ním radím (pri večnom premýšľaní o večných budúcich textoch), alebo len tak zhováram. Vážim si jeho obdivuhodný a pokojný štýl komunikácie s kolegami, plný rešpektu, vzájomnej úcty a ľudskej priateľivosti.

Oslávencovi želám mnoho rokov, šťastných rokov.

Nadviažem jeho myšlienkou, ktorá ma inšpirovala k napísaniu tohoto príspevku. *„Každá spoločnosť má určitú samoregulačnú schopnosť. To znamená, že niektoré pred ňou stojace úlohy dokáže zvládnuť bez pomoci a sprostredkovania štátu a iných organizácií, čiže dokáže ich zvládnuť aj priamo „vlastnými silami“. O samoregulačnej schopnosti spoločnosti doposiaľ vedia spoločenské vedy veľmi málo, ale už len uvedomenie si jej existencie má veľký význam pre riešenie a hodnotenie otázky štátnej ingerencie.“¹*

Spomedzi sociálnych vied – z pohľadu právnej vedy a aj práva – je otázka samoregulácie spoločnosti, ale aj jej jednotlivých menších spoločenstiev (skupín)², no tiež (s nadhľadom) štátu, spojená predovšetkým s pojmami spravovanie, organizácia, normotvorba, no a nepochybne s pojmom samospráva. Právna veda neskúma

¹ BÁRÁNY, E.: *Štát a spoločnosť*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989, s. 71.

² Spoločnosť a spoločenstvo možno odlišiť pomocou znakov, ktoré uvádza Alexander Brösl. Spoločenstvo má definíčné znaky: je to (i) organizmus, akoby živý celok, tvorený svojimi nevyhnutnými časťami – členmi, (ii) súhrn vzťahov týchto členov, (iii) normatívna konštrukcia, komplex noriem upravujúcich správanie, (iv) útvar účelovo orientovaného správania zameraný na vytváranie inštitúcií. Spoločnosť je širší pojem a má definíčné znaky: (i) je tvorená skupinami, (spoločenstvami), (ii) je relatívne sebestačná a plní všetky podstatné funkcie (reprodukčnú, výrobnú, sociálnu, politickú, duchovno-kultúrnu), (iii) je relatívne integrovaný celok vytvárajúci celospoločenský záujem vo vzťahu k skupinovému a individuálnym záujmom, pričom globálne spoločnosti interagujú s inými globálnymi spoločnosťami, (iv) spoločnosť je nositeľkou, tvorkyňou a užívateľkou kultúrneho bohatstva. In: BRÖSL, A.: *Všeobecná štátoveda*. Košice: UPJŠ Košice, Právnická fakulta, Ústav teórie práva Gustava Radbrucha, 2023, s. 22-24.

danú schopnosť, či vlastnosť spoločnosti – samoregulovať sa, ale skúma prejavy tejto vlastnosti a nároky na ne, no aj obmedzenia samoregulácie.

Regulácia sa uskutočňuje predovšetkým tvorbou noriem, čiže pravidiel správania normatívneho charakteru (určených druhovo určeným subjektom v druhovo určených situáciách či vzťahoch), ale aj („kelsenovsky“) „dávaním konkrétnej normy“, teda individuálnych pokynov, čo môžu byť rozmanité usmernenia, riadené zásahy a individuálne určené rozhodnutia (konkrétne určeným subjektom v konkrétne určených situáciách a vzťahoch), aj inými formami, taktiež vymáhaním ich dodržiavania.

K regulácii

Regula má svoj latinský pôvod v pravitku, v meradle, ale znamená (a znamenala) aj pravidlo či zásadu.³ Súčasný význam slova regulovať podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003) je uvádzať do náležitého stavu, usmerňovať, upravovať, tiež aj upravovať stav,⁴ čiže ide o zámerné zasahovanie do procesov, javov, vzťahov a pod., za istým účelom. Jednotlivé vedné odvetvia dávajú regulácii vlastné významy, napr. biologické – súvisiace so zabezpečením homeostázy.⁵ Voľnými slovami biochemika – deje v žijúcich organizmoch sa musia regulovať (čosi ako „ovládať“), aby si dotýčný živý organizmus (systém) udržal „vyladený“ stav, pričom biologickým systémom evolúcia vynašla vlastné prostriedky, zvyčajne ide o kaskády dejov, ktoré zrýchľujú a spomaľujú enzýmy, zapínajú a vypínajú gény, atď. Aj v biológii má regulácia výnimočné miesto, pretože „[s]ystémový prístup k štúdiu regulačných mechanizmov vysvetľuje vzájomné závislosti, ktoré spolu tvoria základ života.“⁶

³ FÜRST, K. (zost.): *Slovník latinsko-český se zřetelem k potřebě žactva středních škol*. Vydání VIII., Praha: Nakladatel Kvasnička a Hampl, (1. vyd. 1927), s. 306.

⁴ <https://slovník.juls.savba.sk/?w=regulova%C5%A5&s=exact&c=Wc3d&cs=&d=kssj4#>.

⁵ Biologický pohľad na reguláciu znamená činnosť buniek alebo orgánov živočíchov, ktoré zaistujú vzájomnú vyváženosť životných procesov v závislosti na podmienkach prostredia, na čom sa podieľajú najmä hormóny a nervy. In: Kol. aut.: *Malý encyklopedický slovník*. Praha: ACADEMIA, Nakladatelství Československé akademie věd, 1972, s. 992.

⁶ *Biologicky-učebnicovo* je pohľad na reguláciu (v biologických systémoch), s ohľadom na reguláciu spoločnosti, svojím spôsobom veľmi inšpiratívny (napr. potreba udržiavania hierarchickej nadradenosti organizmu nad bunkami a ..., ovládanie a vzájomná závislosť, vydávanie príkazov, donucovacie akcie, dohľadanie na vývojový proces spúšťaním tvorby nových štruktúr a prejavov ich funkcií,...), preto si dovoľím uviesť dlhšie pasáže, (so zvýraznením tých najzaujímavejších): „Všetky procesy, ktoré prebiehajú v termodynamicky otvorených systémoch, musia byť automaticky regulované, ak majú udržať stabilný stav. Je potrebné poznamenať, že existuje dôležitý rozdiel medzi ustáleným/stabilným stavom (steady state) a stavom rovnováhy (state of equilibrium – z termodynamického pohľadu čosi ako umŕtvenosť,

Celkom prirodzene si tak metaforu z biológie vzal už Viktor Knapp (1995), ktorý v učebnici teórie práva uviedol: „*Právo jako celek působí nejobecněji vyjádřeno (...) k zachování homeostáze společnosti, resp. k snižování její entropie.*“⁷

Právna veda formy regulovania rozmanitých vzťahov vnútorne delí na tvorbu noriem (tvorbu práva) a na aplikáciu (keď právom určený subjekt/orgán podľa právom určeného postupu uskutoční určité opatrenie, či rozhodnutie). Tvorba práva sa môže vnímať aj ako „povyšenie“ inej normy ako normy pozitívneho práva na

zastavenosť, M.G.), pretože v druhom prípade nie je možná žiadna spontánnosť. Potreba udržať stabilný stav zabezpečujúci homeostázu je v prírode zásadnou otázkou, pričom negatívna spätná väzba je základným spôsobom, ako zabezpečiť dosiahnutie tohto cieľa. Regulačný systém určuje vzájomné závislosti medzi jednotlivými bunkami a organizmom, pričom prvé podriadiuje druhému. **Pri snahe udržať homeostázu môže organizmus dočasne narušiť stabilné podmienky svojich zložkových buniek a prinútiť ich pracovať v prospech organizmu. Systémový prístup k štúdiu regulačných mechanizmov vysvetľuje vzájomné závislosti, ktoré spolu tvoria základ života.** (...) Každá živá bunka je nezávislá biologická jednotka (s vlastným zdrojom energie), schopná udržiavať svoje vnútorné procesy v stabilnom stave prostredníctvom automatickej regulácie založenej na negatívnych spätných väzbách. (...) Organizmus je samostatná jednotka reprezentovaná automatickými regulačnými slučkami, ktoré zabezpečujú homeostázu. Jeho program je vyjadrený v štruktúre jeho receptorov. Efektorové funkcie vykonávajú bunky, ktoré sú zvyčajne zoskupené a organizované do tkanív a orgánov. Prenos signálov prebieha prostredníctvom telesných tekutín, hormónov alebo nervových spojení. Bunky možno považovať za automatické a potenciálne autonómne prvky regulačných slučiek, ich špecifická činnosť však závisí od príkazov vydávaných organizmom. Táto donucovacia vlastnosť organických signálov je neoddeliteľnou požiadavkou koordinácie, ktorá umožňuje organizmu udržiavať vnútornú homeostázu. **Donucovacia akcia môže byť dosiahnutá prostredníctvom (1) významného zosilnenia signálov vydávaných organizmom jeho efektorovým bunkám, (2) kovalentnej povahy modifikácií vyvolaných organickými signálmi a (3) možnej pomalej degradácie organických signálov, ktoré dosiahli bunku. Účinky týchto mechanizmov možno porovnať s vojenským výcvikom, kde inštruktor vynucuje poslušnosť neustálym kričaním rozkazov. Činnosti organizmu sú samy o sebe regulované vlastnými negatívnymi spätnými väzbami. Takáto regulácia sa však líši od mechanizmov pozorovaných v jednotlivých bunkách v dôsledku svojho miesta v celkovej hierarchii a rozdielov vo vlastnostiach signálov, vrátane najmä: 1. Výrazne dlhších vzdialeností (v porovnaní s intracelulárnymi signálmi), 2. Potreby udržiavať hierarchickú nadradenosť organizmu, 3. Relatívnej autonómie efektorových buniek.** (...) Všeobecne možno povedať, že akákoľvek činnosť, ktorá zabezpečuje stabilitu biologických procesov, sa môže nazvať reguláciou a že regulácia závisí od negatívnych spätných väzieb. Regulačné mechanizmy pracujú na udržaní bunkovej a organickej homeostázy, pričom využívajú receptorové systémy, ktoré určujú napríklad koncentrácie rôznych látok v krvi alebo v cytoplazme buniek. **Na druhej strane, signály, ktoré menia predvolené stabilizačné úrovne, sa nazývajú riadiace signály.** Vznikajú mimo slučky, ktorú riadia, a môžu sa rozdeliť na intracelulárne signály (alosterické efekторы) a hormonálne signály, ktoré riadia špecifickú činnosť bunky. **Riadiace signály môžu tiež dohliadať na vývojový proces tým, že spúšťajú tvorbu nových štruktúr a prejav ich funkcií.**“ In: KONIECZNY, L. ROTERMAN-KONIECZNA, I., SPÓLNIK, P.: *Systems Biology: Functional Strategies of Living Organisms* [Internet]. 2nd edition. Cham (CH): Springer; 2023. Chapter 4, Regulation in Biological Systems. 9. jún 2023. Dostupné: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK599592/> doi: 10.1007/978-3-031-31557-2_4.

⁷ KNAPP, V.: *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 32.

normu pozitívneho práva orgánom aplikácie práva.⁸ Tu sme v oblasti verejného práva. Napokon aj v oblasti súkromnoprávných vzťahov dochádza k ich vzájomnej regulácii, ale tá je založená predovšetkým na zmluvnej autonómii rovnoprávných súkromnoprávných subjektov (v limitoch *secundum legem et praeter legem*, a nie *contra bonos mores*).

Práve právna veda sa regulácii venuje od svojich počiatkov až do súčasnosti, a to nielen preto, lebo v centre jej záujmu je tvorba pravidiel (právnych pravidiel – obsahujúcich právne normy), výsledok tejto tvorby – pravidlá a ich rôzne druhy a vlastnosti, ich interpretácia, aplikácia, realizácia, ich zmena či zrušenie, ich pôsobenie v spoločnosti, ich dodržiavanie a vynucovanie, či mnohovrstvový pojem zodpovednosti – na pravidlo „tesne“ napojený. Právna veda sa regulácii venuje aj s ohľadom na inštitúcie (napr. orgány), ktoré sú oprávnené reguláciu (normy) tvoriť, aplikovať aj ich vynucovať, ako aj s ohľadom na subjekty, na ktoré regulácia dopadá, resp. ktoré sú tiež oprávnené si určité vzťahy regulovať sami. Právna veda sa regulácii venuje taktiež z dôvodu pôsobenia rôznych druhov „regulačných systémov“, (z dôvodu pôsobenia rôznych druhov normatívnych systémov), v spoločnosti, v malých spoločnostiach, v štáte, samozrejme aj v nadnárodnom rozmere, teda venuje sa právu ako normatívnemu systému i ďalším normatívnym systémom, napr. morálke, obyčajom, zvykom a ich vzájomným vzťahom. Právo je „*normatívny systém určitých vlastností, ktorý je navyše i neseným systémom*“⁹, je tvorený človekom (spoločnosťou), je určený človeku (spoločnosti), je nesený človekom (spoločnosťou), a to platí aj pre ďalšie vyššie uvedené normatívne systémy. Normativita (vo význame spôsobilosti vytvárať a formulovať normatívne požiadavky a aj ich naplňovať) je produkt spoločnosti, je to akási vývojom získaná nevyhnutná vlastnosť spoločnosti, ale je to aj predpoklad jej existencie a prežitia.

⁸ Napr. v kontexte pozitívizácie prirodzeného práva Bárány uvádza nadväzujúc na Sváka (SVÁK, J.: *Vybrané zásady výkonu súdnictva*. Bratislava: Concordia trading, 1996, s. 63): „Cesta k pozitívizácii prirodzeného práva v podobe právnej obyčaje sa otvára, ak sa pozitívne právo, hlavne ústava, hlási k prirodzenému právu. (...) Sudca (...) aj iný orgán aplikujúci právo (...) môže pri aplikácii použiť aj iné pramene práva, ako sú normatívne právne akty. K nim patria okrem noriem prirodzeného práva najmä (...). Norma prirodzeného práva sa však v tomto prípade stáva súčasťou pozitívneho práva, a to prvou aplikáciou orgánom verejnej moci, zvlášť súdom, ktorého rozhodnutie nadobúda kvalitu prameňa práva – právneho precedensu. Možný je však aj iný výklad: Ak štátny orgán aplikuje normu prirodzeného práva, tak tým dopĺňa posledný prvok potrebný na jej premenu na právnu obyčaj a prameňom práva potom nie je precedens, ale právna obyčaj; ak boli splnené ostatné podmienky vzniku právnej obyčaje. Ich naplnenie je však neraz ťažké posúdiť“. In: BÁRÁNY, E.: *Pojmy dobrého práva*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2007, s. 37.

⁹ BÁRÁNY, E.: *Ludskosť práva*. In: Bratislavské právnické fórum 2023: Právna zodpovednosť a autonómia / Olexij M. Meteňkanyč, Sára Majerová, Veronika Ťažká (zost.). Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023. ISBN 978-80-7160-704-5, s. 50.

Teda podľa úvodného citátu platí, že „o samoregulačnej schopnosti spoločnosti doposiaľ vedľa spoločenské vedy veľmi málo“, ale o reguláciu i samoreguláciu – ako o prejav tejto vlastnosti spoločnosti – sa právna veda zaujíma z rôznych uhlov pohľadu a predkladá svoje ucelené poznanie, a to vo vývoji a v čase – v rôznych koncepciách. Prirodzene, regulácia spoločnosti, ktorú poznáme (najmä, ale nielen, právna regulácia), iba odráža naše súčasné znalosti o regulovanej spoločnosti.¹⁰ Zdá sa, že o regulačnej i samoregulačnej schopnosti spoločnosti uvažujú nielen spoločenské vedy, ale už aj prírodné, napr. neurobiológia, no aj prierezovo jednotlivé kognitívne vedy. Napokon aj právna veda si je vedomá, že normy existujú v ľudskom vedomí: „Každá norma chápaná ako pravidlo správania, ktoré má byť zachovávané, existuje v ľudskom vedomí. To, že sú súčasťou ľudského vedomia, je spoločné všetkým (právnym, morálnym, estetickým atď.) normám.“¹¹

Samoregulácia a záujmová samospráva

Samoregulácia spoločnosti je „dobře pozorovatelná“ napríklad v oblasti záujmovej samosprávy. Záujmová samospráva je, dá sa povedať, jedinečným príkladom samoregulácie spoločenstva (spoločenstiev). Práve samospráva (a to aj záujmová samospráva) po roku 1989 v našom právnom priestore zažila svoj opätovný veľký návrat, a aj vedecký záujem.¹² Fenomén záujmovej samosprávy sa dnes považuje za súčasť „decentralizačných procesov vo verejnej správe.“¹³

Čo priniesla záujmová samospráva do reality normotvorby, organizácie a samospravovania? Alebo ešte širšie – čo priniesla záujmová samospráva nové v zmysle spravovania vecí verejných i súkromných v systéme (štátu a spoločnosti), nové v zmysle – nad / za hranicou pravidiel, procesy, hodnoty, vzťahy, inštitúcie, inštitúty, subjekty, objekty, etc., nové v zmysle odvekej väzby slobody a zodpovednosti (resp. nové systémové prvky tejto väzby, prípadne nové systémy)? Bez väčších detailov sa pokúsim označiť iba niektoré významné momenty.

¹⁰ Upravené podľa Stránského: „Abychom parafrázovali Heisenberga, zákony kvantového světa, které známe, pouze odrážejí naše současné znalosti kvantového světa.“ In: STRÁNSKÝ, M. J.: *Vzestup a pád lidské mysli*. Praha: Improovio, s.r.o., 2024, s. 140.

¹¹ BÁRÁNY, E.: *Pojmy dobrého práva*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2007, s. 35.

¹² K vývoju vedeckého spracúvania záujmovej samosprávy v našom právnom priestore pozri napr.: GAJDOŠOVÁ, M., KOŠIČIAROVÁ, S.: *Záujmová samospráva*. Praha: Leges, 2023, s. 66 a nasl.

¹³ KUKLIŠ, P.: O záujmovej samospráve. *Právny obzor*, č. 4/2025, s. 326.

Záujmová samospráva (v tom verejnoprávnom význame) vstúpila do reality v Európe v 19. storočí, a súvisí so všetkými spoločenskými zmenami, aj s tými, ktoré hodnotíme ako pretváranie stavovsky organizovanej spoločnosti do občiansky rovnnej spoločnosti¹⁴. Veľkým impulzom i „pomocníkom“ k jej vzniku bolo záujmové dobrovoľné združovanie (dobrým príkladom sú advokátske spolky, ktoré spolupoboľovali v prospech uzákonenia zákona o advokácii, ktorý vytvoril organizovanie advokácie v samostatných a samospravujúcich sa advokátskych komorách a garantoval slobodný výkon advokácie). U nás sa tak udialo v poslednej štvrtine 19. storočia (zák. čl. XXXIV z roku 1874 o advokácii). Postupne sa niektoré ďalšie povolania dostali do reality obdobného samosprávneho „komorového“ organizovania cestou zákona a tento spôsob spravovania určitých spoločenských osôb charakterizovaných výkonom určitej činnosti, a teda aj samosprávny spôsob spravovania výkonu určitých činností (s prítomným verejným záujmom), je etablovanou skutočnosťou do súčasnosti a aj v zahraničí. Prirodzene, socialistické obdobie komorové organizovanie zrušilo a samosprávu vo veľkej miere vytesnilo (hoci napr. na úrovni advokácie bol ponechaný model polopoštátnený, ale predsa len s prvkami samosprávy, viď Ústredie slovenskej advokácie ako spoločenskú organizáciu).

Záujmová samospráva teda priniesla novú podobu delby moci a považuje sa za dôležitý prvok demokratického spravovania vecí verejných.

Záujmová samospráva priniesla aj osobitný dôraz na vlastnú samoreguláciu, ktorá jej je imanentná a ktorú má právom garantovanú (stala sa právom garantovaná)¹⁵. Samoregulácia je regulácia vlastnými pravidlami vytvorenými vo vnútri daného spoločenstva, vlastnými spomedzi seba zvolenými orgánmi, viažucimi sa na členov daného spoločenstva. Táto vnútorná samoregulácia nie je na úrovni práva, teda nie je všeobecne záväzná, ale je záväzná pre členov daného spoločenstva¹⁶, pre toto inštitucionalizované spoločenstvo (pre komoru) a pre jeho orgány. Vnútorná samoregulácia sa dotýka ako osobitostí výkonu povolania, tak aj jeho organizovania, tvorby orgánov (volby spomedzi seba¹⁷), spôsobu formulovania vôle komory,

¹⁴ Pre účely tohto príspevku sa zameriavam na oblasť záujmovej samosprávy v právnických profesiách, najmä v advokácii, nevenujem pozornosť iným jej podobám, napr. akademickej, ktorá má svoju dlhšiu i zložitejšiu históriu.

¹⁵ Ďalšou témou by bola právna regulácia (napr. „obsah“ zákona o advokácii) organizácie advokácie a výkonu advokácie formulovaná aj v dôsledku „tlaku“ či záujmov advokácie, vo vývoji času.

¹⁶ Prípadne je záväzná pre adeptov na členstvo v tomto spoločenstve, v advokácii pre advokátskych koncipientov.

¹⁷ Iba do poradných orgánov komory alebo do osobitne komorou zriadených orgánov môžu byť ustanovené aj iné osoby ako advokáti (popri advokátoch), napr. *Predseda a členov pracovných skupín a pracovných komisií vymenúva predsedníctvo komory z radov advokátov alebo iných osôb pôsobiacich v právnej teórii a praxi s ich súhlasom s členstvom v pracovnej skupine alebo v pracovnej komisii* (čl. 15 ods. 1 Uznesenia

rozhodovania, ale aj osobitostí vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti voči vlastným členom a i. Samoregulácia sa týka nielen „normovania“ uvedeného, ale taktiež uskutočňovania uvedeného v každodennom živote (komory a jej členov), teda rozmanité formulovania strategických vyhlásení (Pozíčný dokument), organizačné zabezpečenie činnosti orgánov, zabezpečovanie jej úloh, rôzne opatrenia a rozhodnutia technického, organizačného, „procesného i meritórneho“ charakteru, komunikácia (aj kooperácia) s „okolím“ – so štátnymi orgánmi, s fakultami a univerzitami, s inými komorami a pod.

Záujmová samospráva je taktiež dobrým príkladom skúmania spolupôsobenia rôznych normatívnych systémov popri sebe. Napr. len v prípade advokátov ako slobodného povolania zastrešeného samosprávnou a nezávislou komorou od štátu, ide pri výkone ich povolania a pri jeho organizovaní – o spolupôsobenie noriem právnych, noriem vnútorných (stavovských) a noriem etických. Nemožno vynechať ani normy morálne (celospoločensky akceptované), ale tie sú v zásade pretažené jednak do zákonnej úpravy a do vnútorných predpisov, pretože v prevažnej väčšine právo nasleduje morálku. No osobitosťou každej profesie (osobitne slobodného povolania) sú vlastné morálne normy, pričom tu už je reč o profesijnej etike, u advokátov o etických normách advokátov (vytvorených používaním a *nesených* advokátmi, pôsobiacich na advokátov, vynucovaných advokátmi).

Zaujímavým parametrom, ktorý (zatiaľ) nie je v popredí skúmania právnou vedou, by mohol byť parameter počtu členov samospravujúceho sa (samoregulujúceho sa) spoločenstva v prepojení na samoreguláciu. Tu však je empiricky evidentná vyššie uvedená (v úvodnom citáte) štátna ingerencia, a to aj na časovej osi. Pri svojom vzniku boli advokáti Uhorska rozdelení do advokátskych komôr podľa územných obvodov súdov, na 24 komôr s tým, aby počet členov bol približne do 200 advokátov, v tom čase pôsobilo v Uhorsku asi 4800 advokátov (zákon určoval min. 30). Samozrejme, že najväčší počet advokátov bol v budapeštianskej komore, takmer 800, alebo v bratislavskej komore bolo približne 350 advokátov, v košickej 199, no boli aj menej početné komory, v prešovskej bolo 135 a v banskobystrickej 59 advokátov (pri ich zakladaní; teda na dnešnom území Slovenska v roku 1875 pôsobilo približne do 800 advokátov). Po zrušení komôr pôsobiacich na Slovensku a ich zlúčení (zákonom) do jednej so sídlom v Turčianskom Sv. Martine v roku 1921 bolo na Slovensku približne tisíc advokátov a ich počet sa do roku 1936 zvýšil

Predsedníctva Slovenskej advokátskej komory č. 103/11/2025 z 27. júna 2025 ktorým sa schvaľujú poradné orgány komory); *Predsedom a podpredsedom redakčnej rady Bulletinu môže byť iba advokát; členom a čestným členom redakčnej rady aj osoba mimo radov advokátov* (čl. 4 ods. 6 Uznesenia Predsedníctva Slovenskej advokátskej komory č. 15/19/2010 z 11. novembra 2010 o Bulletine slovenskej advokácie a Redakčnej rade Bulletinu slovenskej advokácie).

približne na 1300. Ďalšia zmena nastala v roku 1936, kedy ku martinskej (celoslovenskej) komore pribudla bratislavská, teda advokáti sa podľa právneho predpisu „podelili“ do dvoch komôr, pričom bratislavská združovala približne dve tretiny advokátov Slovenska a jej územný obvod tvoril väčšinu územia. Socialistické obdobie zmenilo organizáciu a postupne zredukovalo počty advokátov, v roku 1948 ich bolo do 400, od konca 50. rokov 20. storočia pod 200, od 80. rokov 20. storočia začal ich počet narastať a v roku 1990 – pri prechode/návrate do slobodnej advokácie a do zákonom vytvorenej komory – ich bolo v jednej celoštátne organizovanej Slovenskej advokátskej komore 276. Postupne sa ich počet zvyšoval, aj po spojení s komerčnými právnikmi (2003) a v roku 2019 ich počet bol 6145.¹⁸ „Slovenská advokátska komora aktuálne eviduje v zozname advokátov 6700 kolegov, pričom 940 z nich má pozastavený výkon advokácie. Aktívny výkon advokácie a právne služby teda poskytuje 5760 advokátok a advokátov.“¹⁹

Zrejme aj tento parameter „zvyšujúceho sa počtu“ členov samoregulujujúceho sa spoločenstva, ale nie výlučne iba tento, (spolu)ovplyvňuje jednotlivé charakteristiky týkajúce sa regulácie advokácie (regulácie tzv. externe – právom, i interne – samoreguláciou, vnútornými predpismi). K trendom posledných troch desaťročí patrí stále podrobnejšia právna regulácia (čo prirodzene súvisí aj s európskou reguláciou, napr. v oblasti regulovaných povolání, a jej implementáciou), no taktiež sem patrí aj stále podrobnejšia i početnejšia vnútorná regulácia – je stále väčší počet vnútorných predpisov a stále podrobnejších. Akoby aplikačná prax vynucovala vytvorenie „pozitívizovaného“ pravidla, či už formulovaného v podobe vnútorného predpisu komory, alebo priamo do nového ustanovenia zákona o advokácii. Teda používané a nepomenované pravidlá (najmä etické) – zrejme v dôsledku ich porušovania, resp. ohrozenia, sa stávajú pomenovanými, pozitívizovanými. Rovnako možno konštatovať zahrnutie stále väčšieho počtu pravidiel, pôvodne vnútorných, „technického“ charakteru, no najmä etického charakteru, do práva (teda premena neprávnych pravidiel na právne). Čiže stúpa kvantita regulácie (právnej) i samoregulácie (vnútornými predpismi), zvyšuje sa „kvalita“ regulácie – vo význame „povýšenia“ etických noriem na normy právne (čo ale neznamená, že by etická norma nezostala naďalej aj etickou normou, hoci pravidlo sa stalo „právom“). Možno pridať

¹⁸ Podrobnejšie údaje viď: GAJDOŠOVÁ, M., KEREČMAN, P., ĎURIŠKA, Z., KUŠNÍR, J., HELLEBART, V.: *Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875-1948*. Bratislava: SAK, VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2018; MANIK, R.: *Organizácia advokácie na Slovensku v rokoch 1948-1989*. Bratislava: SAK, 2020; KEREČMAN, P., BLAHA, A., BUŠOVÁ, E., DETVAI, Š., ERBEN, P., HAVLÁT, J. a kol.: *Slovenská advokátska komora v rokoch 1990-2020*. Bratislava: SAK, 2020.

¹⁹ *Správa predsedu Slovenskej advokátskej komory za obdobie od 12. júna 2021 do 1. marca 2025*. In: *Bulletin slovenskej advokácie* č. 3/2025, s. 93.

empirický pohľad štátnej ingerencie na túto vnútornú normotvorbu – pri vzniku advokátskych komôr od roku 1875 si komory prijímali vlastný vnútorný predpis, odzrkadľujúci zákonné i svoje osobité potreby, na jeho platnosť však bol potrebný súhlas ministra spravodlivosti; zjednotená martinská a ani neskôr bratislavská svoj vlastný vnútorný predpis ani nemali – v tom období však bola samospráva advokátov na Slovensku zákonom zúžená a všetky funkcie komory, vrátane valného zhromaždenia, plnil výbor komory zložený z advokátov menovaných ministrom spravodlivosti po dohode s ministrom unifikácie; dnešná komora má vnútorné predpisy rôzneho druhu (tie zákonom určené a schvaľované konferenciou advokátov, alebo predsedníctvom komory, ale aj zákonom predpokladané, alebo predpokladané vnútorným predpisom).

Taktiež treba pripomenúť od druhej polovice 20. storočia sa tvoriacu nadnárodnú „intra-advokátsku“ reguláciu na úrovni rôznych nadnárodných profesijných združení, pre advokátske prostredie ide predovšetkým o CCBE (The Council of Bars and Law Societies of Europe) a IBA (The International Bar Association). Táto ovplyvňuje (práve pre formulovanie – pozitivizovanie – základných princípov výkonu advokácie i jej organizácie, vrátane etických princípov a konkrétnych pravidiel) na jednej strane vnútorné predpisy advokátskej komory (SAK ako člena napr. CCBE) a na druhej aj samotné právo (zákon o advokácii). Samoregulujuce sa spoločenstvá kooperujú na nadnárodnej úrovni a spätne sa vzájomne ovplyvňujú, aj v regulácii, a ovplyvňujú súčasne reguláciu v spoločnosti (v štáte), kde primárne pôsobia.

K nadnárodnej regulácii možno pridať aj dokumenty, ktoré odporúčajúcim spôsobom vplývajú ako na štáty pri regulácii advokácie (právom), tak aj na advokátske komory pri ich vnútornej regulácii. Príkladmi sú Základné princípy OSN týkajúce sa úlohy advokátov prijaté na 8. kongrese OSN o prevencii kriminality a zaobchádzaní s páchatelmi (Havana, Kuba, 27. augusta – 7. septembra 1990); odporúčanie Rec(2000)21 Výboru ministrov členským štátom o slobode výkonu povolania advokáta; rezolúcia 44/9 o nezávislosti a nestrannosti sudcov, porotcov a prísediach a nezávislosti advokátov, ktorú prijala Rada OSN pre ľudské práva 16. júla 2020.

K poslednej novinke ohľadom regulácie záujmovej samosprávy a advokátskeho povolania je potrebné uviesť medzinárodný *Dohovor o ochrane povolania advokáta* schválený Výborom Ministrov Rady Európy dňa 12. marca 2025. Účelom dohovoru je slovami SAK: „posilniť ochranu advokátskeho povolania v jednotlivých krajinách Rady Európy a tretích krajinách pred neoprávnenými zásahmi tak, aby práva občanov mohli byť riadne hájené prostredníctvom advokátov a aby nedochádzalo k praktikám, ktoré by mali „zmrazujúci účinok“ na advokátov a tým by sa oslabil prístup občanov

*k právnym službám a k ochrane ich práv.*²⁰ Materiál bol schválený na rokovaní vlády SR dňa 18. augusta 2025²¹ a čaká ho proces ratifikácie. Ide o medzinárodný dohovor pripravovaný ostatné desaťročie, najmä z iniciatívy CCBE.²² Samoregulujúce sa (advokátske) spoločenstvá dostali medzinárodné právne garancie, právne vynúiteľné (po nadobudnutí platnosti dohovoru). Takýto právny krok odzrkadľuje mnohé z pôsobenia samoregulujúcich sa spoločenstiev, najmä významnosť úloh, ktoré plnia, ako svojou organizáciou (v systéme delby moci), tak aj jednotlivo – výkonom svojho povolania. Z prijatia dohovoru vyplýva: (i) evidentnosť, že profesia slobodného a nezávislého advokáta je významná pre hodnoty demokracie a právneho štátu a že potrebuje nadnárodné garancie, (ii) že významná je aj záujmová samospráva ako spôsob podieľania sa na verejnej správe, ktorú advokáti reprezentujú, a ktorá sa týmto dohovorom nadnárodne podporuje (čím sa potvrdzuje i garantuje aj náš vnútroštátny model²³), (iii) že významnou a neodmysliteľnou systémovou súčasťou toho je disciplinárne konanie, ku ktorému dohovor formuluje aj samostatné zásadné nároky, (iv) že v záujme garancie uvedeného sa má vytvoriť samostatný orgán – skupina expertov pre ochranu povolania advokáta (GRAVO) monitorujúca vykonávanie dohovoru zmluvnými stranami a výbor zmluvných strán (čl. 10-13), (v) napokon tiež efektívnosť kooperácie samoregulujúcich sa spoločenstiev v nadnárodnom rozmere, ktorá sa pričínila o medzinárodnú právnu ochranu (čo dáva nádej odolať „časným tlakom“ k limitácii záujmovej samosprávy či slobodného a nezávislého výkonu advokácie, rôzneho druhu, veľa poznáme aj z vlastnej histórie).

²⁰ Pripomienka SAK, VZNESENÉ PRIPOMIENKY V RÁMCI PRIPOMIENKOVÉHO KONANIA – Návrh na podpis Dohovoru o ochrane povolania advokáta, LP/2025/320. In: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/31061/1>.

²¹ <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/31061/1>.

²² Predseda CCBE Thierry Wickers uvádza: „Najzávažnejšia udalosť roka 2025 krásne ilustruje tento princíp dlhodobých aktivít CCBE. Ide o prijatie Dohovoru Rady Európy o ochrane povolania advokáta, ktorým kulminuje desaťročné úsilie CCBE. Celý proces začal v roku 2015 na plenárnom zasadnutí CCBE v Gdaňsku (...).“ In: Rozhovor: Advokátov naprieč Európou spájajú spoločné hodnoty. Bulletin slovenskej advokácie č. 2/2025, s. 7.

²³ Na v súčasnosti absentujúcu výslovnú ústavnú garanciu záujmovej samosprávy upozorňuje aj Peter Kukliš: „De constitutione ferenda by bolo náležité „potvrdiť“ existenciu záujmovej samosprávy v kontexte správy vecí verejných, ustanoviť možnosť prenesenia výkonu štátnej správy, resp. iných štátnych (verejnoprávných) záležitostí na tento subsystém verejnej správy a upraviť právomoc ústavného súdu rozhodovať o sťažnostiach orgánov záujmovej samosprávy proti neústavnému alebo nezákonnému zásahu do vecí záujmovej samosprávy.“ In: KUKLIŠ, P.: O záujmovej samospráve. Právny obzor, č. 4/2025, s. 341.

Miesto záveru

Ak sa chceme vyvíjať, musíme na to vynaložiť energiu/úsilie. Platí nielen pre termodynamiku, ale aj pre dosiaľ málo prebádanú schopnosť spoločnosti samoregulovať sa, no i pre reguláciu samotnú, a aj pre permanentné skúmanie prejavov regulácie i samoregulácie v spoločnosti a pre formulovanie nárokov na ne. Alebo inak vyjadrené Kollárovou vetou, ktorú často pripomínal Jozef Prusák – „*kto chce žiť, nech sa kýva*“ (píšem, ako som si zapamätala).

Použitá literatúra:

1. BÁRÁNY, E.: *Štát a spoločnosť*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989, 268 s. ISBN: 80-224-0043-2,
2. BÁRÁNY, E.: *Pojmy dobrého práva*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2007, 176 s. ISBN: 978-80-88931-75-1.
3. BÁRÁNY, E.: *Ľudskosť práva*. In: Bratislavské právnické fórum 2023: Právna zodpovednosť a autonómia / Olexij M. Meteňkanyč, Sára Majerová, Veronika Ťažká (zost.). Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023, (s. 49-57), 225 s. ISBN 978-80-7160-704-5.
4. BRÖSTL, A.: *Všeobecná štátoveda*. Košice: UPJŠ Košice, Právnická fakulta, Ústav teórie práva Gustava Radbrucha, 2023, 334 s. ISBN: 978-80-574-0188-9.
5. FÜRST, K. (zost.): *Slovník latinsko-český se zřetelem k potřebě žactva středních škol*. Vydání VIII., Praha: Nakladatel Kvasnička a Hampl, (1. vyd. 1927), (bez ISBN).
6. GAJDOŠOVÁ, M., KEREČMAN, P., ĎURIŠKA, Z., KUŠNÍR, J., HELLEBART, V.: *Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875-1948*. Bratislava: SAK, VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2018, 766 s. ISBN: 978-80-224-1641-2.
7. GAJDOŠOVÁ, M., KOŠIČIAROVÁ, S.: *Záujmová samospráva*. Praha: Leges, 2023, 200 s. ISBN: 978-80-7502-671-2.
8. KEREČMAN, P., BLAHA, A., BUŠOVÁ, E., DETVAI, Š., ERBEN, P., HAVLÁT, J. a kol.: *Slovenská advokátska komora v rokoch 1990-2020*. Bratislava : SAK, 2020, 504 s. ISBN: 978-80-99913-03-6.
9. KNAPP, V.: *Teorie práva*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN: 80-7179-028-1
10. Kol. aut.: *Malý encyklopedický slovník*. Praha: ACADEMIA, Nakladatelství Československé akademie věd, 1972, 1455 s. (bez ISBN).
11. KONIECZNY, L. ROTERMAN-KONIECZNA, I., SPÓLNÍK, P.: *Systems Biology: Functional Strategies of Living Organisms* [Internet]. 2nd edition. Cham (CH): Springer; 2023. *Chapter 4, Regulation in Biological Systems*. 9. jún 2023. Dostupné: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK599592/> doi: 10.1007/978-3-031-31557-2_4.
12. KAČALA, J., PISÁRČIKOVÁ, M., POVAŽAJ, M. (red.): *Krátky slovník slovenského jazyka* 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda, 2003, 985 s. ISBN 80-224-0750-X.
13. KUKLIŠ, P.: O záujmovej samospráve. *Právny obzor*, č. 4/2025, s. 325-342, ISSN: 0032-6984.
14. MANIK, R.: *Organizácia advokácie na Slovensku v rokoch 1948-1989*. Bratislava: SAK, 2020, 287 s. ISBN: 978-80-99913-02-9.
15. Rozhovor: *Advokátov naprieč Európou spájajú spoločné hodnoty*. Bulletin slovenskej advokácie č. 2/2025, ISSN: 1335-1079.
16. *Správa predsedu Slovenskej advokátskej komory za obdobie od 12. júna 2021 do 1. marca 2025*. In: Bulletin slovenskej advokácie č. 3/2025, ISSN: 1335-1079.

17. STRÁNSKÝ, M. J.: *Vzestup a pád lidské mysli*. Praha: Improvio, s.r.o., 2024, 280 s. ISBN: 978-80-909221-3-6.
18. SVÁK, J.: *Vybrané zásady výkonu súdnictva*. Bratislava: Concordia trading, 1996, 95 s. ISBN 80-88821-04-5.

On Regulation and Self-regulation in Society and on Interest-based Self-government

Abstract: The paper follows up on Eduard Bárány's idea of society's self-regulatory capacity, the existence of which is important for addressing and evaluating state interference. The paper deals with regulation and self-regulation in law and legal science, using the example of interest-based self-government in the advocacy profession. It identifies several aspects that interest-based self-government has brought to the reality of lawmaking, organization, and self-governance, namely (i) a new form of separation of powers, which is considered an important element of democratic governance, (ii) a special form of self-regulation and the coexistence of several normative systems, (iii) supranational "intra-lawyer" regulation and cooperation at the level of supranational bar associations, and (iv) a guarantee of the organization and exercise of advocacy at the level of an international convention.

Keywords: *regulation, self-regulation, interest-based self-government, lawyer, advocate, normative systems.*

DISRUPCIA KONVERZAČNEJ SPOLUPRÁCE V DIALÓGOCH O PRÁVE: NÁČRT PROBLÉMU

Marek Káčer*

Abstrakt: Cieľom tohto príspevku je poukázať na to, že v súčasných dialógoch o práve dochádza k oslabovaniu konverzačnej spolupráce. Príspevok zároveň navrhuje, že jednou z príčin tohto fenoménu je synergické pôsobenie medzi vysokou popularitou sociálnych médií na jednej strane a nárastom populizmu v politickej komunikácii na strane druhej. V prvej časti príspevku autor v stručnosti načrtáva myšlienku konverzačnej spolupráce a spôsob, akým bola prevzatá do uvažovania o práve. V druhej časti poukazuje na to, ako je konverzačná spolupráca v súčasnosti oslabovaná, čo dokladá na príkladoch dialógov o práve. V tretej časti autor formuluje hypotézu vysvetľujúcu, prečo sa tento fenomén v moderných spoločnostiach objavuje.

Kľúčové slová: konverzačná spolupráca, sociálne médiá, populizmus, legislatívny proces, verejná obhajoba.

Čo je konverzačná spolupráca?

Vyjmúc azda prvotnospoločné a totalitné spoločnosti, určitá miera antagonizmu a s ním súvisiacej polarizácie je bežnou črtou spoločenského života. Polarizácia sa stáva problémom až vtedy, keď postihuje základnú štruktúru spoločnosti, keď búra spoločenskú zhodu o základných princípoch spravodlivosti, o spôsobe ustanovenia politickej elity, o procese prijímania všeobecne záväzných pravidiel a ich autoritatívnej aplikácie na konkrétne prípady. Predzvestou takéhoto spoločenského rozkladu môže byť aj disrupcia konverzačnej spolupráce. O čo ide?

Podľa filozofa jazyka Paula Gricea je každý dialóg „kooperatívnou snahou“ vymedzenou spoločným účelom uznávaným všetkými jej účastníkmi. Do konverzácie preto vždy prispievame iba určitým spôsobom a v určitom štádiu. Grice tento kooperatívny princíp chápe ako dodržiavanie série pravidiel, ktoré okrem iného účastníkom konverzácie prikazujú, aby boli pravdiví, úprimní, relevantní, jasní, usporiadaní, primerane informatívni a pod.¹

* Doc. Mgr. Marek Káčer, PhD., Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied, v.v.i., Bratislava. ORCID ID: 0000-0001-6571-7051. Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 2/0008/25 Interpretácia v práve.

¹ GRICE, H. P.: Logic and Conversation. In. COLE et al.: *Syntax and semantics 3: Speech acts*. Elsevier, 1975, s. 45-46.

V sociálnych vedách sa myšlienka konverzačnej spolupráce stala široko diskutovanou témou, niektorí autori ju prijímajú, iní kritizujú, spresňujú či dopĺňajú.² V právnych vedách sa aplikácia Griceho kooperačného princípu používa na riešenie širokého spektra právnych i právno-sociologických problémov. Niektorí autori pomocou neho rámcujú kontextuálne okolnosti majúce vplyv na interpretáciu práva.³ Iní pomocou neho skúmajú genderové rozdiely v interakcii medzi advokátmi či advokátkami a ich klientelou.⁴ Griceho princíp kooperácie sa dá použiť na odôvodnenie špecifickej metodológie aplikácie práva, napr. v oblasti ústavného práva,⁵ patentového práva⁶ či zmluvného práva.⁷ Právna veda však vedie aj ku korekcii pôvodnej idey konverzačnej spolupráce, napr. výskum potvrdzuje, že niektoré z konverzačných maxím sa nepoužívajú v policajných výsluchoch v USA.⁸

Myšlienka konverzačnej spolupráce vplýva na právne myslenie aj nepriamo, prostredníctvom iných disciplín, najmä neformálnej logiky a rétoriky. V týchto odboroch sa totiž vychádza z predpokladu, že kvalita argumentu, resp. rečnického ťahu v dialógu, nie je závislá iba od splnenia pravidiel formálneho vyplývania, resp. od udržateľnosti použitej indukcie, ale aj od splnenia kooperačných pravidiel, ktoré normujú dialektickú relevanciu a férovosť.⁹ Prirodzene, rôzni autori prichádzajú s rôznymi koncepciami tejto formy konverzačnej spolupráce. Niektorí navrhujú ich diferenciaciu v závislosti od typu toho-ktorého dialógu,¹⁰ iní ich formulujú ako normatívny základ pre jeden prototypický dialóg.¹¹ V každom

² Celkovo Griceho text eviduje viac ako 50 tisíc citácií.

³ BREWER, S.: Exemplary Reasoning: Semantics, Pragmatics, and the Rational Force of Legal Argument by Analogy. *Harvard Law Review*. vol. 109, no. 5, 1996, s. 933 a nasl.; MILLER, G. P.: Pragmatics and the Maxims of Interpretation. *Wisconsin Law Review*. vol. 1990, s. 1182-1183 a SOLUM, L. B.: Originalism and the Unwritten Constitution. *University of Illinois Law Review*. vol. 2013, 1955-1956.

⁴ BOGOCH, B.: Gendered Lawyering: Difference and Dominance in Lawyer-Client Interaction. *Law and Society Review*. vol. 31, no. 4, 1997, s. 693.

⁵ MIKHAIL, J.: The Constitution and the Philosophy of Language: Entailment, Implicature, and Implied Powers. *Virginia Law Review*. vol. 101, no. 4., 2015, s. 1063-1103.

⁶ CHIANG, J. – SOLUM, L. B.: The Interpretation-Construction Distinction in Patent Law. *Yale Law Journal*. vol. 123, 2013, s. 563-564.

⁷ KAR, R. B. – Radin, M. J.: Pseudo-Contract and Shared Meaning Analysis. *Harvard Law Review*. vol. 132, 2019, s. 1135-1219.

⁸ AINSWORTH, J.: In a Different Register: The Pragmatics of Powerlessness in Police Interrogation. *The Yale Journal*. vol. 103, no. 2, 1993, s. 268-70, 305.

⁹ Pozri napr. WALTON, D. N.: *The New Dialectic: Conversational Contexts of Argument*. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 1998, s. 34-36.

¹⁰ WALTON, D. N. – KRABBE, E.: *Commitment in Dialogue. Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*. Albany: State University of New York Press, 1995.

¹¹ EEMEREN, F. H. v. – GROOTENDORST, R.: *Argumentation, Communication, and Fallacies. A Pragmatic-Dialectical Perspective*. London – New York: Routledge, 2016.

prípade rekonštrukcia právnych procedúr prostredníctvom týchto pojmových rámcov nám pomáha lepšie pochopiť ich podstatu, čo vedie ku komplexnejšiemu hodnoteniu právnej argumentácie¹² a k lepšiemu odhaľovaniu argumentačných faulov.¹³

Mimochodom niektoré z maxím konverzačnej spolupráce sú kodifikované aj v príslušných procesných kódexoch. Z konverzačných maxím sa tak stávajú explicitné právne pravidlá, ktorých porušenie môže byť postihnuté určitým právnym následkom. Napr. § 181 ods. 4 Civilného sporového poriadku¹⁴ zaťažuje stranu sporového konania bremenom tvrdenia a bremenom dôkazu, ktoré – ak ich strana neunesie – môžu viesť k jej prehre. Trestný poriadok v § 253 ods. 9 zasa stanovuje povinnosť prednášať iba relevantné tvrdenia, keď predsedovi senátu prikazuje dbať, „aby proti nikomu neboli prednášané ... s vecou nesúvisiace obvinenia“. V podobnom duchu § 272 ods. 3 toho istého zákona ukladá súdu, aby odmietol „vykonať dôkaz, ktorý sa týka okolností nepodstatnej pre rozhodnutie“.

Kodifikácia konverzačného pravidla v procesnom predpise však nie je nevyhnutnou podmienkou jeho dodržiavania v príslušnom procese a v niektorých prípadoch ani jeho vynucovania zo strany súdu. Napr. to, že by súd pri rozhodovaní nemal prihliadať na tvrdenia nesúvisiace s prejednávanou vecou sa rozumie samou sebou, pretože podstata aplikácie práva spočíva vo vyvodzovaní právnych následkov len a len z tých skutočností, ktoré právna norma stanovuje v príslušnej hypotéze z právnej normy.

Disrupcia konverzačnej spolupráce

To, čo súčasnej spisbe o konverzačnej spolupráci chýba, je hlbšia reflexia krízy verejnej diskusie v liberálnej demokracii. Súčasné liberálne demokracie trpia vysokou polarizáciou spoločnosti, radikalizáciou politických postojov a fragmentáciou verejnej diskusie.¹⁵ Verejné diskutovanie je čoraz menej orientované na hľadanie porozumenia, kompromisu či formulovanie riešení spoločných problémov. Na-

¹² SARTOR, G.: *Legal Reasoning. A Cognitive Approach to the Law*. Dordrecht: Springer, 2005, s. 303-330.

¹³ KÁČER, M.: *Argumentačné fauly v práve*. Praha: Leges, 2023.

¹⁴ „Ak strana alebo jej zástupca nie sú schopní predniesť podstatné a rozhodujúce skutkové tvrdenia a označiť alebo predložiť dôkazy na ich preukázanie, súd im môže určiť lehotu na dodatočné splnenie tejto povinnosti. Po márnom uplynutí tejto lehoty nemusí súd na tieto skutkové tvrdenia a dôkazné návrhy prihliadať.“

¹⁵ BAIL, CH.: *Breaking the Social Media Prism: How to Make Our Platforms Less Polarizing*. Princeton: Princeton University Press, 2021.

miesto toho čoraz viac posilňuje spoločenské napätie a snaží sa o získanie aplauzu od úzko profilovaného publika.¹⁶

Za všetky príklady spomeňme len dva: prejav slovenského premiéra Roberta Fica po neúspešnom pokuse o atentát na jeho osobu a prejav Donalda Trumpa po dokonanom atentáte na mladého konzervatívneho aktivistu Charlieho Kirka. To, čo obidva prípady spája, je násilie namierené voči politicky exponovanej osobe. Práve toto špecifické postavenie obete indikuje, že páchateľ mal pravdepodobne politický motív – útočil, kvôli politickým názorom verejne zastávaným jeho obeťou. Už to samo osebe je alarmujúcim symptómom krízy verejnej diskusie, ktorá je tu predsa aj nato, aby sa politické nezhody nekončili v násilných stretoch na ulici.

Uvedené prípady však spája ešte niečo. Premiér Fico vo svojom vystúpení po atentáte hovoril o páchateľovi ako o „*aktivistovi slovenskej opozície*“, ktorého motívom boli premiérove nekonformné zahranično-politické názory.¹⁷ Podobne prezident Trump obvinil z atentátu na Kirka „*radikálnu lavicu*“ a v tejto súvislosti spomenul podporovateľa demokratickej strany Georga Sorosa, ktorého by rád videl vo väzení.¹⁸ Obidvaja politici predostreli uvedené obvinenia bez akýchkoľvek dôkazov z prebiehajúceho vyšetrovania. Ich zámerom teda nebolo iniciovať očistný proces vedúci k vypudeniu politického násillia z verejného života, ale mobilizácia vlastného voličstva, a to aj za cenu prehĺbenia spoločenskej polarizácie a zvýšenia politického napätia.

Takúto dynamiku jasne vidieť aj v dialógoch o práve, teda v dialógoch, ktorých predmetom je tvorba či aplikácia práva. V širšom poňatí nejde len o legislatívny a súdny proces, ale o akúkoľvek diskusiu o práve odohrávajúcu sa na verejnej platforme, či už ide o tlačéné noviny, spravodajský portál alebo status na sociálnej sieti. Príklady disrupcie konverzačnej spolupráce zo Slovenska idú naprieč celým spektrom inštitúcií.

Napríklad prílišný antagonizmus medzi parlamentnou väčšinou a menšinou deformuje legislatívny proces, keď sú jeho pravidlá čoraz častejšie obchádzané alebo zneužívané. Typickým príkladom je zneužívanie inštitútu skráteného legislatívneho konania, neodôvodnené skracovanie legislatívnej rozpravy, predkladanie vládnych návrhov zákonov poslancami či navrhovanie a schvaľovanie tzv. legislatívnych prílepkov. Tieto praktiky sa rozšírili naprieč vládnyimi garnitúrami a majú stúpajúci

¹⁶ NGUYEN, C. T.: Echo Chambers And Epistemic Bubbles. *Episteme*. vol. 17. issue 2, s. 141-161.

¹⁷ Facebookový účet Robert Fico, status zo dňa 5. 6. 2024. Dostupné na: <https://www.facebook.com/robertficosk/videos/1620239408774269>.

¹⁸ NICHOLAS, P.: Trump says he want national healing – while blaming the ‚radical left‘ as a barrier. *NBC News*. 13. 9. 2025. Dostupné na: <https://www.nbcnews.com/politics/donald-trump/trump-radical-left-healing-charlie-kirk-assassination-rcna231032>.

trend. Ich bezprostredným účelom je oficiálne prijatie navrhovanej úpravy v čo najkratšom čase, čo znamená, že pre kvalitu takto presadených návrhov sa považuje za dostačujúce, že prešli cez užšie politické fórum bez angažovania širšej odbornej obce, opozície a verejnosti. Legislatívny proces sa tak vzdalaľuje ideálu legislatívnej deliberácie, v ktorej občania a občianky, či už prostredníctvom svojej reprezentácie alebo aj sami, hľadajú najlepšie možné znenie pravidiel záväzných pre všetkých. To má okrem iného za následok oslabenie celkovej legitimacy zákonov.

Spoločnosť v nebývalej miere polarizujú aj mediálne exponované súdne prípady typicky v rámci trestného konania. Dochádza k tomu v dôsledku vyššieho mediálneho pokrytia niektorých súdnych procesov, ale aj v dôsledku cielených únikov z vyšetrovacích spisov či verejnej obhajoby obvinených/obžalovaných na tlačových konferenciách, v dennej tlači alebo prostredníctvom sociálnych médií. Takáto obhajobná stratégia môže sledovať dva ciele. Tým prvým je vymanenie sa spod vlády konverzačných či iných procesných pravidiel, ktoré stranám zväzujú ruky a ktorých dodržiavanie vynucujú súdy. V rámci verejnej obhajoby môže strana predkladať aj irelevantné tvrdenia či rovno sklznúť do argumentačného faulovania bez toho, aby ju niekto zastavil. Druhým cieľom je vytváranie verejného tlaku, ktorému sa môže príslušná rozhodovacia autorita podvoliť. Disrupcia konverzačnej spolupráce v súdnom konaní môže teda viesť až k oslabeniu nezávislosti súdnej moci.

Emočne preťažený jazyk a argumentačné fauly sú bežnou súčasťou verejnej debaty o práve, ktorá prebieha na sociálnych médiách. Takýto spôsob komunikácie totiž zvyčajne zvyšuje dopad príspevku a podnecuje k vyššej angažovanosti používateľov príslušných platforiem, čo je v súlade s podnikateľským zámerom ich vlastníkov. Tento mechanizmus vplýva aj na obsah ostatných médií, štandardných i alternatívnych, snažiacich sa o vyššiu sledovanosť. Vo výsledku je tak mediálny obsah vrátane mienkotvorných denníkov viac polarizujúci, niektoré príspevky o práve pripomínajú politickú agitáciu a vzájomná interakcia medzi protichodnými názormi naberá dynamiku zákopovej vojny: každá strana si pevne drží svoje pozície a mier ostáva v nedohľadne. Prvky tohto trendu vidieť aj na expertných fórach, napr. v niektorých debatách vedených na pôde súdnej rady, kde v určitých volebných cykloch dochádza k stretom medzi zástupcami kreovanými rôznymi zložkami štátnej moci.

Príčiny disrupcie

Tak ako iné spoločenské fenomény aj disrupcia konverzačnej spolupráce je spôsobená mnohými vzájomne prepojenými faktormi. Z nich však vynikajú dva – roz-

šírenosť sociálnych médií a nástup populizmu – ktorých paralelný výskyt vzájomne posilňuje ich disruptívny účinok.

V súčasnosti najpopulárnejšie sociálne médiá spôsobujú disrupciu¹⁹ z dôvodu, že nimi šírený obsah nie je dostatočne moderovaný a editovaný profesionálnym editorom či nezaujatou tretou stranou. Dodržiavanie konverzačných pravidiel je tak zväčša ponechávané na samotných užívateľoch, ktorých však architektúra daných platforiem pobáda skôr k menej zodpovednému správaniu. Napríklad akademici Vosoughi, Roy a Aral z MIT v dlhodobom výskume šírenia správ na Twitteri dospeli k záveru, že „*nepravda sa šíri podstatne ďalej, rýchlejšie, hlbšie a širšie ako pravda*“. Jedným z možných vysvetlení je, že potenciálny dopad (dez)informácie v prostredí sociálnych sietí nie je daný hodnotou jej obsahu, ale typom a intenzitou emócie, ktorú vyvoláva. Za nižšou ochotou overovať pravdivosť informácií na sociálnych médiách môže byť aj vnímanie prítomnosti druhých. To totiž v človeku vyvoláva očakávanie, že prípadné negatívne dopady jeho menej ostražitého správania budú rovnomerne znášať aj ostatní.²⁰

Osobitným problémom je, že algoritmy niektorých sociálnych médií uväzňujú ich užívateľov do úzko profilovaných virtuálnych skupín, ktoré im poskytujú sociálnu oporu aj pri zastávaní tých najzvláštnejších názorov. Takýmto spôsobom sa môže stať sociálnou konvenciou napríklad aj prejavovanie chorobnej nenávisti k ženám či vyznávanie konšpirácie, podľa ktorej svet ovláda tajný spolok podošivých kanibalov. Začleňovaním ľudí do takýchto virtuálnych skupín dochádza k rozpadu verejného komunikačného priestoru do tisícok fragmentov. Sociálny psychológ Jonathan Haidt vo svojej eseji pre *The Atlantic* prirovnal túto fragmentáciu k pádu babylonskej veže. Ľudia v poslednom desaťročí stratili schopnosť zdieľať spoločný jazyk a predstavu sveta, čo ohrozuje súdržnosť existujúcich politických spoločenstiev.²¹

Túto tendenciu akceleruje nová vlna populizmu, ktorá zasiahla severnú Ameriku a Európu po finančnej kríze v rokoch 2007 až 2009.²² Populizmus zdôrazňuje

¹⁹ Pre stručný prehľad súčasného výskumu tejto tézy pozri bližšie: FISHER, C. M.: The dynamics that polarise us on social media are about to get worse. *The Conversation*. 13. 1. 2025. Dostupné na: <https://theconversation.com/the-dynamics-that-polarise-us-on-social-media-are-about-to-get-worse-247027>.

²⁰ JUN, Y., MENG, R., VENKATARAMANI, J. G. Perceived social presence reduces fact-checking. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2017, vol. 114, issue 23, s. 5976-5981. Dostupné na: <https://www.pnas.org/content/114/23/5976>.

²¹ HAIDT, J.: Why the past 10 years of American life have been uniquely stupid. *The Atlantic*. Máj 2022. Dostupné na: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/05/social-media-democracy-trust-babel/629369/>.

²² HEYWOOD, A.: *Political Ideologies: An Introduction*. 7th ed. London: Red Globe Press, 2021, s. 171.

konflikt medzi ľudom a elitou ako variáciu konfliktu medzi Dobrom a Zlom. Keďže populizmus ako špecifická politická ideológia sa touto základnou tézou v podstate vyčerpáva, populistu ju musia dopĺňať vypožičiavaním si myšlienok od ostatných ideológií, najmä od konzervativizmu, nacionalizmu a socializmu.²³ Elitou, ktorá ohrozuje záujmy a zmýšľanie obyčajných ľudí, sú raz mienkotvorné médiá, potom mimovládne organizácie či byrokrati z Bruselu, inokedy zasa chamtiví bankári, farmaceutické spoločnosti, zbrojovky a tak ďalej podľa aktuálnej potreby populistu zaujať to ktoré publikum. Populisti dokážu vykresliť ako nepriateľa ľudu dokonca aj reprezentantov štátnej moci – onou elitou môžu byť aj „starí politici“, priami politickí konkurenti populistov, ale aj predstavitelia súdnej moci a rôznych kontrolných orgánov, ktorých úlohou je limitovať vôľu väčšiny. Práve odstraňovaním poistiek proti zneužitiu moci populistu vytvárajú režim iliberálnej demokracie, ktorý môže prerásť do tyranie posvätenej vôľou ľudu.²⁴

Sociálne médiá sú ideálnou platformou pre šírenie populistických posolstiev. Vyššie spomínaná fragmentácia verejnej diskusie sa lícuje s tekutosťou populizmu, vďaka ktorej môžu populistu tvarovať svoju aktuálnu rétoriku a program do veľkého množstva variácií. Pre každý fragment si môže populista vybrať osobitnú ústrednú tému a zastávať v nej väčšinovú pozíciu. Paralelne tak môže bojovať napr. proti migrantom, povinnému očkovaniu, zákazu spaľovacích motorov či proti gender ideológii bez toho, aby v týchto postojoch existovala vnútorná súvislosť. Sociálne médiá sa lícuju s populizmom aj kvôli jeho konfliktogénnosti, kvôli neustálemu vyvolávaniu alebo aspoň zdôrazňovaniu konfliktov medzi skutočnými či domnelými elitami na jednej strane a arbitrárne zvolenou skupinou ľudí na strane druhej. Takýmto spôsobom získavajú populistické príspevky na sociálnych médiách väčší dosah, čo vedie k väčšej popularite ich autorov a zároveň k väčšej angažovanosti používateľov sociálnych médií. Interakcia medzi uvedeným typom médií a uvedeným typom ideológie má podobu zacyklenej pozitívnej spätnej väzby (*positive feedback loop*). Posledným štádiom tohto procesu je stav, kedy má politický aktér pod kontrolou vlastné sociálne médium, prípadne s vlastníkmi sociálnych médií priamo politiky spolupracuje (Donald Trump vo vzťahu k Truth Social a v minulosti k Elonovi Muskovi). Takéto nastavenie politickej komunikácie pritom znižuje ochotu viesť zmysluplnú konverzáciu s názorovými oponentami.

²³ Ibidem, s. 172.

²⁴ ZAKARIA, F. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*. vol. 76, no. 6, 1997, s. 22-43.

Záver

Neochota spolupracovať pri konverzácii o otázkach verejného záujmu môže viesť k postupnému rozkladu spoločnosti a jej noriem. Naliehavou otázkou sa preto stáva, ako disrupciu konverzačnej spolupráce zvrátiť alebo prinajmenšom oslabiť. Jedným z návrhov je väčšia regulácia sociálnych médií, napr. zákaz anonymných profilov, povinný fact-checking pri virálnych príspevkoch, upravené algoritmy zobrazovania obsahu a pod. Ďalším návrhom je úprava etických štandardov pre jednotlivé právnické a iné profesie, napr. advokátske štandardy regulujúce poskytovanie verejnej obhajoby, novinárske štandardy regulujúce zverejňovanie únikov z vyšetrovacích spisov a pod. Ďalšou cestou je vývoj a propagácia sociálnych médií založených na konsenzuálnom chápaní dialógu. Napokon nie každý problém musí mať riešenie. Možno nám neostáva iné, len nechať tie veľké veci ísť samospádom a v tých malých, vlastných konverzáciách s druhými, ísť nasledovaniahodným príkladom.

Použitá literatúra:

1. AINSWORTH, J.: In a Different Register: The Pragmatics of Powerlessness in Police Interrogation. *The Yale Journal*. vol. 103, no. 2, 1993.
2. BAIL, CH.: *Breaking the Social Media Prism: How to Make Our Platforms Less Polarizing*. Princeton: Princeton University Press, 2021.
3. BOGOCH, B.: Gendered Lawyering: Difference and Dominance in Lawyer-Client Interaction. *Law and Society Review*. vol. 31, no. 4, 1997.
4. BREWER, S.: Exemplary Reasoning: Semantics, Pragmatics, and the Rational Force of Legal Argument by Analogy. *Harvard Law Review*. vol. 109, no. 5, 1996.
5. EEMEREN, F. H. v. – GROOTENDORST, R.: *Argumentation, Communication, and Fallacies. A Pragmatic-Dialectical Perspective*. London – New York: Routledge, 2016.
6. FISHER, C. M.: The dynamics that polarise us on social media are about to get worse. *The Conversation*. 13. 1. 2025. Dostupné na: <https://theconversation.com/the-dynamics-that-polarise-us-on-social-media-are-about-to-get-worse-247027>
7. GRICE, H. P.: Logic and Conversation. In. COLE et al.: *Syntax and semantics 3: Speech acts*. Elsevier, 1975.
8. HAIDT, J.: Why the past 10 years of American life have been uniquely stupid. *The Atlantic*. Máj 2022. Dostupné na: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/05/social-media-democracy-trust-babel/629369/>
9. HEYWOOD, A.: *Political Ideologies: An Introduction*. 7th ed. London: Red Globe Press, 2021.
10. CHIANG, J. – SOLUM, L. B.: The Interpretation-Construction Distinction in Patent Law. *Yale Law Journal*. vol. 123, 2013.
11. JUN, Y., MENG, R., VENKATARAMANI, J. G. Perceived social presence reduces fact-checking. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2017, vol. 114, issue 23, s. 5976 – 5981. Dostupné na: <https://www.pnas.org/content/114/23/5976>
12. KÁČER, M.: *Argumentačné fauly v práve*. Praha: Leges, 2023.

13. KAR, R. B. – Radin, M. J.: Pseudo-Contract and Shared Meaning Analysis. *Harvard Law Review*. vol. 132, 2019.
14. MIKHAIL, J.: The Constitution and the Philosophy of Language: Entailment, Implicature, and Implied Powers. *Virginia Law Review*. vol. 101, no. 4., 2015.
15. MILLER, G. P.: Pragmatics and the Maxims of Interpretation. *Wisconsin Law Review*. vol. 1990.
16. NGUYEN, C. T.: Echo Chambers And Epistemic Bubbles. *Episteme*. vol. 17. issue 2.
17. NICHOLAS, P.: Trump says he want national healing – while blaming the ‚radical left‘ as a barrier. *NBC News*. 13. 9. 2025. Dostupné na: <https://www.nbcnews.com/politics/donald-trump/trump-radical-left-healing-charlie-kirk-assassination-rcna231032>
18. SARTOR, G.: *Legal Reasoning. A Cognitive Approach to the Law*. Dordrecht: Springer, 2005.
19. SOLUM, L. B.: Originalism and the Unwritten Constitution. *University of Illinois Law Review*. vol. 2013.
20. WALTON, D. N. – KRABBE, E.: *Commitment in Dialogue. Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*. Albany: State University of New York Press, 1995.
21. ZAKARIA, F. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*. vol. 76, no. 6, 1997.

Disruption of Conversational Cooperation in Dialogues on Law: An Outline of the Problem

Abstract: The aim of this paper is to demonstrate that contemporary legal discourse is marked by a weakening of conversational cooperation. The paper further suggests that one of the causes of this phenomenon is the synergistic interaction between the growing popularity of social media on the one hand and the rise of populism in political communication on the other. In the first part, the author briefly outlines the concept of conversational cooperation and its adaptation within legal thought. The second part illustrates how conversational cooperation is currently being undermined, supported by examples of dialogues on law. In the third part, the author formulates a hypothesis explaining why this phenomenon emerges in modern societies.

Keywords: *conversational cooperation, social media, populism, legislative process, public advocacy.*

POMALÁ AKADEMIA

Lucia Berdisová*

Abstrakt: Článok načrtáva kontúry diskurzu o koncepte pomalej akadémie ako kritickej reakcie na akceleráciu a neoliberalizáciu akademického prostredia. Opiera sa o teoretické východiská hnutia „slow academia“ a jeho etické a spoločenské dôsledky. Text analyzuje, ako pomalá akadémia tematizuje otázky času, etickej integrity, radosti z poznania a solidarity, či nových formátov academickej hodnoty. Súčasne hľadá paralely medzi ideami pomalej akadémie a akademickou praxou doktora Bárány. Text ukazuje, ako je pomalá akadémia vo svojich rôznych formách napokon formou odporu voči komodifikácii akademického života.

Kľúčové slová: *hnutie pomalosti, pomalá akadémia, neoliberalizmus vo vede, korporativizmus univerzít, etika starostlivosti, úloha akademika, hodnotenie vedy, radosť.*

Úvod

Na obálke ostatného slovenského prekladu kultovej knihy hnutia pomalosti, Honorého *Chvály pomalosti*, sa nachádza obraz korytnačky a dvoch zajacov.¹ Jeden zajačík striehne vpredu a druhý vzadu už-už vyskakuje z prebalu knihy. Korytnačka zatiaľ pokojne kráča. Možno dokonca stojí. Princíp pomalosti stopuje Honoré vo viacerých oblastiach života, a to priam autoetnograficky. V hre je aj jeho vlastné spomalovanie. Raz úspešne viac, raz menej. Od pomalého varenia a stolovania nás prevádza dizajnom pomalých miest s pomalou dopravou, ďalej pomalým športovaním, pomalou prácou, pomalou výchovou detí a ďalšími.

Kľúčové slová si od Honorého neskôr požičiava aj šprintujúce zamestnanectvo univerzít, akadémií a iných vedeckých a vzdelávacích inštitúcií. Vzniká nateraz skôr subtilná rebélia s explicitným ľavicovým a protineoliberálnym ukotvením. Vzniká tiež o niečo menej subtilná akademická vetva takmer sebarozvojovej literatúry (nie v zlom zmysle slova), ktorá sa sústreďuje na spôsoby hľadania potešenia v academickej práci. A aj niečo medzi nimi.

* Mgr. Lucia Berdisová, PhD., LL.M., Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied, v.v.i., Bratislava. ORCID ID: 0000-0003-0377-360X. Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 2/0008/25 Interpretácia v práve.

¹ HONORÉ, C.: *Chvála pomalosti. Spochybnenie kultu rýchlosti*. Bratislava: Premedia, 2024, 216 s.

Hoci ťažko hovoriť o globálnom hnutí, úlomky štýlov myslenia, ktoré signalizujú hľadanie spôsobov života v akadémii, ktorý by bol hodný žitia, nájdeme roztrúsené aj v našom domácom prostredí. Nemusia byť nevyhnutne odborne spracovávané, visia v priestore cez pripomienky, aforizmy, či rôznorodé akty solidarity medzi kolegami, ale aj cez výčitky rodiny, vlastné pocity opakovaného zlyhania či výpovede pripravené v šuplíkoch univerzitných pracovných stolov. Tá téma tu je. A doktor Bárány, o tom vie.

Cieľom tohto textu je načrtnúť kontúry diskurzu o pomalej akadémii ako kritiky stavu vyššieho vzdelávania a vedy na globalizovanom severe² a ukázať príklady, ako do tohto všímavého postoja zapadá doktor Bárány. „Pomalá akadémia“ je totiž pekným spojovníkom niektorých jeho praktík, vrátane povzbudení a hlášok, ktorými nás z času na čas poteší pán doktor a my máme o čom premýšľať. A tu rovno priložím moju špeciálne obľúbenú vetu doktora, ktorá je napojená na tému tohto textu: „Zamieňame si naliehavé s dôležitým.“

Neostáva mi skrytou irónia, že aj tento text, pri tvorbe ktorého som si slúbila, že si proces jeho vzniku užijem a dám mu čas na dozretie, dopisujem v pokluse. O to viac si uvedomujem, ako mi na oslávencovi záleží a je pre mňa dôležité, aby mal tieto slová pri oslave narodenín v rukách. Predstavujem si tiež, že ak by sme boli akademickými súputníkmi pred akceleráciou akademického času, vymieňali by sme si kartotecné lístky s myšlienkami z kníh, o ktorých píše vyššie Peter Colotka a viac by sme spolu sedávali a rozprávali sa „len tak“, bez agendy.

Predstavy o tom, aké by to bolo, ak by život vo vedeckých a výskumných inštitúciách nebol taký rýchly, napokon nemusia byť iba sentimentom za „starými dobrými časmi“. Môžu byť vyjadrením našich potrieb, ktoré imaginácia môže postupne prinášať do života, ak porozumieme mechanizmom za nimi a nájdeme spôsoby, ako meniť dizajn (výskumného) priestoru alebo aspoň spôsob nášho participovania na ňom. Imaginácia je dôležitá. A teda napriek tomu, že ňou možno premýšľanie o našich životoch v akadémii uzatvárať, pripomienkou jej hodnoty, ak je orientovaná na budúcnosť, tento text otvorím.³ Iný (akademický) svet je možný.

² Iste, inak na tom budú vedecké pracoviská v USA, inak v UK, v SNR či v SR, tendencie auditovania, rankingovania, šandardizovania tu sú ale priam univerzálne.

³ Ivana Komanická v eseji o univerzitnom prostredí hovorí o performativite (preto „konať“ univerzitu) aj imaginácii. Jej pripomienka je užitočná aj pre nás, dodáva našim popisom tón, lebo hovorí aj o priestore našej práce. Komanická píše: „V posledných rokoch sme svedkami toho, ako rastie kritický postoj k procesom spojeným s neolibérálnym kapitalizmom, s vedomostnou a kreatívnou spoločnosťou, s prekaritou kognitívnej a kreatívnej pracovnej sily. Hovorí sa o privatizácii všeobecného rozumu, o redukovaní financovania výskumu, dokonca o manipulácii a militarizácii štátnych dotácií, o chudobe a prekarite kognitívnej triedy. (...) Stále si však musíme počkať na diskusie, ktoré by sa zaoberali tým, čo by to znamenalo, ak by bola privatizovaná všeobecná imaginácia. Musíme uznať, že horizont našich očakávaní sa extrémne zúžil. Mám

Čo je pomalá akadémia?

K spoločenskej alebo individuálnej zmene vedie pozorovanie a kritický postoj. V tejto línii, ako typ diagnostikovania situácie, definuje „pomalú akadémiu“ (angl. slow academia) Bednarski.⁴ Podľa neho toto hnutie rozpoznáva, že „v akademickom svete pretrváva kritická a ešte sa zhoršujúca situácia, ktorá preniká všetkými jeho sférami a je priamo spojená s negatívnymi zmenami v jeho časovosti (orig. temporality)“.⁵ Pomalá akadémia priznáva, že dobrá veda potrebuje čas, ale existujú v nej rôzne prístupy v tom, ako diagnózu liečiť, a to aj na individuálnej aj systémovej úrovni.⁶

Na kritiku situácie sú volené rôzne formáty a vychádzajú z rôznych prostredí. Legendárnou sa stala kritika vo forme takmer sebarozvojovej literatúry, ako ju nazvali samé autorky, ktorá veľmi osobne popisuje ich skúsenosti v univerzitnom prostredí a ich hľadanie spôsobov, ako v ňom prežiť tak, aby zažívali aj potešenie. Berg a Seeber v knihe *Slow professor*, ktorá oslavuje desaťročnicu, píše manifest pomalých akademikov a akademičiek, ktorý nadväzuje na aspiráciu Honorého knihy – už spomenuté potešenie.⁷ A radosť ako cieľ je spomínaný nielen nimi, ale naprieč literatúrou o pomalej akadémii.⁸ Nejde o módnosť či akýsi buržoázny výstrelok. Podľa autoriek je spomalenie „otázkou etickej dôležitosti. Nútiť sa pracovať tak, akoby človek bol strojom, by sa malo považovať za formu sebaoškodzovania.“⁹ Ide teda aj o identi-

totiž za to, že inštitúcie, vrátane univerzity zabezpečujú a garantujú okrem nepodmieneného práva povedať čokoľvek aj čokoľvek si predstaviť. Táto kolektívna imaginácia zabezpečuje možnosť predstaviť si, predstaviť si svet, či budúcnosť. Predstava budúcnosti ako onoho nekalkulovaného je v období, keď naše životy boli kolonizované technológiami, o to nástojčivejšia.“ KOMANICKÁ, I.: *Konať univerzitu*. Košice: Horská lucerna, 2023, s. 44.

⁴ Pre účely tohto textu nebudeme tráviť čas rozlišovaním medzi pojmami pomalá akadémia, pomalá univerzita, pomalí profesori, a teda ani rozlišovaním výziev v rôznych akademických prostrediach a oblastiach vedy a výskumu. Postačí nám intuitívne širšie uchopenie pojmu akademického prostredia, kde spadnú aj vysoké školy, aj univerzity aj Slovenská akadémia vied, aj výskumné inštitúcie mimo týchto entít či akademici pôsobiaci bez konkrétnej vedeckej inštitucionálnej afiliácie

⁵ BEDNARSKI, M.: The University is Slow/er – Against Criticisms of “Slow” in “Slow Academia”. *Philosophy and Theory in Higher Education*. *Philosophy and Theory in Higher Education*, 2025, roč. 7, č. 1, s. 21.

⁶ Tamže, s. 22-23.

⁷ BERG, M. – SEEGER, B. K. *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*. Toronto: University of Toronto Press, 2016. s. 12 a nasl.

⁸ Napríklad pozri: „Pýtame sa teda seba aj našich akademických kolegov a kolegýň, či by bolo možné a aké by to bolo zvládnať náročný a rýchly svet súčasnej akadémie bez toho, aby sme stratili samých seba, jeden druhého alebo radosť z vedeckej práce.“ NØRGÅRD, R. – BOSANQUET, A. – GRANT, B. M.: The Slow Scholar in the Accelerated University: Slowness as Solidarity. In: GIBBS, P. – DE RIJKE, V. – PETERSON, A. (eds.): *The Contemporary Scholar in Higher Education: Forms, Ethos and World View*. Cham: Palgrave Macmillan, 2024, s. 136.

⁹ Tamže, s. 58.

fikovanie násilia, ktoré akcelerácia akadémie prináša.¹⁰ Pomalá akadémia nechráni a nepromuje lenivosť, ako píše aj Eriksen a Visentin. Ide jej o ochranu toho, na čom je akademické prostredie a vyššie vzdelávanie postavené – hlboké premýšľanie, pociťivé bádanie, vytváranie vzťahov (lebo sa učíme cez vzťahy, nie informácie) a radosť z poznania.¹¹ A teda to, čo je obetované na oltár neoliberalnej efektivity a produktivity.

Morálny záväzok neubližovať si (a iným), tak od nás podľa Berg a Seeber niekedy vyžaduje pracovnú neefektivitu.¹² Pomalá akadémia je teda naviazaná na istý postoj k osobnej integrite. A ten má ešte ďalší rozmer. Eriksen v kontexte presunu neoliberalných požiadaviek do akademického prostredia¹³ hovorí aj o následkoch na vedeckú produkciu v snahe naplniť tabuľkové požiadavky. Spomína aj známu salámovú metódu publikovania, o ktorej sa učí aj na Slovenskej akadémii vied ako etickej dileme pre doktorandov. Vysoké a rastúce publikačné požiadavky tlačia k tomu, aby akademici nevyprodukovali jeden veľmi dobre prepracovaný a premyslený koncízny článok, na ktorom pracovali povedzme rok, teda kvalitnú štanglu salámy, ale sériu článkov, fakticky jeden článok na pokračovanie, na kúsky nakrájanú salámu, aby svoj produkt vytvorili v požadovanej kvantite.¹⁴ Doktorandov na SAV samozrejme učíme, že ide o eticky problematickú praktiku, na druhej strane však dizajn prostredia k nej núti, ak majú byť splnené kritériá úspechu stanovené týmto systémom. Zrážka požiadavky vedeckej integrity s charakteristikami prostredia tak vnímateľnému človeku musí byť zjavná. A tento typ situácií doktor Bárány briske glosoval výrok: „*Kam utekal? – Tam, kam ho hnali.*“ Možno aj strety kódexových

¹⁰ Podobne o rozpoznávaní inštitucionálneho ticha aj inštitucionálneho násilie a dôležitosti vzťahovosti (aj s sebe samému) v akademickej práci hovoria aj BOSANQUET, A. – STURM, S.: *Slow Academia: An Introduction to the Special Issue. Philosophy and Theory in Higher Education.*, 2025, roč. 7, č. 1, s. 10.

¹¹ „Pomalá veda nie je o lenivosti, ale o vzbure proti režimu tvorby, ktorý nás robí viac súťaživými než premýšľavými a naše publikácie sa stávajú povrchnými.“ ERIKSEN, T. H. – VISENTIN, M.: *Acceleration and Cultural Change: Dialogues from an Overheated World*. Cham: Springer, 2024, s. 59. Podobne podľa Oddel ničnerobenie, ktoré navrhuje, nie je v skutočnosti robením ničoho, je to vzopretie sa požiadavke špecifického typu produktivity: „Nikoho nepovzbudzujem k tomu, aby jednoducho prestal niečo robiť úplne. V skutočnosti „nič nerobiť“ v zmysle odmietnutia produktivity a odmietnutia počúvať, vyžaduje aktívny proces načúvania, ktorý je citlivý na dôsledky rasových, environmentálnych a ekonomických nerovností a prináša skutočnú zmenu.“ ODELL, J.: *How to Do Nothing. Resisting the Attention Economy*. Brooklyn – London: Melville House, 2019, s. 22.

¹² BERG, M. – SEEBER, B. K. *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*. S. 60

¹³ „[P]roblémom je, že sa neoliberalný ekonomický koncept rastu aplikuje na oblasť, ktorá je v jadre postavená na iných hodnotách ako efektivita a rast.“ ERIKSEN, T. H. – VISENTIN, M.: *Acceleration and Cultural Change: Dialogues from an Overheated World*. s. 60.

¹⁴ Tamže.

etických požiadaviek s bežne únosnou realitou viedli doktora k skepticizmu ohľadom fungovania písaných etických zásad.

Pri zrážke požiadaviek integrity a potreby radosti práce, či ochrany seba samého v zásade pomalé hnutie žiada odpor.¹⁵ Postavenie sa na odpor je aj súčasťou *Manifestu pomalého akademika* od Berg a Seeber, ktorý koncentruje spomenuté témy.¹⁶ Pomalá akadémia však nie je slepá k tomu, že nie každý akademik alebo akademička sa môžu dovoliť spomaľovať, najmä ak majú neisté zamestnanie či krátkodobú zmluvu. Odpor však môže mať rôzne formy a je dobré ich hľadať. Témou pomalej akadémie je tak aj otázka privilegovanosti spomaľujúcich, ku ktorej sa dostaneme o chvíľu v ďalšej časti článku.

Na tomto mieste ešte prinesme výber niektorých praktík spomaľovania, ktoré boli skúšané autormi a autorkami textov o spomaľovaní alebo ich kolegami a kolegynami a pripomeňme, že hoci časť literatúry sa zameriava na individuálne spôsoby spomaľovania, v zásade väčšina praktík vyžaduje spoluprácu s inými alebo ich porozumenie či prijatie, ak už nie kolektívnu akciu. Kolektívnosť a budovanie kolegiát-

¹⁵ O odpore hovorí autorstvo textov a praktík pomalej akadémie v zásade naprieč spektrom. Pozri napríklad NÖRGÅRD, R. – BOSANQUET, A. – GRANT, B. M.: *The Slow Scholar in the Accelerated University: Slowness as Solidarity*. s. 138 a s. 145 (autorstvo konštatuje, že „povedať nie rýchlosti“ je záväzkom akademickej integrity) či CRABTREE, S. A. – HEMINGWAY, A. – SUDBURY, S. – QUINNEY, A. – HUTCHINGS, M. – ESTEVES, L. – THOMPSON, S. – JACEY, H. – DIAZ, A. – BRADLEY, P. – HALL, J. – BOARD, M. – FEIGENBAUM, A. – BROWN, L. – HEASLIP, V. – NORTON, L.: *Donning the “Slow Professor”: A Feminist Action Research Project*. *Radical Teacher*. 2020, roč. 116 (zima), s. 56.

¹⁶ Text manifestu znie: *Sme Pomalí akademici a akademičky. Veríme, že prijatie princípov Pomalosti do našej odbornej praxe je účinným spôsobom, ako zmierniť pracovný stres, zachovať humanistické vzdelávanie a postaviť sa na odpor korporátnej univerzity. Hnutie Pomalosti – ktoré vzniklo z iniciatívy Slow Food – spochybňuje zbesilé tempo a standardizáciu súčasnej kultúry. Kým pomalosť sa oslavuje v architektúre, mestskom živote či medziludských vzťahoch, do vzdelávania si ešte nenašla cestu. A pritom, ak existuje oblasť spoločnosti, ktorá by mala pestovať hlboké myslenie, sú to práve vyučujúci na univerzitách. Korporatizácia akademického prostredia narušila akademický život a zrýchlila jeho rytmus. Korporátna univerzita kladie dôraz predovšetkým na efektívnosť, čo vytvára časový tlak a vyvoláva pocit bezmocnosti u akademikov. Hovorenie o strese vyučujúcich nie je prejavom sebecka; nehovorenie o ňom nahráva korporátnemu modelu. Na korporátnej univerzite sa rozhodovacia moc postupne odoberá akademikom a odovzdáva manažérom; ekonomická logika dominuje a finančný výsledok zatieni pedagogické i intelektuálne poslanie univerzity. Pomalí akademici uprednostňujú premýšľanie pred zrýchľovaním. Potrebujeme čas na premýšľanie – a rovnako ho potrebuje aj naše študentstvo. Čas na reflexiu a slobodné bádanie nie je luxusom, ale podstatou našej práce.*

*V literatúre o korporátnej univerzite prevláda jazyk krízy, ktorý nás nabáda konať, kým nie je neskoro. My sme však optimistickjší – veríme, že odpor je stále živý. Vidíme Pomalých akademikov ako tých, ktorí konajú premyslene a cielavedome, rozvíjajúc emocionálnu a intelektuálnu odolnosť. Tým, že si doprajú čas na reflexiu a dialóg, navracajú univerzite jej intelektuálny život. BERG, M. – SEEGER, B. K. *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*. s. ix-x.*

nych, solidárnych a ohľaduplných vzťahov tak leží v centre myšlienky pomalej akadémie.¹⁷ Bosanquet a Sturm vyslovene hovoria o tom, že hnutie pomalej akadémie legitimizuje a promuje ako vyslovene akademické hodnoty empatiu, veľkorysosť a prívetivosť, teda zavádza diskurz starostlivosti.¹⁸ Tu netreba ísť ďaleko, aby sme ako príklad budovania solidárnej komunity doktorom Bárányom ukázali prstom na Jesenné školy práva, či na drobné ponuky pomoci a podpory kolegom na ústave.¹⁹ A aby pomalá akadémia bola celistvá, spomalenie sa podľa Martinovej a Nevinsa, musí týkať aj šetrenia energií, napr. fosílnych palív pri častom cestovaní lietadlom.²⁰ Autorstvo ukazuje, že energetická stopa, ktorú rýchly akademický život zanecháva stúpla niekoľkonásobne. A tu opäť možno poukázať na spôsob cestovania doktora Bárányu. Ten sa totiž presúva na konferencie vlakom, a to ideálne s predstihom dňa, aby nemusel na konferenciu dobiehať, ako viacerí z nás. Menší počet miest v minulosti vplýval aj na to, že akademici v mieste konferencie strávili viac času, niekedy aj dni, a tak mali vytvorený výrazne lepší priestor na budovanie vzájomných vzťahov a komunitné aktivity. Tento návyk si doktor Bárány tiež ponechal doposiaľ.

Ponúkame na tomto mieste niekoľko praktických spôsobov, ako spomaliť, s ktorými prišli jednotlivci a kolektívy pomalých akademikov a akademičiek a popisujú ich v literatúre o hnutí (výber je subjektívny a podmienený tým, ktorá praktika vzbudzuje túžbu vyskúšať ju):

- zdvojnásobovanie bežne očakávaného času na aktivitu²¹ (napríklad písanie zoznamu literatúry k článku),
- pozeranie emailovej schránky iba dva razy denne,²²
- dávať si do kalendára úplne prázdne dni,²³

¹⁷ Pozri napríklad FONUA, S. – BAICE, T. – SADERA, E. – FA'AVAE, D.: Not at the Same Time: Lalanaga/weaving Indigenous, Anti-ableist and Geological Temporalities to Re-think Time in Higher Education. *Philosophy and Theory in Higher Education*, 2025, roč. 7, č. 1, s. 73 či NØRGÅRD, R. – BOSANQUET, A. – GRANT, B. M.: The Slow Scholar in the Accelerated University: Slowness as Solidarity. s. 145.

¹⁸ BOSANQUET, A. – STURM, S.: Slow Academia: An Introduction to the Special Issue. s. 12.

¹⁹ Veta „Môžem vám nejako pomôcť?“ je až prekvapivo silná a doktor Bárány sa ma ju opýtal viac krát v súvislosti s mojim kvalifikačným rastom. Ja som mu vždy neprekvapivo k téme článku poďakovala a povedala, že len potrebujem viac času. Takáto podpora skrytá v krátkej otázke však nie je v akademickom prostredí úplne bežná a o to viac je cenná.

²⁰ MARTIN, P. M. – NEVINS, J.: Energizing Slow Scholarship: A Political Ecology Approach to a More Just Academy and Beyond. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*. 2024, roč. 23, č. 4, s. 302-309.

²¹ BOARD, M. – FEIGENBAUM, A. – BROWN, L. – HEASLIP, V. – NORTON, L.: Donning the “Slow Professor”: A Feminist Action Research Project. *Radical Teacher*. 2020, roč. 116 (zima), s. 60.

²² Tamže.

²³ Tamže, s. 61.

- neposudzovať iných za ich objem práce a necítiť vinu za vymedzenie si času na získanie rovnováhy²⁴ (Ako inak znie „čas na získavanie rovnováhy“ a „voľný čas“. Tento prvý má v sebe jasnejšie zavedený zmysel.),
- neposudzovať druhých za ich pomalé reakcie, napríklad na emaily a dať tak fakticky priestor ostatným spomaliť,²⁵
- vytvoriť čitateľské skupiny, kde sa číta aj nahlas a uvažuje sa po prečítanom, a to počas pracovného času, aby sa spoločné čítanie dostalo z periférie do centra,²⁶
- mať pracovné stretnutia bez konkrétnej produktívnej agendy,²⁷
- neposielať kolegom emaily a nekontaktovať ich mimo pracovných hodín,²⁸
- urobiť si štvordňový pracovný týždeň,²⁹
- byť úmyselne neproduktívny a spolupracovať s ostatnými na spomaľovaní a „kryť si pritom navzájom chrbát“,³⁰
- byť úmyselne neproduktívny/a,³¹
- spomaľovať aj systém, teda napríklad zmeniť spôsoby hodnotenia z kvantitatívnych na kvalitatívne³² alebo napríklad redefinovať kritériá úspechu.

Z môjho pozorovania života doktora Báránia by som ešte pridala niekoľko tipov:

- písať akademické texty rukou,
- robiť si výpisky z prečítanej literatúry – kartotékové lístky fyzické alebo elektronické,
- každý deň napísať aspoň stranu textu, ale neposudzovať sa za ňu,
- dať si do programu denne najviac jedno podujatie, na ktoré sa je potrebné skutočne sústrediť,
- čítať vydania novín v papierovom vydaní,
- mať oddelený pracovný priestor od súkromného priestoru,
- každý deň trochu cvičiť (nie veľa, nie málo),
- chodiť peši a cestovať vlakmi.

²⁴ Tamže.

²⁵ NØRGÅRD, R. – BOSANQUET, A. – GRANT, B. M.: *The Slow Scholar in the Accelerated University: Slowness as Solidarity*. s. 146.

²⁶ Tamže, s. 145.

²⁷ Tamže, s. 146.

²⁸ Tamže, s. 147.

²⁹ Tamže.

³⁰ Tamže.

³¹ Tamže.

³² Tamže, s. 148.

Kritika pomalej akadémie

Prejdime ku kritike myšlienky pomalej akadémie. Jej základné okruhy sú dve. Po prvé, pomalosť nie je hodnotou samou o sebe a o pomalosť tu vlastne ani nejde. Po druhé, spomalenie je otázkou privilégia. Spomaliť si nemôže dovoliť každý. Navyše spomaľovanie jedného môže byť urobené na úkor zrýchlenia iného človeka. Za pomalosťou jedného môže byť neférová dominancia nad druhým.

V kritike najviac priestoru ponúkame, českému kolegovi Vostalovi. Ten sa snaží aj nabúrať predstavu minulosti akadémie ako bukolického obrazu pokojných a bezstresových životov akademikov, ktorí majú čas čítať, nie sú pod tlakom písania a pokojne si v tmavej knižnici listujú zaprášenou knihou a potom sa hodiny o nej na prechádzke s kolegom rozprávajú.³³ Iste, akadémia nemusela byť vždy pomalou a nestresujúcou prácou, čo i len publikačné dáta však ukazujú na zvyšovanie výkonu, s ktorým ide zrýchľovanie v niektorých oblastiach ruka v ruke.³⁴

Vostal tvrdí, že podstatou požiadavky pomalej akadémie, nie je pomalosť ako taká, ale *trvanie*. Ide o to, aby procesy dostali čas, aký potrebujú. Je tak potrebné správne tempo a rytmus. Pomalosť a rýchlosť potom vlastne vôbec nie sú v opozícii, dopĺňajú sa a slúžia nejakému cieľu. Napokon, nie je hodnotou, spomaľovať výskum sám o sebe. Veda má byť napojená na svet, ktorý skúma. A preto niekedy chceme aj rýchlosť. Chceme, aby bol rýchly výskum vírusu COVID-19 či publikovanie textu po zaslaní do časopisu. A toto určovanie rytmu a tempa, striedanie pomalého s rýchlym je podľa Vostala u mnohých vedcov a vedkýň stále také, že majú značné množstvo kontroly nad svojim pracovným časom a flexibilitou.³⁵ Iste, s väčšinou je možné úplne súhlasiť. Pomalá akadémia a pomalí akademici ale nikdy nemali pomalosť ako takú samu o sebe za mantru. Tiež hovorili o vhodných rytmoch, teda o spolupráci rôznych typov rýchlostí a časovostí.³⁶ Bednarski tiež

³³ VOSTAL, F.: A Sociology of Slow Academia. *Sociologický časopis*, [online] jún 2025, s. 2 a nasl. Dostupné na: <https://sreview.soc.cas.cz/getrevsrc.php?identification=public&mag=csr&raid=545&type=fin&ver=3>.

³⁴ Napríklad v oblasti vedy a techniky stúpol počet publikácií svetovo za posledných 20 rokov viac ako dvojnásobne (roky 2005-2023). Pozri NATIONAL SCIENCE FOUNDATION, National Center for Science and Engineering Statistics: *Science and Engineering Indicators 2024*. Alexandria, VA: National Science Foundation, 2024. s. 14. Dostupné na: <https://ncses.nsf.gov/indicators>.

³⁵ Tamže, s. 5, s. 8 a s. 9 a VOSTAL, F.: Four reasons slow scholarship will not change academia. *Impact of Social Sciences Blog* [online]. 11. máj 2021. Dostupné na: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2021/05/11/four-reasons-slow-scholarship-will-not-change-academia/>.

³⁶ Pozri napríklad NØRGÅRD, R. – BOSANQUET, A. – GRANT, B. M.: The Slow Scholar in the Accelerated University: Slowness as Solidarity. s. 142, kde autori hovoria o poly-rytmike. BEDNARSKI, M.: The University is Slow/er – Against Criticisms of “Slow” in “Slow Academia”. s. 20 zas hovorí o rôznych rytmoch práce. ERIKSEN, T. H. – VISENTIN, M.: *Acceleration and Cultural Change: Dialogues*

odkazuje na myšlienku Martella, podľa ktorého v centre pomalej akadémie nie je vôbec otázka rýchlosti, teda spomalenia, ale otázka autonómie – spôsobilosti rozhodnúť o „svojej“ rýchlosti.³⁷ Podľa neho samého to ale nie je dostatočným vysvetlením situácie. Presvedčivo ukazuje, že nejde len o autonómiu určovania rýchlosti. Univerzita a čiastočne aj akademické prostredie, v ktorom neprebíha výučba, sú skutočne pomalšie, nemajú byť len pomalé. Ide tam totiž o kolektívne štúdium, v ktorom sa suspenduje bežný čas a otvára sa priestor na nový. Univerzity (aj iné akademické inštitúcie) majú svoju vlastnú choreografiu, rytmy, umiestnenie vecí či špeciálny poriadok.³⁸ Ide tam o aktivitu „*terapeutickú starostlivosť o externé orgány poznania*“.³⁹ Akadémia je tak nevyhnutne pomalšia, ako veci, ktoré študuje. A dané sa nedá nahradiť problémom temporálnej autonómie.⁴⁰

Druhá línia kritiky sa týka toho, že „pomalosť“ je v súčasnosti komoditou, a tak je prístupná, pre tých, ktorí si ju môžu dovoliť.⁴¹ Hnutie spomaľovania preto nie je schopné urobiť skutočnú fundamentálnu zmenu v akademickej oblasti, ktorá by spochybňovala súčasný poriadok. Hnutie neberie do úvahy ľavicové korene spomaľovania a stáva sa podľa Vostala praktikou pre strednú triedu. Mendick tiež konštatuje, že pomalosť „je zároveň triedne a rodovo podmienená; znovu vytvára a udržiava širšie vzorce začleňovania a vylučovania. (...) Koncept „pomalosti“ naturalizuje určitý vzťah k vlastnému ja, ktorý si vyžaduje nielen stabilitu zamestnania, ale aj individualistický spôsob bytia – sebautváranie založené na kalkulácii a investovaní do seba samého pre budúcnosť.“⁴² Podobne sa pýtajú iní – koho rýchlosť vylučuje a ako akcelerovaná akadémia buduje na privilégiách a marginalizuje?⁴³ Tu je dôležité priznať, že spomaliť si určite nemôže dovoliť každý, práve preto je potrebné hľadať praktiky spomaľovania, ktoré budú kolektívne alebo kolektívne držané a budú tak skutočne smerovať proti neoliberalnému systému, nie ho v pozadí sýtiť. Vigilancia, všímavosť, je tu zrejme nosná. Aj feministický projekt spomalenia napokon k otázke

from an Overheated World. Cham: Springer, 2024, s. 58, 59 a s. 64 zas konštatujú, že sa nedá kritizovať rýchlosť ako taká. Treba byť kontextuálne presnejší, lebo neexistuje všeobjímajúci dôvod, prečo by pomalé malo byť dobré a rýchle zlé. Ide vo finále o správny pomer rýchlosti a pomalosti.

³⁷ MARTELL, L.: The slow university: Inequality, power and alternatives. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, roč. 15, č. 3, 2014, s. 9 podľa BEDNARSKI, M.: The University is Slow/er – Against Criticisms of “Slow” in “Slow Academia”. s. 25.

³⁸ BEDNARSKI, M.: The University is Slow/er – Against Criticisms of “Slow” in “Slow Academia”. s. 27-29.

³⁹ Tamže, s. 30.

⁴⁰ Tamže, s. 31.

⁴¹ VOSTAL, F.: A Sociology of Slow Academia. s. 7.

⁴² MENDICK, H.: Social Class, Gender and the Pace of Academic Life: What Kind of Solution is Slow? *Forum: Qualitative Social Research*, 2014, roč. 15, č. 3, čl. 7.

⁴³ NØRGÅRD, R. – BOSANQUET, A. – GRANT, B. M.: The Slow Scholar in the Accelerated University: Slowness as Solidarity. s. 149.

privilegovanosti konštatuje, že autorky práce *Slow Professor* u nich ako menej privilegovaných, otvorili možnosti premýšľania, ako oni sami vo svojich pozíciách môžu pracovať viac v súlade so svojimi hodnotami. Kolektív, ktorý hľadal spôsoby inkorporovania pomalosti do svojich akademických životov a niektoré ich odporúčania sú uvedené vyššie, nabádajú, aby sme sa vyhýbali štýlu myslenia *rozdeľuj-a-panuj*, v ktorom rozdelíme subjekty do kategórií (napr. privilegovaný, nepriviligovaný). Dehumanizujeme ich tak prehliadnutím toho, aké iné mocenské dynamiky na ich postavenie môžu vplývať. Je preto potrebné si všímať prúdenie moci tak, aby sme nevytvárali spojenectvá s utláčateľmi. Dôležitá je tu solidarita, ktorá z dlhodobého pohľadu posilňuje skupinovú odolnosť. Cez uvedenie si vlastnej moci a napríklad jej nasmerovanie do odborov, je podľa autorského kolektívu zmena možná.⁴⁴ Tieto myšlienky možno podpísať. A dá sa k nim opäť priložiť momentka s doktorom Bárányom, v ktorej hovorí, že by sme sa vážne mali zamyslieť nad založením odborov na ústave.

Nachádzame samozrejme aj ďalšie typy kritiky. V kontexte neoliberalizmu je dôležité pripomenúť tú, podľa ktorej je pozadie hnutia pomalosti v akadémii len neoliberálnym produktom v peknom obale. Vo finále však aj tu ide o efektivitu – teraz spomaľ, aby si potom mohol zrýchliť.⁴⁵ Táto hrozba je isto možná, avšak celé nasmerovanie hnutia tak, ako bolo predstavené v *Manifeste pomalého akademika*, či ďalšej vyššie spomenutej literatúre k danému nesmeruje. Iste, aj pomalosť môže byť instrumentalizovaná pre rýchlosť, ak sa tak však nedeje principiálne či programovo, nepôjde o funkciu, ale iba o chybu v systéme.

Na záver dajme ešte raz slovo Vostalovi. Aj keď kritizuje koncepciu pomalej akadémie, nerezignuje na užitočnosť premýšľania spôsobov, ako minimalizovať negatíva neoliberalizácie. Vostal prichádza s konceptom responzívne stagnujúcej akadémie.⁴⁶ V zásade v nej navrhuje redefinovať to, čo považujeme za hodnotné, za úspech. Akcent je podľa neho v akadémii vhodné dať na inovatívnosť – vylepšovanie toho, čo funguje, skôr než na originalitu, novosť. Potom nejde o to rásť, produkovať nové, ale zmysluplne stagnovať, vylepšovať.⁴⁷ V tomto móde sú akademicky

⁴⁴ CRABTREE, S. A. – HEMINGWAY, A. – SUDBURY, S. – QUINNEY, A. – HUTCHINGS, M. – ESTEVES, L. – THOMPSON, S. – JACEY, H. – DIAZ, A. – BRADLEY, P. – HALL, J. – BOARD, M. – FEIGENBAUM, A. – BROWN, L. – HEASLIP, V. – NORTON, L.: Donning the “Slow Professor”: A Feminist Action Research Project. s. 63.

⁴⁵ Pozri MENDICK, H.: Social Class, Gender and the Pace of Academic Life: What Kind of Solution is Slow?

⁴⁶ Inšpiruje sa myšlienkami z DE SAILLE, S. – MEDVECKY, F. – VAN OUDHEUSDEN, M. – ALBERTSON, K. – AMANATIDOU, E. – BIRABI, T. – PANSERA, M.: *Responsibility beyond Growth: A Case for Responsible Stagnation*. Bristol : Bristol University Press, 2020.

⁴⁷ VOSTAL, F.: *A Sociology of Slow Academia*. s. 12.

hodnotné aj komentáre, diskusie, rozhovory či syntetizujúce knihy.⁴⁸ A aj učebnice, dalo by sa dodať. Tým sa dostávame k poslednému priamemu záberu na doktora Báranya v tomto texte. V ňom sa doktor pri informácii o tom, že za publikovanie učebníc Ústav štátu a práva nedostáva žiadnu dotáciu, aj smutno aj pobavenie posmieva nad tým, ako by v hodnotení produktivity asi dopadli Hart, Fuller či Dwor-kin, keďže ich nosné texty, boli formou práve učebnicami.

Záverom

Obal Honorého knihy spomenutý v úvode zobrazuje dvoch zajacov a jednu korytnačku. Povrchnejšie čítanie vizuality knihy nás informuje o tom, že pomalé posúvanie sa korytnačky je to pozitívne a bláznivé hopsanie zajaca to negatívne. Že máme byť viac ako korytnačka. Také jednoduché to však nie je. A nemožno povedať, že by časovosť a tempo takto zjednodušovali aj proponenti spomaľovania v akademickej sfére. Ako bolo ukázané, nejde o to byť korytnačkou a nebyť zajacom. Ide o to mať rýchlosť, alebo skôr časovosť, primeranú pre konkrétnu akademickú činnosť pre konkrétného človeka a balans a rytmus, ktorým akademická práca zložená z jednotlivých činností plyní. Zajac by trpel, ak by sa musel pohybovať iba rýchlosťou korytnačky a korytnačie telo by sa hýbalo rýchlosťou bežiaceho zajaca hádam iba pri páde. Podstatou pomalej akadémie je vlastne zmierniť až odstrániť utrpenie, ktoré prehrievanie akademického života ako súčasti širších premien v spoločnosti prináša. A ideálne priniesť pocit radosti. Kľúčovým slovom sa potom stáva starostlivosť (v rôznych formách). A solidarita. A na záver sa nám hádam stáva jasnejším, že požiadavky pomalej akadémie, aj ak by išlo o požiadavku skutočnej dôstojnosti pre osoby v akademickom prostredí a ich humanizovanie cez rešpekt k ich ľudským a individualizovaným potrebám, či o požiadavku koncentrovanú na väčšiu autonómiu a vládu nad vlastným tempom a autonómnym a autentickým určením kritérií úspechu, aj ak by išlo čo i len o požiadavku k rešpektu chodu vecí, v tom, že veda nemôže byť rýchlejšia, než procesy, ktoré skúma, vo všetkých troch aspiráciách rôznej úrovne sa napokon zráža s neoliberalným snom vypočítateľného a trvalého rastu, ekonomickej efektívnosti, individualizmu a posvätnosti privatizovania. V tom zmysle je pomalá akadémia vo svojom jadre rebelujúca a (viac alebo menej) radikálna, lebo odporuje chodu vecí, ktoré v ostatnom čase akademické prostredie, a nielen to, ovládli. A áno, vo svojej podstate je základná požiadavka pomalej akadémie zameranej

⁴⁸ Tamže, s. 13.

na potreby človeka, komunity, a tak aj prírody a ostatných organizmov, ak je jej figúra performovaná v integrite, v rodokmeni ľavicová.

Použitá literatúra:

1. BEDNARSKI, M.: The University is Slow/er – Against Criticisms of “Slow” in “Slow Academia”. *Philosophy and Theory in Higher Education*. *Philosophy and Theory in Higher Education*, 2025, roč. 7, č. 1, s. 19-34. ISSN 2573-6766.
2. BERG, M. – SEEBER, B. K. *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*. Toronto: University of Toronto Press, 2016. 115 s. ISBN 978-1-4426-3606-1.
3. BOSANQUET, A. – STURM, S.: *Slow Academia: An Introduction to the Special Issue*. *Philosophy and Theory in Higher Education*. 2025, roč. 7, č. 1, s. 9-18. ISSN 2573-6766.
4. CRABTREE, S. A. – HEMINGWAY, A. – SUDBURY, S. – QUINNEY, A. – HUTCHINGS, M. – ESTEVES, L. – THOMPSON, S. – JACEY, H. – DIAZ, A. – BRADLEY, P. – HALL, J. – BOARD, M. – FEIGENBAUM, A. – BROWN, L. – HEASLIP, V. – NORTON, L.: Donning the “Slow Professor”: A Feminist Action Research Project. *Radical Teacher*. 2020, roč. 116 (zima), s. 55–65. ISSN 1941-0832.
5. ERIKSEN, T. H. – VISENTIN, M.: *Acceleration and Cultural Change: Dialogues from an Overheated World*. Cham: Springer, 2024. 111 s. ISBN 978-3-031-33101-5.
6. FONUA, S. – BAICE, T. – SADERA, E. – FA'AVAE, D.: Not at the Same Time: Lalanga/weaving Indigenous, Anti-ableist and Geological Temporalities to Re-think Time in Higher Education. *Philosophy and Theory in Higher Education*, 2025, roč. 7, č. 1, s. 57-79. ISSN 2573-6766.
7. HONORÉ, C.: *Chvála pomalosti. Spochybnenie kultu rýchlosti*. Bratislava: Premedia, 2024, 216 s. ISBN 978-80-8242-238-5.
8. KOMANICKÁ, I.: *Konať univerzitu*. Košice: Horská lucerna, 2023, 100 s. ISBN 978-80-974405-4-1.
9. MARTIN, P. M. – NEVINS, J.: Energizing Slow Scholarship: A Political Ecology Approach to a More Just Academy and Beyond. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*. 2024, roč. 23, č. 4, s. 302-309.
10. MENDICK, H.: Social Class, Gender and the Pace of Academic Life: What Kind of Solution is Slow? *Forum: Qualitative Social Research*, 2014, roč. 15, č. 3, čl. 7.
11. NATIONAL SCIENCE FOUNDATION, National Center for Science and Engineering Statistics: *Science and Engineering Indicators 2024*. Alexandria, VA: National Science Foundation, 2024. Dostupné na: <https://nces.nsf.gov/indicators>.
12. NØRGÅRD, R. – BOSANQUET, A. – GRANT, B. M.: The Slow Scholar in the Accelerated University: Slowness as Solidarity. In: GIBBS, P. – DE RIJKE, V. – PETERSON, A. (eds.): *The Contemporary Scholar in Higher Education: Forms, Ethos and World View*. Cham: Palgrave Macmillan, 2024, s. 133-153. ISBN 978-3-031-59434-2.
13. ODELL, J.: *How to Do Nothing. Resisting the Attention Economy*. Brooklyn – London: Melville House, 2019, 232 s. ISBN 978-1-61219-855-2.
14. VOSTAL, F.: A Sociology of Slow Academia. *Sociologický časopis*, [online] jún 2025, dostupné na: <https://sreview.soc.cas.cz/getrevsrc.php?identification=public&mag=csr&raid=545&type=fin&ver=3>.
15. VOSTAL, F.: Four reasons slow scholarship will not change academia. *Impact of Social Sciences Blog* [online]. 11. máj 2021. Dostupné na: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2021/05/11/four-reasons-slow-scholarship-will-not-change-academia/>.

Slow Academia

Abstract: The article outlines the contours of the discourse on the concept of slow academia as a critical response to the acceleration and neoliberalisation of the academic environment. It draws on the theoretical foundations of the slow academiamovement and its ethical and social implications. The text analyses how slow academia problematises questions of time, ethical integrity, the joy of knowledge, solidarity, and new forms of academic value. At the same time, it seeks parallels between the ideas of slow academia and the academic practice of Dr. Bárány. The article demonstrates how, in its various forms, slow academia ultimately represents a form of resistance to the commodification of academic life.

Keywords: *slow movement, slow academia, neoliberalism in science, corporatisation of universities, ethics of care, role of the academic, research evaluation, pleasure.*

VÝBER Z PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI EDUARDA BÁRÁNYA

Vedecké monografie vydané v domácích vydavatelstvách

1. BÁRÁNY, Eduard. *Štát a spoločnosť*. Bratislava : Veda, 1989. 268 s. ISBN 80-224-0043-2.
2. BÁRÁNY, Eduard. *Moc a právo*. Recenzent: Alexander Brösl. 1. vyd. Bratislava : Veda, 1997. 246 s. ISBN 80-224-0482-9.
3. BÁRÁNY, Eduard. *Pojmy dobrého práva*. Recenzenti: Miloš Večeřa, Aleš Gerloch. 1. vyd. Žilina : Poradca podnikateľa, 2007. 176 s. ISBN 978-80-88931-75-1.
4. ŠIKULA, Milan – STANĚK, Peter – KREJČÍ, Oskar – BERČÍK, Peter – BÁRÁNY, Eduard – NIKODÝM, Dušan – PEKNÍK, Miroslav – BAXA, Josef – BENŽA, Mojmir – BLAHA, Luboš – GAJDOŠÍKOVÁ, Ludmila – HRONSKÝ, Marián – JAŠŠOVÁ, Eva – KMEŤ, Norbert – LAPŠANSKÝ, Lukáš – MAGUROVÁ, Zuzana – MARUŠIAK, Juraj – POLÁČKOVÁ VAN DUIN, Zuzana – ŠMIHULA, Daniel – VOZÁR, Jozef – OKÁLI, Ivan – DOMONKOS, Tomáš – FRANK, Karol – GABRIELOVÁ, Herta – IŠA, Jan – LÁBAJ, Martin – MORVAY, Karol – PÁLENÍK, Viliam – PÁNIKOVÁ, Lucia – RENČKO, Juraj – ŠIKULOVÁ, Ivana – VOKOUN, Jaroslav – KLAS, Antonín – BALÁŽ, Vladimír – MAJKOVÁ, Eva – JURÍČKOVÁ, Vilma – KOŠTA, Ján – TIRPÁK, Ivan – URBÁNEK, Ján – BUČEK, Milan ... [et al.]. *Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti*. 1. vyd. Bratislava : Ekonomický ústav SAV vo vydavateľstve VEDA, 2010. 695 s. ISBN 978-80-7144-179-3.
5. BÁRÁNY, Eduard – BERDISOVÁ, Lucia – COLOTKA, Peter – GAJDOŠÍKOVÁ, Ludmila – KURILOVSKÁ, Lucia – ŠVIDROŇ, Ján – BALÍK, Stanislav – BALOG, Boris – CVRČEK, František – ČECHÁK, Petr – GAJDOŠOVÁ, Martina [et. al.]. *Právo a jeho prostredie*. Recenzenti: Ľubor Cibulka, Peter Kukliš. 1. vyd. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve Slovak Academic Press, 2011. 433 s. ISBN 978-80-8095-072-9.
6. BÁRÁNY, Eduard – BALÍK, Stanislav – BALOG, Boris – BEZOUŠKOVÁ, Lenka – BISZTYGA, Andrzej – BRÖSTL, Alexander – ŠVIDROŇ, Ján – COLOTKA, Peter – NIKODÝM, Dušan – GAJDOŠÍKOVÁ, Ludmila – KÁČER, Marek – KURILOVSKÁ, Lucia. *Zmena práva*. Recenzenti: Ľubor Cibulka, Peter Kukliš. 1. vyd. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, 2013. 518 s. ISBN 978-80-8095-084-2.
7. OVEČKOVÁ, Olga – VOZÁR, Jozef – BÁRÁNY, Eduard – COLOTKA, Peter – KRÁLIČKOVÁ, Barbora – KROPÁJ, Marián – KUKLIŠ, Peter – LAPŠANSKÝ, Lukáš – WEISSOVÁ, Tatiana – ZAVACKÁ, Katarína. *100 rokov časopisu Právny obzor : (1917 – 2017)*. Recenzenti: Tomáš Gábris, Kristián Csach, Peter Kerecman. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2017. 507 s. ISBN 978-80-224-1614-6.
8. BÁRÁNY, Eduard. *Formálne vlastnosti práva*. Recenzenti: František Cvrček, Gabriela Dobrovičová. 1. vyd. Bratislava : Wolters Kluwer SR, 2021. 164 s. ISBN 978-80-571-0428-5.

Odborné monografie vydané v domácich vydavateľstvách

9. BÁRÁNY, Eduard. **Aký volebný systém pre Slovensko?** FES-Analýzy, august 1997. 1. vyd. Bratislava : Fridrich Ebert Stiftung – zastúpenie v Slovenskej republike, 1997. 23 s.
10. BÁRÁNY, Eduard. **Právna úprava politických strán na Slovensku.** FES-Analýzy, august 1999. 1. vyd. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung– zastúpenie v Slovenskej republike, 1999. 31 s.

Kapitoly vo vedeckých monografiách vydané v zahraničných vydavateľstvách

11. BÁRÁNY, Eduard. **Neměnnost a účel v právu.** In Gerloch, A., Tomášek, M. et. al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. II. sv. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva.* Praha : Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 17-24. ISBN 978-80-246-1742-8.
12. BÁRÁNY, Eduard. **(Nie)rzeczywistość demokratycznego Rechtsstaat.** In *Demokratyczne państwo prawne w teorii i w praktyce w państwach Europy Środkowej i Wschodniej.* Łódź : Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2010, s. 61-70. ISBN 978-83-60655-32-0.
13. BÁRÁNY, Eduard. **Mocenský rozmer výkladu práva.** In *Metodologie interpretace práva a právní jistota.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2012, s. 310-320. ISBN 978-80-7380-388-9.

Kapitoly vo vedeckých monografiách vydané v domácich vydavateľstvách

14. BÁRÁNY, Eduard. **Úvod k Zbierke nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky.** In *Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 2003.* Košice : Ústavný súd Slovenskej republiky, 2004, s. 17-20. ISB 80-968708-3-1.
15. BÁRÁNY, Eduard. **(Ne)budovanie štátu.** In *Slovenská otázka dnes : výber textov z časopisu OS 1997-2006.* 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2007, s. 25-36. ISBN 80-7149-865-3.
16. NIKODÝM, Dušan – BÁRÁNY, Eduard – GAJDOŠÍKOVÁ, Ľudmila – VOZÁR, Jozef. **Tendencie vývoja politického a právneho systému.** In *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti.* Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2008, s. 61-82. ISBN 978-80-7144-168-7.
17. BÁRÁNY, Eduard. **Právo a jeho prostredie: štruktúra problému.** In BÁRÁNY, E. a kol. *Právo a jeho prostredie.* 1. vyd. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, vo vydavateľstve Slovak Academic Press, 2011, s. 79-89. ISBN 978-80-8095-072-9.
18. BÁRÁNY, Eduard. **§ 3 – 5 Zákona o Ústavnom súde Slovenskej republiky : výklad k uvedeným paragrafom zákona o ÚS SR.** In MACEJKOVÁ, Iveta et al. *Zákon o Ústavnom súde Slovenskej republiky : komentár.* Bratislava : C. H. Beck, 2020, s. 26-33. ISBN 978-80-89603-90-9.
19. BÁRÁNY, Eduard. **§ 145 – 150 Zákona o Ústavnom súde Slovenskej republiky : výklad k uvedeným paragrafom zákona o ÚS SR.** In MACEJKOVÁ, Iveta et al. *Zákon o Ústavnom súde Slovenskej republiky : komentár.* Bratislava : C. H. Beck, 2020, s. 1129-1143. ISBN 978-80-89603-90-9.
20. BÁRÁNY, Eduard. **Ústavné súdnictvo v rokoch 1939 – 1989.** In FIAČAN, Ivan – KEREČMAN, Peter – ŠTIAVNICKÝ, Ján [et al.] *Ústavný súd Slovenskej republiky (1993 – 2023). Ústavné súdnictvo v premenách času.* kapitola 3. 1. vyd. Košice : Kancelária Ústavného súdu Slovenskej republiky, 2023, s. 61-66. ISBN 978-80-8129-142-5.

Kapitoly v odborných monografiách vydané v domácich vydavateľstvách

21. PILÁT, Ján – BÁRÁNY, Eduard – HRABKO, Ján. **Právny štát, tvorba a aplikácia práva.** In *Slovensko 2007 : súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2008, s. 119-142. ISBN 978-80-89345-1-4.

Zostavovateľské práce knižného charakteru – zborníky

22. **Ako právo reaguje na novoty** : zborník príspevkov z konferencie „Ako právo reaguje na novoty“, usporiadanej Ústavom štátu a práva SAV, 11.-13.3.2015 v Piešťanoch. Editor: Bárány, E.; Recenzenti: Cibulka, L., Kukliš, P.; Redaktorka autorského kolektívu: Lengyelová, D. 1. vyd. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve VEDA, 2015. 391 s. ISBN 978-80-224-1469-2.
23. **Tvorba a výklad práva v podmienkach právneho pluralizmu**. Editor: Eduard Bárány ; Recenzenti: Ľubor Cibulka, Gabriela Dobrovičová; Redaktorka: Daniela Lengyelová. 1. vyd. Praha : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve Wolters Kluwer ČR, 2021. 285 s. ISBN 978-80-7676-231-2.
24. **Poznanie a výklad práva. Otázky metodológie** : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, ktorú v dňoch 15. až 17. marca 2023 v Piešťanoch organizoval Ústav štátu a práva SAV v.v.i., Bratislava v rámci projektu APVV-19-0090 „Právna metodológia pre dobu právneho pluralizmu“. Editor: Eduard Bárány ; Recenzenti: Aleš Gerloch, Martin Škop, Michal Šejvl. 1. vyd. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, 2023. 368 s. ISBN 978-80-9744-871-4. Dostupné na internete: <https://usap.sav.sk/documents/publications/zbornik-poznanie-a-vyklad-prava-otazky-metodologie-2023.pdf>

Vedecké práce v domácich karentovaných časopisoch

25. BÁRÁNY, Eduard. **Právne a politické prostriedky modernizácie** = Legal and Political Means of Modernization. In *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 1996, roč. 28, č. 1, s. 45-49. (1996 – Current Contents, WOS). ISSN 0049-1225.
26. BÁRÁNY, Eduard. **Autopoietický sociálny subsystém právo?** = Is Law an Autopoietic Social Subsystem? In *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 2011, roč. 43, č. 2, s. 111-132. (2010: 0.047 – IF, Q4 – JCR, 0.111 – SJR, Q4 – SJR, karentované – CCC). (2011 – Current Contents, WOS, SCOPUS). ISSN 0049-1225.
27. BÁRÁNY, Eduard. **Spravodlivosť ako vzťahový pojem** = Justice as a Relational Concept. In *Filozofia*, 2011, roč. 66, č. 9, s. 845-855. (2010: 0.160 – SJR, Q2 – SJR, karentované – CCC). (2011 – Current Contents, WOS, SCOPUS, EBSCO, CEJSH). ISSN 0046-385X.

Vedecké práce v domácich časopisoch registrovaných v SCOPUS

28. BÁRÁNY, Eduard. **Dôsledky právneho pluralizmu pre právnickú metodológiu** = The consequences of legal pluralism for legal methodology. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2020, roč. 103, č. 4, s. 258-270. ISSN 0032-6984.
29. BÁRÁNY, Eduard. **Sociologická imaginácia pre právo** = Sociological imagination for

- law. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2022, roč. 105, č. 5, s. 392-404. ISSN 0032-6984. Dostupné na: <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2022.5.02>
30. BÁRÁNY, Eduard. **Právna regulácia výkladu práva** = Legal regulation of the interpretation of law. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2023, roč. 106, č. 5, s. 375-391. ISSN 0032-6984. Dostupné na: <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2023.5.01>
31. BÁRÁNY, Eduard. **Teoretické súvislosti právnej regulácie výkladu práva** = Theoretical context of legal regulation of interpretation of law. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2024, roč. 107, č. 2, s. 93-107. (2023: 0.102 – SJR, Q4 – SJR). ISSN 0032-6984. Dostupné na: <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2024.2.01>
32. BÁRÁNY, Eduard. **Súdne rozhodnutie ako prameň práva a jeho výklad** = The judicial decision as a source of law and its interpretation. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2025, roč. 108, č. 1, s. 16-34. (2024: 0.158 – SJR, Q3 – SJR). ISSN 0032-6984. Dostupné na: <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2025.1.02>

Vedecké práce v zahraničných časopisoch

33. BÁRÁNY, Eduard. **O vzťahoch spoločnosti a štátu**. In *Právnik : teoretický časopis pro otázky štátu a práva*, 1987, roč. 126, č. 8-9, s. 698-712. ISSN 0231-6625.
34. BÁRÁNY, Eduard. **Determinanty ľudských práv**. In *Právnik : teoretický časopis pro otázky štátu a práva*, 2003, roč. 142, č. 10, s. 953-971. ISSN 0231-6625.
35. BÁRÁNY, Eduard. **Kde je právo?.** In *Právnik : teoretický časopis pro otázky štátu a práva*, 2015, roč. 154, č. 4, s. 281-295. ISSN 0231-6625.
36. BÁRÁNY, Eduard. **Neurčitost v práve**. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2017, roč. 25, č. 4, s. 599-612. ISSN 1805-2789. Dostupné na: <https://doi.org/10.5817/CPVP2017-4-1>

Vedecké práce v domácich časopisoch

37. BÁRÁNY, Eduard. **Právo a politika**. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1990, roč. 73, č. 4, s. 289-301. ISSN 0032-6984.
38. BÁRÁNY, Eduard. **Subjektívne práva a politika**. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1991, roč. 74, č. 9-10, s. 433-440. ISSN 0032-6984.
39. BÁRÁNY, Eduard. **Poznámky o politickej moci a práve**. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1992, roč. 75, č. 1, s. 38-42. ISSN 0032-6984. ISSN 0023-5202.
40. BÁRÁNY, Eduard. **Rokovacie poriadky Národného zhromaždenia prvej republiky**. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1992, roč. 75, č. 3, s. 244-255. ISSN 0032-6984.
41. BÁRÁNY, Eduard. **Rub deetatizácie**. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1994, roč. 77, č. 3, s. 209-215. ISSN 0032-6984.
42. BÁRÁNY, Eduard. **Čo je právo?.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1994, roč. 77, č. 5, s. 449-466. ISSN 0032-6984.
43. BÁRÁNY, Eduard. **Uplatniteľnosť druhej a tretej generácie ľudských práv podľa Ústavy Slovenskej republiky**. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1995, roč. 78, č. 1, s. 12-24. ISSN 0032-6984.

44. BÁRÁNY, Eduard. **Zabudnutý predpoklad právneho štátu.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1995, roč. 78, č. 5, s. 363-370. ISSN 0032-6984.
45. BÁRÁNY, Eduard. **Právo v postmodernej situácii.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1997, roč. 80, č. 1, s. 4-21. ISSN 0032-6984.
46. BÁRÁNY, Eduard. **O dôsledkoch uplatnenia doktríny pozitívneho záväzku štátu pri výklade Ústavy Slovenskej republiky.** In *Bulletin slovenskej advokácie*, 1997, roč. 3, č. 2, s. 40-48. ISSN 1335-1079.
47. BÁRÁNY, Eduard. **Postmoderná situácia a ľudské práva.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1997, roč. 80, č. 3, s. 234-239. ISSN 0032-6984.
48. BÁRÁNY, Eduard. **(Ne)ústavnosť čl. 1 bodu 2 novely zákona č. 286/1992 zb. o daniach z príjmov.** In *Bulletin slovenskej advokácie*, 1998, roč. IV., č. 6, s. 9-14. ISSN 1335-1079.
49. BÁRÁNY, Eduard. **Právny štát v rozhodnutiach Ústavného súdu Slovenskej republiky.** In *Ústavnosť a politika*, 2000, roč. 2, č.3, s. 15. ISSN 0032-6984.
50. BÁRÁNY, Eduard. **Prirodzené právo: jeden pojem, mnoho obsahov.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2001, roč. 84, č. 1, s. 26-37. ISSN 0032-6984.
51. BÁRÁNY, Eduard. **Nespravodlivé právo.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2001, roč. 84, č. 2, s. 81-91. ISSN 0032-6984.
52. BÁRÁNY, Eduard. **Funkcionálna suverenita.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2001, roč. 84, č. 3, s. 177-181. ISSN 0032-6984.
53. BÁRÁNY, Eduard. **(Ne)spravodlivosť práva v postmodernej situácii.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2002, roč. 85, č. 5-6, s. 412-427. ISSN 0032-6984.
54. BÁRÁNY, Eduard. **Princípy vo vzťahoch práva a morálky.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2003, roč. 86, č. 3, s. 287-293. ISSN 0032-6984.
55. BÁRÁNY, Eduard. **Posun vymedzenia práva a úloha pojmov prirodzené právo, právne princípy, spravodlivosť a ľudské práva (I. časť).** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2005, roč. 88, č. 4, s. 305-311. ISSN 0032-6984.
56. BÁRÁNY, Eduard. **Posun vymedzenia práva a úloha pojmov prirodzené právo, právne princípy, spravodlivosť a ľudské práva (II. časť).** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2005, roč. 88, č. 5, s. 413-428. ISSN 0032-6984.
57. BÁRÁNY, Eduard. **Kde je spravodlivosť?** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2006, roč. 89, č. 5, s. 416-425. ISSN 0032-6984.
58. BÁRÁNY, Eduard. **Obsah a forma v určení platnosti práva.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2008, roč. 91, č. 5, s. 363-375. ISSN 0032-6984.
59. BÁRÁNY, Eduard (prekl.). **Náčrt teoretickoprávnej koncepcie multicentrického právneho systému** (preklad vedeckej práce Golecki, M.J.-Wojciechowski. B: Zarys teoretycznoprawnej koncepcji multicentrycznego systemu prawa). In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2009, roč. 92, č. 3, s. 213-227. ISSN 0032-6984.
60. BÁRÁNY, Eduard. **Človek v prostredí právneho systému.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2010, roč. 93, č. 3, s. 217-229. ISSN 0032-6984.
61. BÁRÁNY, Eduard. **Cirkularita v práve.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2012, roč. 95, č. 2, s. 109-124. ISSN 0032-6984.
62. BÁRÁNY, Eduard. **Viazanosť štátu vlastným právom ako príklad cirkularity v práve.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2013, roč. 96, č. 6, s. 567-581. ISSN 0032-6984.

63. BÁRÁNY, Eduard. **O právnom systéme.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2015, roč. 98, č. 4, s. 321-337. ISSN 0032-6984.
64. BÁRÁNY, Eduard. **Právny pluralizmus 1.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2017, roč. 100, č. 3, s. 205-217. ISSN 0032-6984.
65. BÁRÁNY, Eduard. **Právny pluralizmus 2.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2017, roč. 100, č. 4, s. 327-336. ISSN 0032-6984.
66. BÁRÁNY, Eduard. **Law on the road from postmodern situation.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2017, vol. 100, special issue, pp. 2-9. ISSN 0032-6984.
67. BÁRÁNY, Eduard. **Adresát a zrozumiteľnosť práva.** In *Zo súdnej praxe*, 2019, roč. 24, č. 1, s. 10-15. ISSN 1335-177X.

Odborné práce v domácich časopisoch

68. BÁRÁNY, Eduard – HARNÁDEK, Dušan. **Strana demokratickej ľavice: Národný princíp zjednocuje európske spoločenstvá.** In *Práca : denník odborárov na Slovensku*, 1991, roč. 46, č. 206, s. 3. ISSN 0231-6277.
69. BÁRÁNY, Eduard. **Správa z konferencie „Právna teória a právna filozofia na prelome tisícročí“.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 1995, roč. 78, č. 3, s. 245-247. ISSN 0032-6984.
70. BÁRÁNY, Eduard. **K životnému jubileu JUDr. Kataríny Zavackej, CSc.** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2010, roč. 93, č. 6, s. 615-616. ISSN 0032-6984.
71. BÁRÁNY, Eduard. **Za JUDr. et PhDr. Zdeňkom Masopustom, DrSc. (26. 2. 1938 – 15. 3. 2012) = To JUDr. et PhDr. Zdenek Masopust, DrSc. (26. 2. 1938 – 15. 3. 2012).** In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2012, roč. 95, č. 2, s. 177-178. ISSN 0032-6984.

Vedecké práce v zahraničných zborníkoch

72. BÁRÁNY, Eduard. **Odkaz československej štátnosti pre Slovensko.** In *Státnost česká a československá – tradice a kontinuita : příspěvky přednesené na vědecké konferenci konané ve dnech 4.-5. 6. 1998 v Zahrádkách.* Praha : Univerzita Karlova – Karolínium, 1999, s. 181-184. ISBN 80-7194-924-3.
73. BÁRÁNY, Eduard. **Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom.** In Boguszak, J. (ed.) *Právní principy : sborník příspěvků z kolokvia.* Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999, s. 48-57. ISBN 80-901064-5-5.
74. BÁRÁNY, Eduard – BRHLÍKOVÁ, Radoslava – COLOTKA, Peter. **Slovakia Introduction (Country report).** In *Direct Democracy: The Eastern and Central European Experience : conference publication.* Aldershot; Burlington; Singapore : Ashgate Publishing Limited, 2001, s. 170-191. ISBN 9780754618119.
75. BÁRÁNY, Eduard. **Demokracia a rozsah štátnej ingerencie do života spoločnosti.** In *Český stát a vzdělanost: příspěvky přednesené na vědecké konferenci „Role státu v transformující se české společnosti“ konané 6. a 7. září 2001 v Lužanech.* Praha : Karolínium, 2002, s. 60-66. ISBN 80-246-0491-4.
76. BÁRÁNY, Eduard – MAZÁK, Ján. **Právny prístup fyzických a právnických osôb na**

- Ústavný súd Slovenskej republiky.** In *Aktuálne problémy ústavného súdnictva, súčasnosť a perspektívy rozvoja*. Kyjev : Jurinkom Inter, 2002, s. 176-181.
77. BÁRÁNY, Eduard. **Mimosúdna ochrana ľudských práv.** In *Postavení a role ombudsmana v demokratické společnosti : sborník příspěvků přednesených na mezinárodní vědecké konferenci dne 14.května 2002*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 37-42. ISBN 80-210-2944-7.
 78. BÁRÁNY, Eduard. **Sloboda, moc, právo.** In Gerloch, A. (ed.) *Teoretické problémy práva na prahu 21. století. Pocta k 75. narozeninám prof. JUDr. Jiřího Boguszaka, DrSc.*. Praha : Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, 2002, s. 31-39. ISBN 80-246-0415-9.
 79. BÁRÁNY, Eduard. **Vnútorná bezpečnosť a ľudské práva.** In Pavlíček, V. a kol. *Bezpečnost České republiky a potřeba ústavních změn : sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Praha : Univerzita Karlova, 2004, s. 127-135. ISBN 80-85889-57-9.
 80. BÁRÁNY, Eduard. **Politická zodpovednosť a legitimita verejnej moci.** In Jirásková, V., Suchánek, R. (zost.) *Pocta Prof. JUDr. Václavovi Pavlíčkovi k 70. narozeninám : zborník z mezinárodnej konferencie*. Praha : Linde, 2004, s. 441-454. ISBN 80-7201-487-0.
 81. BÁRÁNY, Eduard. **Zákon a demokracia.** In *Místo a úloha zákona v kontinentálním typu právní kultury: tradice, současnost a vývojové tendence..* Praha : Eurolex Bohemia, 2005, s. 123-132. ISBN 80-86861-06-6.
 82. BÁRÁNY, Eduard. **Princípy dobrej správy ako právne princípy.** In *Princípy dobrej správy*. Brno : Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2006, s. 27-33. ISBN 80-210-4001-7.
 83. BÁRÁNY, Eduard. **Právna doktrína.** In *Monseho olomoucké právnické dny : sborník příspěvků z konference*. Olomouc : PF Univerzita Palackého, 2006, s. 65-72. ISBN 80-244-1565-8.
 84. BÁRÁNY, Eduard. **Súkromná moc v ústave.** In Šínová, R. (ed.) *Olomoucké právnické dny 2008 : sborník příspěvků z konference*. Olomouc : PF Univerzita Palackého, vo vydavateľstve Iuridicum Olomoucense, 2008, s. 55-61. ISBN 978-80-903400-3-9.
 85. BÁRÁNY, Eduard. **Súdna moc.** In Jirásek, J. (ed.) *Ústavní základy soudní moci : sborník příspěvků sekce ústavního práva, přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2009*. Olomouc : Iuridicum Olomoucense; Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 19-29. ISBN 978-80-87382-02-8.
 86. BÁRÁNY, Eduard. **Funkcionálna suverenita?** In Gerloch, A., Wintz, J. (eds.) *Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR : sborník příspěvků z vědecké konference*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 115-121. ISBN 978-80-7380-192-2.
 87. BÁRÁNY, Eduard. **Mnohosť právnych statusov človeka?** In Jermanová, H., Masopust, Z. (eds.) *Dvacet let poté : Právo ve víru metamorfóz : sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference uspořádané Ústavem státu a práva AV ČR a Fakultou právnickou ZČU v Plzni ve dnech 9.-11. června 2010 ve Znojme*. Recenzent: Jirásek, J. Praha : Ústav státu a práva AV ČR, 2010, s. 52-56. ISBN 978-80-87439-02-9.
 88. BÁRÁNY, Eduard. **Možnosti a limity ľudských práv.** In Jirásek, J. (ed.) *Listina a současnost : sborník příspěvků sekce ústavního práva – Olomoucké právnické dny 2010*. Recenzenti: Adamová, K., Masopust, Z. Olomouc : Iuridicum Olomoucense, 2010, s. 11-22. ISBN 978-80-87382-09-7.
 89. BÁRÁNY, Eduard. **Zmena práva v právnom štáte.** In Jermanová, H., Cvrček, F. (eds.) *Quo vadis, střední Evropa? Metamorfózy práva III. : sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference*. Recenzenti: Jiří Jirásek, Květoslav Růžička. Praha : Ústav státu a práva AV ČR, 2012, s. 13-16. ISBN 978-80-87439-06-7.

90. BÁRÁNY, Eduard. **Ústava a politika : príklad cirkularity v práve.** In *Ústava ve stínu politiky? Sborník příspěvků sekce ústavního práva z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny 2012.* 1. vyd. Olomouc : Iuridicum Olomoucense/Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2012, s. 55-62. ISBN 978-80-87382-39-4.
91. BÁRÁNY, Eduard. **Changing Roles of Human Rights.** In *Uniwersalny i regionalny wymiar ochrony praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania.* Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2014, s. 15-18. ISBN 978-83-7666-292-3.
92. BÁRÁNY, Eduard. **Premenlivá delba moci.** In *Dělba moci : sborník příspěvků sekce ústavního práva, přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucká právnické dny 2013.* Olomouc : Iuridicum Olomoucense, 2014, s. 9-16. ISBN 978-80-87382-42-4.
93. BÁRÁNY, Eduard. **Hodnoty v právnem pozitivizme.** In Gerloch, A. (ed.) Viktor Knapp : *vědecké dílo v proměnách času.* Recenzenti: Dvořák, J., Hajn, P., Jičínský, Z. Plzeň : Aleš Čeněk, 2014, s. 94-98. ISBN 978-80-7380-509-8.
94. BÁRÁNY, Eduard. **Právo nie je najlepším riešením.** In Cvrček, F., Jermanová, H. (eds.) *Metamorfózy práva ve střední Evropě IV. : Žijeme v nejlepším světě z možných právních světů? : sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference pořádané Fakultou právnickou ZČU v Plzni ve dnech 1.-3. října 2014 ve Znojmě.* Recenzenti: Jirásek, J., Růžicka, K. Plzeň : Aleš Čeněk, 2014, s. 13-17. ISBN 978-80-7380-543-2.
95. BÁRÁNY, Eduard. **Účel a samozrejmnosť sociálneho štátu.** In *Právní aspekty sociálního státu : sborník příspěvků sekce ústavního práva, přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2014.* – Olomouc : Iuridium Olomoucense, 2014, s. 31-40. ISBN 978-80-87382-60-8.
96. BÁRÁNY, Eduard. **Two Roles of Constitutional and International Courts Protecting Human Rights.** In *Amerykański system ochrony praw człowieka : Aksjologia – instytucje – efektywność : Zborník príspevkov zo VI. medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 10.-11. 5. 2014 vo Varšave.* Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2015, s. 35-39. ISBN 978-83-8019-139-6.
97. BÁRÁNY, Eduard. **Dôvod(y) zmien delby moci.** In *Proměny dělby moci : Dělbba moci v ústavním systému České republiky a Polské republiky : sborník z IV. česko-polského právnického semináře,* Recenzent: Karolína Adamová. Olomouc : Iuridicum Olomoucense, 2015, s. 29-34. ISBN 978-80-87382-73-8.
98. BÁRÁNY, Eduard. **Human Rights in System of Law.** In Jaskiernia, J., Spryszak, K. (zost.) *Uniwersalne standardy ochrony praw człowieka a funkcjonowanie systemów politycznych w dobie wyzwań globalnych.* Recenzent: Marek Zubik. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2016, s. 44-49. ISBN 978-83-8019-222-5.
99. BÁRÁNY, Eduard. **Právny pluralizmus v strednej Európe.** In Cvrček, F., Jermanová, H. (eds.) *Metamorfózy práva ve střední Evropě V. : Překrásný nový svět nebo ostrov? : sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference pořádané Fakultou právnickou ZČU v Plzni ve dnech 8.-10. června 2016 ve Znojmě.* Recenzenti: Růžicka, K., Jirásek, J. Plzeň : Aleš Čeněk, 2016, s. 11-18. ISBN 978-80-7380-636-1.
100. BÁRÁNY, Eduard. **Vek a výklad ústavy v postmodernej situácii.** In Jirásek, J. (ed.) *25 let Ústavy České republiky. Aktuální otázky ústavního práva : sborník příspěvků sekce ústavního práva, přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2017.* Recenzent. Hodás, M. Olomouc : Iuridicum Olomoucense – Univerzita Palackého, 2017, s. 9-14. ISBN 978-80-88266-10-5.

101. BÁRÁNY, Eduard. **Legal Pluralism and Human Rights**. In *Ochrona praw człowieka w wymiarze uniwersalnym : Aksjologia – instytucje – nowe wyzwania – praktyka*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2017, s. 33-37. ISBN 978-83-8019-626-1.
102. BÁRÁNY, Eduard. **Zvláštnosti bezpečnosti v pluralite ústavných hodnôt**. In Jirásek, J. (ed.) *Bezpečnost jako ústavní hodnota : sborník příspěvků sekce ústavního práva, přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2016*. Olomouc : Iuridicum Olomoucense; Právnická fakulta Univerzity Palackého, 2017, s. 7-14. ISBN 978-80-87382-92-9.
103. BÁRÁNY, Eduard. **Nenormatívne chápanie práva a právna istota**. In Brezina, P., Jermanová, H. (eds.) *Metamorfózy práva ve střední Evropě VI. : Hledá se Prométheus? : sborník příspěvků z mezinárodní konference „Metamorfózy práva ve střední Evropě VI.“ pořádané ve dnech 6.-7. června 2018 ve Znojmě. Díl II : Ústavní právo a soudnictví*. Recenzenti: Jirásek, J., Gregorová, Z. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni; Ústav státu a práva AV ČR, 2018, s. 115-123. ISBN 978-80-261-0826-9.
104. BÁRÁNY, Eduard. **Universal Declaration of Human Rights and Legal Pluralism**. In Jaskiernia, J., Spryszak, K. (red.) *Nowe wyzwania i rozwiązania w powszechnym systemie ochrony praw człowieka*. Recenzent: Zubik, M. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2018, s. 55-60. ISBN 978-83-8019-875-3.
105. BÁRÁNY, Eduard. **Human Rights and the End of Postmodern**. In *Powszechny system ochrony praw człowieka 70 lat po proklamowaniu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka : Osiągnięcia – bariery – nowe wyzwania i rozwiązania*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2019, s. 96-99. ISBN 978-83-66220-85-0.
106. BÁRÁNY, Eduard. **Výzvy pre demokratický právny štát vo vyústení postmoderny**. In Gerloch, A., Žák Krzyžanková, K. (eds.) *Právo v měnícím se světě*. Recenzenti: Miloš Večeřa, František Cvrček. Plzeň : Aleš Čeněk, 2020, s. 33-40. ISBN 978-80-7380-828-0.
107. BÁRÁNY, Eduard. **Právo – zdroj istoty v kríze**. In Cvrček, F., Jermanová, H. (eds.) *Metamorfózy práva ve střední Evropě 2020: Právo a krize*. Recenzenti: Jirásek, J., Škop, M.. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2020, s. 6-16. ISBN 978-80-261-0995-2.
108. BÁRÁNY, Eduard. **Právo a politika**. In *Právo jako multidimenzionální fenomén: Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2020, s. 91-95. ISBN 978-80-7380-797-9.
109. BÁRÁNY, Eduard. **Pluralism and Legitimation of the Legal System**. In *Konstytucja Rzeczypospolitej polskiej po 20 latach obowiązywania : spis treści*. Warszawa : Kancelaria Sejmu-Wydawnictwo Sejmowe, 2020, s. 34-39. ISBN 978-83-7666-665-5.
110. BÁRÁNY, Eduard. **Rizikovitost' ústavného práva**. In *Pocta Janu Filipovi*. Brno : Tribun EU, 2020, s. 55-57.
111. BÁRÁNY, Eduard. **Human Rights and Public Power**. In *Powszechny system ochrony praw człowieka w dobie kryzysu demokracji liberalnej : spis treści*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2020, s. 86-90. ISBN 978-83-8180-190-4.
112. BÁRÁNY, Eduard. **Human Rights and the “Böckenförde dictum”**. In *Wyzwania dla powszechnego systemu ochrony praw człowieka u progu trzeciej dekady XXI wieku : spis treści*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2021, s. 59-65. ISBN 978-83-8180-423-3.
113. BÁRÁNY, Eduard. **Predslov**. In *Tvorba a výklad práva v podmienkach právneho pluralizmu*. Praha : Ústav státu a práva SAV vo vydavateľstve Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 7-8. ISBN 978-80-7676-231-2.

114. BÁRÁNY, Eduard. **Právne myslenie**. In *In memoriam Zdeněk Masopust: sborník příspěvků a vzpomínek přátel a spolupracovníků, vydávaný při příležitosti desátého výročí úmrtí Zdeňka Masopusta*. 1. vyd. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2022, s. 35-43. ISBN 978-80-261-1072-9. Dostupné na: <https://doi.org/10.24132/ZCU.2022.10880.35-43>
115. BÁRÁNY, Eduard. **Continuation of Challenges**. In *Powszechny system ochrony praw człowieka w czasie wyzwań pandemicznych : : spis treści*. 1. vyd. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2022, s. 68-74. ISBN 978-83-8180-539-1.
116. BÁRÁNY, Eduard. **Čo skúmať?** In Cvrček, F., Jermanová, H. (eds.) *Metamorfózy práva ve střední Evropě 2022. Jde nám ještě o demokracii a právo? : sborník příspěvků z konference Metamorfózy práva ve střední Evropě 7*. Recenzenti: Káčer, M., Morávek, J. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2022, s. 2-9. ISBN 978-80-261-1127-6.
117. BÁRÁNY, Eduard. **Viazanosť rôznych orgánov verejnej moci právom**. In *Zagadnienia prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Krzysztofowi Skotnickiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. : Tom 2*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2023, s. 457-463. ISBN 978-83-8331-405-1. Dostupné na: <https://doi.org/10.18778/8331-405-1.38>
118. BÁRÁNY, Eduard. **Human rights and changes of European civilisation**. In *System ochrony praw człowieka pierwszej generacji wobec nowych wyzwań cywilizacyjnych : spis treści*. 1. vyd. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2023, s. 183-188. ISBN 978-83-8180-720-3.
119. BÁRÁNY, Eduard. **Assesing the effectiveness of political protection of human rights**. In *Efektywność krajowych i międzynarodowych systemów ochrony praw człowieka – zagadnienia węzłowe : Tom 1*. 1. vyd. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2024, s. 94-99. ISBN 978-83-8180-832-3.
120. BÁRÁNY, Eduard. **Europeanisation of the Slovak Legal System**. In *European Dimension of the Constitution*. 1. vyd. – Zielona Góra : Uniwersytet Zielonogórski, 2024, s. 9-16. ISBN 978-83-7842-540-3. Dostupné na: https://doi.org/10.59444/2024MONredBis_SER_AIL.r1
121. BÁRÁNY, Eduard. **Právo a politika**. In Brezina, P., Cvrček, F. (eds.) *Metamorfózy práva ve střední Evropě 2024 : Alfeus a Augiášův chlév : sborník příspěvků z konference Metamorfózy práva ve střední Evropě 8*. Recenzenti: Beran, K., Dostalík, P. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2024, s. 2-10. ISBN 978-80-261-1262-4. Dostupné na: <https://doi.org/10.24132/ZCU.METAMORFOZY.2024.2-10>
122. BÁRÁNY, Eduard. **Interpreting European Convention on Human Rights**. In Jaskiernia, J., Spryszak, K. (eds.) *75 lat oddziaływania Rady Europy na kształtowanie europejskiej przestrzeni prawnej w obszarze ochrony praw człowieka*. Recenzent: Bisztyga, A. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2025, s. 28-31. ISBN 978-80-8180-980-1.

Vedecké práce v domácich zborníkoch

123. BÁRÁNY, Eduard. **Rechtsstaat and organized Crime**. In *National and International Aspects in Countering Organized Crime and Terrorism : European Round Table Conference Proceedings*. – Bratislava, 1995.
124. BÁRÁNY, Eduard. **Štát a právo v postmodernej situácii**. In Weisssová, T. (zost.) *Trans-*

- formácia vybraných inštitúcií štátu a časti právneho poriadku Slovenskej republiky.* Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve SAP, 1998, s. 21-30. ISBN 80-88908-23-X.
125. BÁRÁNY, Eduard. **Ľudské práva – základ právneho statusu?** In *Ľudské práva a právny status na prelome tisícročí : materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 27.-29. apríla 1999 v Piešťanoch.* Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve VEDA, 1999, s. 57-62. ISBN 80-224-0624-4.
 126. BÁRÁNY, Eduard. **Logika právnej (samo)regulácie politiky a nové možnosti právnej úpravy financovania politických strán.** In *Právna úprava politických strán : zborník z medzinárodnej konferencie, Piešťany , 13.-15. január 2000.* Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, 2000, s. 57-60. ISBN 80-968372-0-6.
 127. BÁRÁNY, Eduard. **Základné ľudské práva Rady Európy a právny poriadok Slovenskej republiky.** In *Ľudské práva na prahu tretieho tisícročia : zborník z vedeckého podujatia k 50. výročiu založenia Rady Európy a k medzinárodnému dňu ľudských práv pod záštitou Ministerstva spravodlivosti SR.* Bratislava : Iura Edition, 2000, s. 49-56. ISBN 80-88715-14-8.
 128. BÁRÁNY, Eduard. **Stabilita zmeny Ústavy Slovenskej republiky.** In *Ústava Slovenskej republiky a jej legislatívne perspektívy : zborník z vedeckej konferencie 4.-5. marca 1999 v Tatranskej Javorine.* Bratislava, 2000, ISBN 80-968754-2-6.
 129. BÁRÁNY, Eduard. **Prirodzené právo ako ideológia.** In Gbürová, M. (zost.) *Ideológie na prahu III. tisícročia : politologický zborník.* Prešov : Prešovská univerzita, 2001, s. 248-253. ISBN 80-8068-043-4.
 130. BÁRÁNY, Eduard. **Funkcionálna suverenita.** In Lengyelová, D. (ed.) *Teoretickoprávne súvislosti vstupu suverénneho štátu do Európskej únie : materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej v dňoch 28.-30. marca 2001 v Piešťanoch.* Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve SAP, 2001, s. 8-12. ISBN 80-85665-59-X.
 131. BÁRÁNY, Eduard. **Rovnosť ľudí ako právny problém.** In *Európa medzi identitou a integritou : zborník referátov a koreferátov z vedeckej konferencie, Prešov, 14. – 15. februára 2002.* Prešov : Filozofická Fakulta Prešovskej univerzity, 2002, s. 152-159. ISBN 80-8068-110-4.
 132. BÁRÁNY, Eduard. **Rovnoprávnosť.** In Lengyelová, D. (zost.) *(Ne)rovnosť a rovnoprávnosť : zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 13.-15. októbra 2005 v Tatranskej Štrbe v rámci riešenia štátneho programu výskumu a vývoja „Právne vedy a ich prínos k analýze procesu transformácie v podmienkach integrácie do EÚ“.* Bratislava : Ústav štátu a práva SAV; Informačná kancelária Rady Európy vo vydavateľstve SAP, 2005, s. 13-21. ISBN 80-89104-79-7.
 133. BÁRÁNY, Eduard. **Dvojediné postavenie národných sudcov a sudcov.** In *Ústavný prieskum konaní pred všeobecnými súdmi aplikujúcimi komunitárne právo v praxi ústavných súdov organizovaného Európskou komisiou pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátska komisia) v spolupráci s Ústavným súdom SR.* Košice : Ústavný súd SR, 2006, s. 75-83. ISBN 80-968708-8-2.
 134. BÁRÁNY, Eduard. **Účel a mnohorozmernosť vymedzenia práva.** In *Čo je právo? : zborník z vedeckej konferencie.* Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve SAP, 2007, s. 39-46. ISBN 978-80-8095-024-8.
 135. BÁRÁNY, Eduard. **Kriteriálna funkcia a stabilita Ústavy Slovenskej republiky.** In *15 rokov Ústavy Slovenskej republiky. –* Košice : Právnická fakulta UPJŠ, 2008, s. 106-113. ISBN 978-88-7097-699-9.

136. BÁRÁNY, Eduard. **Kariéra právneho pluralizmu.** In Lengyelová, D. (ed.) *Pluralizmus moci a práva : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 25.-27. marca 2009 v Tatranskej Štrbe*. Recenzenti: Jozef Beňa, Peter Kukliš. 1. vyd. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV; Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 312-319. ISBN 978-80-970144-3-8.
137. BÁRÁNY, Eduard. **Právna istota.** In *Exemplo ducti. Pocta k životnému jubileu Jozefa Prusáka*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 23-33. ISBN 978-80-8082-540-9.
138. BÁRÁNY, Eduard. **Ústava ako idealizovaný obraz verejného života.** In Blaho, P., Švecová, A. (eds.) *Hodnotový systém práva a jeho reflexia v právnej teórii a praxi : Trnavské právnické dni 2012*. 1. diel. Recenzenti: Lucia Berdisová, Jozef Hurdík, Nataša Hrnčárová, Dagmar Lantajová, Peter Mosný, Andrea Olšovská, Natália Štefanková, Tomáš Strémy, Ján Švidroň. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 33-40. ISBN 978-80-8082-586-7.
139. BÁRÁNY, Eduard. **Hodnotový základ ústavy.** In *Postavenie ústavných súdov a ich vplyv na právny poriadok štátu : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Košice : Kancelária Ústavného súdu Slovenskej republiky, 2013, s. 113-116. ISBN 978-80-969989-6-8.
140. BÁRÁNY, Eduard. **Poznámky k realizácii práva.** In *Constans et perpetua voluntas : pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám : zborník vedeckých príspevkov na počesť prof. Petra Blahu*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2014, s. 11-21. ISBN 978-80-8082-764-9.
141. BÁRÁNY, Eduard. **Dôsledky preťaženia ústavného súdu.** In *Ochrana ľudských práv a základných slobôd ústavnými súdmi a medzinárodnými súdnymi orgánmi – III. ústavné dni : zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie Košice, 23. 9. 2014*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika – Právnická fakulta, 2014, s. 212-217. ISBN 978-80-8152-207-9.
142. BÁRÁNY, Eduard. **Verejné právo a teória štátu a práva: metodológia, hodnoty a moc.** In Ovečková, O., Švidroň, J. (eds.) *Ústav štátu a práva 1953 – 2013 : 60 rokov Ústavu štátu a práva Slovenskej akadémie vied*. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve VEDA, 2014, s. 31-37. ISBN 978-80-224-1422-7.
143. BÁRÁNY, Eduard. **Právny systém a jeho prostredie.** In Bárány, E. (ed.) *Ako právo reaguje na novoty : zborník príspevkov z konferencie „Ako právo reaguje na novoty“, usporiadanej Ústavom štátu a práva SAV, 11.-13.3.2015 v Piešťanoch*. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve VEDA, 2015, s. 65-72. ISBN 978-80-224-1469-2.
144. BÁRÁNY, Eduard. **Postoj a tolerancia : osobné spomienky.** In *SUB SPECIE AETERNITATIS : život a dielo profesora Jána Švidroňa (1952 – 2014)*. 1. vyd. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve FABER, 2015, s. 93. ISBN 978-80-89019-30-4.
145. BÁRÁNY, Eduard. **Šírenie informácií orgánov verejnej moci.** In Majerčák, T. (ed.) *Sloboda prejavu a jej limity: IV. Ústavné dni*. Recenzenti. Kanárik, I., Vernarský, M. Košice : UPJŠ, 2016, s. 249-253. ISBN 978-80-8152-392-2.
146. BÁRÁNY, Eduard. **Otvorená textúra práva v ústavnom pluralizme.** In Dekan, T., Šeliga, J. (eds.) *Nová Európa – výzvy a očakávania : otvorená textúra ústavy : zborník výstupov z medzinárodnej vedeckej konferencie Trnavské právnické dni, konanej v dňoch 22.-23.9.2016 v Trnave*. Recenzenti: Káčer, M., Krošlák, D.. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016, s. 9-15. ISBN 978-80-8168-563-7. Požaduje sa prístup k internetu. Dostupné na internete: http://publikacie.iuridica.truni.sk/wp-content/uploads/2017/03/zbornikTPD_otvorena_textura_ustavy-final.pdf

147. BÁRÁNY, Eduard. **Obnova konania v podmienkach európskeho ústavného pluralizmu.** In Majerčák, T. (ed.) *Ústavné dni – Implementácia rozhodnutí medzinárodných súdnych orgánov vnútroštátnymi súdmi a inými orgánmi verejnej moci : 5. ústavné dni*. Recenzenti: Kanárik, I., Vernarský, M., Somorová, L. Košice : UPJŠ, 2017, s. 107-112. ISBN 978-80-8152-476-9. ISSN 2454-003X. Dostupné na internete: https://www.upjs.sk/public/media/17625/06_UstavneDni.pdf
148. BÁRÁNY, Eduard. **Právny pluralizmus vo vyústení postmodernity.** In *Právny pluralizmus a pojem práva*. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve SAP, 2017, s. 30-35. ISBN 978-80-89607-57-0.
149. BÁRÁNY, Eduard. **(Ne)určitosť textu v ústavnom práve.** In Orosz, L., Grabowska, S., Majerčák, T. (eds.) *Ústavné dni – 25. výročie Ústavy Slovenskej republiky : 6. ústavné dni*. Recenzenti: Kanárik, I., Molitoris, P., Jesenko, M. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Právnická fakulta, 2018, s. 205-211. ISBN 978-80-8152-600-8. ISSN 2454-003X. Dostupné na internete: https://www.upjs.sk/public/media/17625/07_UstavneDni-VI.pdf
150. BÁRÁNY, Eduard. **Sociálna spravodlivosť v práve.** In Lazar, J., Gajdošová, M. (eds.) *Sociálna funkcia práva a narastajúca majetková nerovnosť : príspevky z medzinárodnej vedeckej konferencie XIII. Lubyho právnické dni*. Recenzenti: Barancová, H., Mosný, P. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018, s. 156-164. ISBN 978-80-568-0095-9
151. BÁRÁNY, Eduard. **Ústavný súd ako štátny orgán.** In Nagyová, A (zost.) *Ústavné súdnictvo – výzvy a perspektívy : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie pri príležitosti 25. výročia Ústavného súdu Slovenskej republiky konanej 11. apríla 2018 v Košiciach*. Košice : Kancelária Ústavného súdu SR, 2018, s. 189-192. ISBN 978-80-89918-02-7.
152. BÁRÁNY, Eduard. **Ústavný súd v prostredí viacerých právnych systémov.** In Orosz, L., Grabowska, S., Majerčák, T. (eds.) *Ústavné dni : Tretie funkčné obdobie Ústavného súdu Slovenskej republiky : 7. ústavné dni : zborník príspevkov*. Recenzenti: Krunková, A., Molitoris, P., Vernarský, M. Košice : Kancelária Ústavného súdu SR, 2019, s. 87-95. ISBN 978-80-8129-102-9.
153. BÁRÁNY, Eduard. **Predhovor.** In „Zmeny v chápaní práva: pluralita systémov, prameňov, perspektív...“ : zborník vedeckých výstupov z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie. 1. vyd. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve SAP, 2019, s. 7. ISBN 978-80-89607-79-2.
154. BÁRÁNY, Eduard. **Ako nedefinovať právo.** In „Zmeny v chápaní práva: pluralita systémov, prameňov, perspektív...“ : zborník vedeckých výstupov z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie. Recenzenti: Cibulka, L., Kukliš, P. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve SAP, 2019, s. 69-74. ISBN 978-80-89607-79-2.
155. BÁRÁNY, Eduard. **Politická zodpovednosť.** In Vozár, J. (ed.) *Zodpovednosť v práve. Pocta Oľge Ovečkovej*. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve Wolters Kluwer, 2019, s. 10-21. ISBN 978-80571-0031-7.
156. BÁRÁNY, Eduard. **Právna istota.** In Vladár, V. (ed.) *Perpauza terrena blande honori dedicata. Pocta Petrovi Blahovi k nedožitým 80. narodeninám*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2019, s. 645-655. ISBN 978-80-568-0313-4.
157. BÁRÁNY, Eduard. **Stať sa a byť poslancom.** In Neumann, J. (ed.) *Parlamentná kultúra (zborník z vedeckej konferencie)*. Recenzenti: Gábriš, T., Káčer, M.. 1. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2020, s. 10-15. ISBN 978-80-568-0293-9.

158. BÁRÁNY, Eduard. **Pramene a výklad práva**. In Bárány, E. (ed.) *Tvorba a výklad práva v podmienkach právneho pluralizmu*. Recenzenti: Ľubor Cibulka, Gabriela Dobrovičová; Redaktorka: Daniela Lengyelová. Praha : Ústav štátu a práva SAV vo vydavateľstve Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 135-141. ISBN 978-80-7676-231-2.
159. BÁRÁNY, Eduard. **Ľudské práva v čase pandémie a po nej**. In Sedová, T., Smolková, E. (eds.) *Kontroverzie ľudských práv a pandémie COVID-19*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2021, s. 43-52. ISBN 978-80-224-1914-7.
160. BÁRÁNY, Eduard. **Nejednota právnej praxe a vedy**. In Becková, D. (ed.) *Liber Amicorum Ján Klučka. Pocta profesorovi Jánovi Klučkovi k 70. narodeninám : nerecenzovaný zborník príspevkov pri príležitosti životného jubilea prof. JUDr. Jána Klučku, CSc.*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2021, s. 163-173. ISBN 978-80-574-0030-1.
161. BÁRÁNY, Eduard. **Relevantnosť a novelizácia ústavy**. In Orosz, L., Grabowska, S., Majerčák, T. (eds.) *Ústavné dni : Ústava Slovenskej republiky ako normatívny základ demokratického a právneho štátu (30. rokov Ústavy Slovenskej republiky) : 11. Ústavné dni*. Recenzenti: Giba, M., Walczuk, K. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2022, s. 140-145. ISBN 978-80-574-0141-4. ISSN 2454-003X.
162. BÁRÁNY, Eduard. **Rozsah vedeckého poznávania práva**. In Bárány, E. (ed.) *Poznanie a výklad práva. Otázky metodológie : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, ktorú v dňoch 15. až 17. marca 2023 v Piešťanoch organizoval Ústav štátu a práva SAV v.v.i., Bratislava v rámci projektu APVV-19-0090 „Právna metodológia pre dobu právneho pluralizmu“*. Recenzenti: Aleš Gerloch, Martin Škop, Michal Šejvl. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, 2023, s. 109-115. ISBN 978-80-9744-871-4. Dostupné na internete: <https://usap.sav.sk/documents/publications/zbornik-poznanie-a-vyklad-prava-otazky-metodologie-2023.pdf>
163. BÁRÁNY, Eduard. **Ľudskosť práva**. In Meteňkanyč, O M., Majerová, S., Ťažká, V. (zost.) *Bratislavské právnické fórum 2023. Právna zodpovednosť a autonómia : zborník z medzinárodnej konferencie organizovanej pod záštitou Alumni klubu Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty konanej 11.-12. septembra 2023 v Bratislave*. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2023, s. 49-57. ISBN 978-80-7160-704-5.
164. BÁRÁNY, Eduard. **K ústavnému výkladu politických práv**. In Orosz, L., Hornáková, D., Majerčák, T. (eds.) *Ústavné dni : Súdna a iná právna ochrana : 12. Ústavné dni*. Recenzenti: Peter Kresák, Sabina Grabowska, Jiří Jirásek. Košice : Kancelária Ústavného súdu Slovenskej republiky, 2024, s. 45-52. ISBN 978-80-89918-07-2. ISSN 2454-003X.

Recenzie v časopisoch

165. BÁRÁNY, Eduard. Václav Pavlíček a kol.: *Ústavní právo a státověda. I. díl., Obecná státověda*, Praha, Linde 1998 : recenzia. In *Právník : teoretický časopis pro otázky státu a práva*, 1999, roč. 138, č. 6, s. 592-594. ISSN 0231-6625.
166. Recenzia na: Pavlíček, V. a kol. *Ústavní právo a státověda. I. díl. Obecná státověda*, Praha, Linde 1998.
167. BÁRÁNY, Eduard. Limbachová, Jutta. „Im namen des Volkes“. Macht und Verantwortung der Richter. („V mene ľudu“. Moc a zodpovednosť sudcov) : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky státu a práva*, 2000, roč. 83, č. 6, s. 525-527. ISSN 0032-6984.

- Recenzia na: Limbachová, Jutta. „Im namen des Volke“ Macht und Verantwortung der Richter. / recenent Eduard Bárány. Stuttgart : Deutsche Verlags – Anstalt, 1999, 222 s.
168. BÁRÁNY, Eduard. Gerloch, A. Teorie práva : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2001, roč. 84, č. 4, s. 365-369. ISSN 0032-6984.
169. Recenzia na: Gerloch, A. Teorie práva. Dobrá Voda : Vydavateľství 999, 2000.
170. BÁRÁNY, Eduard. Obščaja teorija gosudarstva i prava, akademičeskij kurs: Teorija gosudarstva : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2002, roč. 85, č. 2, s. 182-186. ISSN 0032-6984.
171. Recenzia na: kol. aut. Obščaja teorija gosudarstva i prava, akademičeskij kurs v 2 tomoch : tom 1. : Teorija gosudarstva. Moskva : Zercalo, 2000.
172. BÁRÁNY, Eduard. Jiří Boguszak – Jiří Čapek – Aleš Gerloch, Teorie práva : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2002, roč. 85, č. 3, s. 309-312. ISSN 0032-6984.
173. Recenzia na: Teorie práva / Boguszak, J. – Čapek, J. – Gerloch, A. Praha : Eurolex Bohemia, 2001.
174. BÁRÁNY, Eduard. Upendra Baxi, The Future of Human Rights (Budúcnosť ľudských práv) : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2002, roč. 85, č. 5-6, s. 543-546. ISSN 0032-6984.
175. Recenzia na: The Future of Humasn Rights / Baxi, U. New Dalhi : Oxford University Press, 2002.
176. BÁRÁNY, Eduard. Rawls, J. Justice as Fairnes. A Restatement : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2003, roč. 86, č. 5, s. 536-541. ISSN 0032-6984.
177. Recenzia na: Rawls, J. Justice as Fairness. A Restatement. Edited by Erin Kelly. Cambridge, Massachussets, London : The Belknap Press of Harvard University Press, 2001.
178. BÁRÁNY, Eduard. Craig, P., De Burca, G. EU Law. Texts, Coses and Materials : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2004, roč. 87, č. 4, s. 367-377. ISSN 0032-6984.
179. Recenzia na: Craig, P., De Búrca, G. EU Law. Texts, Coses and Materials. Third Edition. Oxford : Oxford University Press, 2003.
180. BÁRÁNY, Eduard. Kubu, L. – Hunger, P. – Osina, P. Teórie práva : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2007, roč. 90, č. 4, s. 379-381. ISSN 0032-6984.
Recenzia na: Kubů, L., Hunger, P., Osina, P. Teorie práva. – Praha : Linde, 2007, 335 s.
181. BÁRÁNY, Eduard. Conor Gearty, Civil Liberties (Občianske slobody). In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2008, roč. 91, č. 2, s. 147-151. ISSN 0032-6984.
Recenzia na: Conor Gearty, Civil Liberties. – Oxford : Oxford University Press, 2007.
182. BÁRÁNY, Eduard. Ladislav Orosz – Věra Jirásková, Ústavné právo porovnávacie. (Základy ústavného práva Českej republiky, Maďarskej republiky a Poľskej republiky.). In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2008, roč. 91, č. 3, s. 242-244. ISSN 0032-6984.
183. Recenzia na: Ladislav Orosz, Věra Jirásková ; Ústavné právo porovnávacie (Základy ústavného práva Českej republiky, Maďarskej republiky a Poľskej republiky). Košice : Univerzita P.J. Šafárika, 2007, 284 s.
184. BÁRÁNY, Eduard. Drgoncová, J. Spotrebiteľské právo v Slovenskej republike a Európskej únii : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2008, roč. 91, č. 6, s. 578-581. ISSN 0032-6984.

185. Recenzia na: Drgoncová, J. Spotrebiteľské právo v Slovenskej republike a Európskej únii. Šamorín : Heuréka, 2007, 576 s.
186. BÁRÁNY, Eduard. Ladislav Orosz a kolektív: Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy) : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2010, roč. 93, č. 3, s. 271-273. ISSN 0032-6984.
187. Recenzia na: Ladislav Orosz a kol. Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy). Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2009, 373 s. ISBN 978-80-7097-777-4.
188. BÁRÁNY, Eduard. Šmihula, D. Teória štátu a práva : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2010, roč. 93, č. 5, s. 519-522. ISSN 0032-6984.
189. Recenzia na: Šmihula, D. Teória štátu a práva. – Bratislava : EPOS, 2010, 397 s.
190. BÁRÁNY, Eduard. František Cvrček, Právni informatika : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2011, roč. 94, č. 4, s. 428-430. ISSN 0032-6984.
191. Recenzia na: Cvrček, F. Právni informatika. Plzeň : Aleš Čeněk, 2010, 371 s.
192. BÁRÁNY, Eduard. Jan Pinz, Prirozenoprávní theorie a moderní právní stát : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2011, roč. 94, č. 6, s. 633-636. ISSN 0032-6984.
193. Recenzia na: Pinz, J. Prirozenoprávní theorie a moderní právní stát. Nymburk : OPS, 2010, 256 s.
194. BÁRÁNY, Eduard. Stanislav Sagan – Viktoriya Serzhanova, Nauka o pánstwe współczesnym. (Nauka o súčasnom štáte) : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2013, roč. 96, č. 1, s. 92-95. ISSN 0032-6984.
195. Recenzia na: Nauka o pánstwe współczesnym / Stanislav Sagan, Viktoriya Serzhanova. Warszawa : Lexis Nexis, 2011. ISBN 978-83-7620-834-3.
196. BÁRÁNY, Eduard. Škop, M., ... právo, jazyk a príbeh : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2014, roč. 97, č. 3, s. 321-323. ISSN 0032-6984.
197. Recenzia na: Škop, M. ; ...právo, jazyk a príbeh. Praha : Auditorium, 2013. ISBN 978-80-87284-37-7.
198. BÁRÁNY, Eduard. Jirásek, J. a kolektív: Ústavní základy organizace státu : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2014, roč. 97, č. 1, s. 101-102. ISSN 0032-6984.
199. Recenzia na: Ústavní základy organizace státu / Jirásek, J. a kol. – Praha : Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-57-1.
200. BÁRÁNY, Eduard. Wintř, J. Metódy a zásady interpretace práva : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2014, roč. 97, č. 2, s. 203-205. ISSN 0032-6984.
Recenzia na: Wintř, J. Metódy a zásady interpretace práva. Praha : Auditorium, 2013. ISBN 978-80-87284-36-0.
201. BÁRÁNY, Eduard. Reschová, J. – Kindlová, M. – Grinc, J. – Preuss, O. – Antoň, M. Státověda: Stát. Jednotlivec. Konstitucionalizmus : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2020, roč. 103, č. 3, s. 236-240. ISSN 0032-6984.
202. Recenzia na: Reschová, J. – Kindlová, M. – Grinc, J. – Preuss, O. – Antoň, M. Státověda: Stát. Jednotlivec. Konstitucionalizmus, Praha : Wolters Kluwer ČR, 2019. 484 s. ISBN 978-80-7598-321-3.

203. BÁRÁNY, Eduard. Ondřejek, P., Koncepce práva jako systému : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2020, roč. 103, č. 4, s. 311-313. ISSN 0032-6984.
204. Recenzia na: Ondřejek, P. Koncepce práva jako systému. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2020. ISBN 978-80-7598-568-2.
205. BÁRÁNY, Eduard. Kwiatkowski, P. – Smolak, M. Poznań School of Legal Theory : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2021, roč. 104, č. 5, s. 403-404. ISSN 0032-6984.
206. Recenzia na: Kwiatkowski, P. – Smolak, M. Poznań School of Legal Theory. Leiden – Boston : Brill Rodopi. 2020. 424 s. ISBN 9789004446366.
207. BÁRÁNY, Eduard. Peregrin, J.: Člověk jako normativní tvor : recenzia. In *Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 2022, roč. 105, č. 6, s. 541-543. ISSN 0032-6984.
208. Recenzia na : Peregrin, J.: Člověk jako normativní tvor. Praha : Academia 2022, 198 s. ISBN 978-80-200-3268-I.

JESENNÁ ŠKOLA PRÁVA: PREHLAD TÉM PODUJATIA

1.	1996	Právny štát: Od inštitúcií k postmoderne
2.	1997	Právna zodpovednosť
3.	1998	Koncepcie a uplatňovanie ľudských práv
4.	1999	Ľudské práva a právny status človeka
5.	2000	Právna regulácia politiky
6.	2001	Právny štát: koncepcie a inštitúcie
7.	2002	Ľudské práva: koncepcie a každodennosť
8.	2003	Právna veda – právna prax v podmienkach integrácie do EÚ
9.	2004	Pramene práva: Quid iuris po vstupe do Európskej únie
10.	2005	(Ne)rovnosť a rovnoprávnosť
11.	2006	Občianstvo: európsky problém
12.	2007	Politické práva v Európe
13.	2008	Právna subjektivita v Európe
14.	2009	Presadzovanie ľudských práv – európska skúsenosť
15.	2010	Spravodlivosť v európskej právnej kultúre
16.	2011	Premeny právneho štátu
17.	2012	Právna zodpovednosť
18.	2013	Aplikácia práva (zmeny v procesoch internacionalizácie a europeizácie)
19.	2014	Štát: demokratický, sociálny a právny v európskej integrácii
20.	2015	Človek v európskej právnej kultúre
21.	2016	Právna regulácia politiky v Európe
22.	2017	Rovnoprávnosť v rôznorodej Európe
23.	2018	Právny štát
24.	2019	Realizácia práva v podmienkach právneho pluralizmu: európsky model
25.	2020	nekonalo sa – z dôvodu pandemickej situácie
26.	2021	Pramene práva (ako východisko právnej metodológie)
27.	2022	Právna istota v rizikovej spoločnosti: právny pluralizmus v praxi
28.	2023	Humanizácia právneho štátu
29.	2024	Premeny ľudských práv
30.	2025	Záujem, rozum a vôľa v práve

Účastníci Jesennej školy práva z roku 2022

ISBN 978-80-224-2150-8

